

ISSN 2518-7937 (Print)

ISSN 2663-516X (Online)

BULLETIN
OF THE KARAGANDA UNIVERSITY

PEDAGOGY
Series

№ 1(101)/2021

ISSN 2518-7937 (Print)
ISSN 2663-516X (Online)
Индексі 74622
Индекс 74622

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

№ 1(101)/2021

Қаңтар–ақпан–наурыз
30 наурыз 2021 ж.

Январь–февраль–март
30 марта 2021 г.

January–February–March
March 30th, 2021

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2021
Караганда, 2021
Karaganda, 2021

Бас редакторы

пед. ғыл. канд.

Г.К. Тлеужанова

Жауапты хатшы

пед. ғыл. канд.

Д.Н. Асанова

Редакция алқасы

Б.А. Жетписбаева, пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Е.А. Костина, пед. ғыл. канд., Новосибирск мемлекеттік педагогикалық университеті (Ресей);
Б.К. Шаушекова, пед. ғыл. канд., Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
С.Т. Каргин, пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Л.А. Шкутина, пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Г.О. Тажигулова, пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
Н.Э. Пфейфер, пед. ғыл. д-ры, Торайғыров Университеті (Қазақстан);
Г.Б. Саржанова, PhD д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
С.К. Абильдина, пед. ғыл. д-ры, Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан);
В. Саргор, PhD д-ры, Нью-Мексико университеті (АҚШ);
А. Миколайчак, PhD д-ры, Адам Мицкевич атындағы университет, Познань (Польша);
Т.В. Машарова, пед. ғыл. д-ры, Москва қалалық университеті (Ресей);
И.А. Федосеева, пед. ғыл. д-ры, Новосибирск мемлекеттік педагогикалық университеті (Ресей);
Д.А. Казимова, пед. ғыл. канд., Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды университеті (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100024, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-04-38 (ішкі 1026); факс: (7212) 35-63-98.

E-mail: vestnikku@gmail.com. Сайт: pedagogy-vestnik.ksu.kz

Редакторлары

Ж.Т. Нурмуханова, С.С. Балкеева, Т.А. Кохановер

Компьютерде беттеген

Г.К. Жанбосова

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы.

ISSN 2518-7937 (Print). ISSN 2663-516X (Online).

Меншік иесі: «Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген. 30.09.2020 ж. № KZ11VPY00027379 қайта есепке қою туралы куәлігі.

Басуға 29.03.2021 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 13,87 б.т. Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 21.

«Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ-ның баспасының баспаханасында басылып шықты.
100024, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28, тел.: 8(7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, 2021

Главный редактор

канд. пед. наук

Г.К. Тлеужанова

Ответственный секретарь

канд. пед. наук

Д.Н. Асанова

Редакционная коллегия

- Б.А. Жетписбаева,** д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Е.А. Костина, канд. пед. наук, Новосибирский государственный педагогический университет (Россия);
Б.К. Шаушекова, канд. пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
С.Т. Каргин, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Л.А. Шкутина, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Г.О. Тажигулова, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
Н.Э. Пфейфер, д-р пед. наук, Торайгыров Университет (Казахстан);
Г.Б. Саржанова, доктор PhD, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
С.К. Абильдина, д-р пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан);
В. Сартор, д-р PhD, Университет Нью-Мексико (США);
А. Миколайчак, д-р PhD, Университет им. Адама Мицкевича, Познань (Польша);
Т.В. Машарова, д-р пед. наук, Московский городской университет (Россия);
И.А. Федосеева, д-р пед. наук, Новосибирский государственный педагогический университет (Россия);
Д.А. Казимова, канд. пед. наук, Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова (Казахстан)

Адрес редакции: 100024, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28

Тел.: (7212) 77-04-38 (внутр. 1026); факс: (7212) 35-63-98.

E-mail: vestnikku@gmail.com. Сайт: pedagogy-vestnik.ksu.kz

Редакторы

Ж.Т. Нурмуханова, С.С. Балкеева, Т.А. Кохановер

Компьютерная верстка

Г.К. Жанбосова

Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика».

ISSN 2518-7937 (Print). ISSN 2663-516X (Online).

Собственник: НАО «Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова».

Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Свидетельство о постановке на переучет № KZ11VPY00027379 от 30.09.2020 г.

Подписано в печать 29.03.2021 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 13,87 п.л. Тираж 200 экз. Цена договорная. Заказ № 21.

Отпечатано в типографии издательства НАО «Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова».

100024, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28, тел.: 8(7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова, 2021

Main Editor

Cand. of ped. sciences

G.K. Tleuzhanova

Responsible secretary

Cand. of ped. sciences

D.N. Asanova

Editorial board

- B.A. Zhetpisbayeva**, Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
Ye.A. Kostina, Cand. of ped. sciences, Novosibirsk State Pedagogical University, Novosibirsk (Russia);
B.K. Shaushekova, Cand. of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
S.T. Kargin, Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
L.A. Shkutina, Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
G.O. Tazhigulova, Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
N.E. Pfeyfer, Doctor of ped. sciences, Toraighyrov University (Kazakhstan);
G.B. Sarzhanova, Doctor PhD, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
S.K. Abildina, Doctor of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan);
Sartor Valerie, Doctor PhD, The University of New Mexico (USA);
A. Mikolaychak, Doctor PhD, Adam Mickiewicz University, Poznań (Poland);
T.V. Masharova, Doctor of ped. sciences, Moscow City University (Russia);
I.A. Fedosseyeva, Doctor of ped. sciences, Novosibirsk State Pedagogical University (Russia);
D.A. Kazimova, Cand. of ped. sciences, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100024, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-04-38 (add. 1026); fax: (7212) 35-63-98.

E-mail: vestnikku@gmail.com. Web-site: pedagogy-vestnik.ksu.kz

Editors

Zh.T. Nurmukhanova, S.S. Balkeyeva, T. Kokhanover

Computer layout

G.K. Zhanbossova

Bulletin of the Karaganda University. «Pedagogy» series.

ISSN 2518-7937 (Print). ISSN 2663-516X (Online).

Proprietary: NLC «Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov».

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan.

Rediscount certificate No. KZ11VPY00027379 dated 30.09.2020.

Signed in print 29.03.2021. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 13,87 p.sh. Circulation 200 copies.

Price upon request. Order № 21.

Printed in the Publishing house of NLC «Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov».

28, University Str., Karaganda, 100024, Kazakhstan. Tel. (7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov, 2021

МАЗМҰНЫ — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

<i>Базарбаев Қ.Қ., Сембиев Қ.З. Данияров Т.Ә. Түркістандық жәдитшілердің ағартушылық қызметі</i>	6
<i>Abildina S., Kopbalina K., Musina V., Beisenbayeva A. Features of assessment of primary school students in the context of updated educational content</i>	13
<i>Jantassova D.D. Zhdanova E.A. Benchmarking as an effective tool in managing the quality of the educational process at a technical university</i>	19
<i>Kazimova D.A., Tussipkhan A., Adilkhan G., Suinkhan A., Tileukhabyl E. Implementation of pedagogical solutions to increase the efficiency of the digitalization of learning at the university</i>	26
<i>Kulsharipova Z.K., Syrymbetova L.S., Chekaleva N.V., Matayev B.A., Omarova D.E. Comprehensive support of children with autistic spectrum disorders</i>	33
<i>Ақбаева Г.Н., Рамашов Н., Рамашова А.Н., Рамашов О.Н. Экономикалық интеграциялық үдерістердің дамуы жағдайында инновациялық кадрлық әлеуетті қалыптастыру ерекшеліктері</i>	41
<i>Сырымбетова Л.С., Муратова Л., Сергеева В.В., Бутенова К.С. «Рухани жаңғыру» құндылықтарын ілгерілетудегі ЖОО әлеуеті</i>	51
<i>Abeldina Zh.K., Moldumarova Zh.E., Abildina G.Sh. , Abeldina R.K. Rating as an indicator of the quality of a teacher's professional activity</i>	57
<i>Jan Danek, Shaushekova B.K., Ibrayeva E.S. Advantages of joint work of school with organizations of supplementary education at different historical stages</i>	66
<i>Костина Е.А., Тлеужанова Г.К., Джолданова Д.К. Вопросы формирования акмеологической компетенции будущих учителей иностранных языков в условиях вуза</i>	73

ТІЛДІК БІЛІМНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚОЛДАНБАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF LANGUAGE EDUCATION

<i>Kitibayeva A.K., Zhankuatova S.M., Assakayeva D.S. Social networks as a means of speech culture development of students in foreign language teaching</i>	79
<i>Lee S.J., Pak D. Effects of sequence and storytelling methods on EFL development of an adult learner</i>	86
<i>Рунги Н.А., Сидорова Л.А. Использование мнемотехнических приемов для запоминания тона китайских иероглифов</i>	93
<i>Morosh A.M., Tarasovskaya N.E., Kabdolova G.K., Khamzina Sh.Sh., Solovyev S.A. The use of multilingualism in excursion classes in biology (on the example of the greenhouse of the children's and youth center for ecology and tourism)</i>	99

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР — СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ — INFORMATION ABOUT AUTHORS	109
--	-----

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

DOI 10.31489/2021Ped1/6-12
ӨОЖ:958.4

Қ.Қ. Базарбаев^{1*}, Қ.З. Сембиев², Т.Ә. Данияров¹

¹Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

²Bolashak академиясы, Қарағанды, Қазақстан

ORCID 0000-0003-0058-2322¹

ORCID 0000-0002-9049-2410²

ORCID 0000-0002-8039-5314

(Хат-хабарларға арналған автор. E-mail Talgat.Daniyarov@ayu.edu.kz)

Түркістандық жәдитшілердің ағартушылық қызметі

Орта Азиядағы жәдитшілікті XIX ғ. соңы мен XX ғ. бас кезінде Шығыстың көптеген елдерінде пайда болып қалыптасқан ұлт прогресшілері зиялыларының реформаторлық қозғалыстарының аймақтық көрінісі ретінде бағалаған орынды. «Жәдит» ұғымы «усул-и-дждит» («Жаңа тәсіл») мағынасында пайда болып, еуропалық үлгімен жаңаша оқыту дегенді танытады. Жәдитшіліктің осы ағартушылық мазмұны өлкедегі қоғамдық-саяси ахуалдың дамуы барысында ескі әлеуметтік және саяси жүйенің мәртебесін өзгертіп, оған тың сипат беру түрінде өзгеріске түсті. Сонымен, өлкедегі жәдитшіліктің қалыптасуы мен қызметіндегі сапалы өзгерістерге қарай, оны мәдени ағартушылық және саяси күрес кезені деп екіге бөліп қарастырған. Жәдитшілердің ағартушылық идеялары өлкеде білім беру жүйесін қазіргі заманғы модульдерге лайықтап реформалау қажеттілігін туғызды. Әрине, бұндай реформаларды өлкедегі отарлық билік те қолға алған болатын. Білім беру жүйесін реформалауды іске асыруда отарлық мүддені көздеген патша өкіметі ұлы орыстық шовинизмнің қағидасына сүйенді. Мақалада жәдитшілік қозғалысқа қатысты жаңа көзқарастар, Орта Азиядағы ұлт-азаттық идеологияны қалыптастырған ағартушылық идеялары, сондай-ақ ұлт-азаттық қозғалыстың саяси бағдарламалары мен стратегиялық мақсаттары қарастырылған.

Кілт сөздер: Орта Азия, Түркістан, Ресей, білім беру, мектептер, қазақ зиялылары, жәдитшілік, патша өкіметі, ағартушылық, ұлт-азаттық қозғалыс.

Kipicne

Жәдитшілердің «Шухрат» газеті жергілікті халықтарға білім беру мәселесін өткір қоя отырып: «Біздер, мұсылмандар, қазіргі уақытта білім беру ісінде және азаматтықта барлық халықтардан артта қалдық», «Біздерді, мұсылмандарды» тұтқын шынжырынан азат ету үшін бір-ақ нәрсе қажет. Ол — біздерді және балаларымызды ағарту» деп атап көрсетеді.

Тарихи өлкедегі дәстүрлі оқу орындары және екі ғасыр тоғысында жаңадан ашылған оқу орындарының кең жүйесімен жергілікті халықтың сауаттылық деңгейін көтерді. XX ғ. басында өлкеде барлығы 5892 мектеп пен 353 медресе болған. Жергілікті тұрғындардың сауаттылығын патша әкімшілігінің өзі мойындаған. Негізінде, жәдитшілер саяси ұстанымдарында Ресейден бөлектенуге ұмтылған жоқ, мәселе — отаршылық бұғауын бұзудағы мұсылмандық ынтымақтастық туралы болды. Орта азиялық мұсылмандар үшін Ресейдің басқа аймақтарындағы және дүниежүзіндегі мұсылмандармен өздерінің рухани және мәдени тұрғыдан біртұтастығын сезінуде ислам факторы — олардың саяси сана сезімінің индикаторы болды [1]. Отарлық биліктің өлкеде білім беру ісін жаңалауына балама ретінде дүниеге келген түркістандық жәдитшілердің ағартушылық қызметі

реформаторлық сипат алып, өлкедегі халық ағарту үдерісіне тікелей ықпал жасаған еді. Олар ортағасырлық схоластикадан арылмай келе жатқан дәстүрлі оқыту жүйесін жаңа әдіспен оқытатын («Усули совтия») мектептер жүйесімен ауыстырды. Ол мектептер жаңа әдіс мектептеріне («Усули джадит мактаблари») айналып, дін негізінен басқа жаратылыстану пәндері, орыс, араб, парсы тілдері оқытылып, зиялы білім берудің бастамасы қалыптасты. Басында жәдиттік мектепте татар және эзербайжан ағартушыларының оқулықтарын пайдаланса, кейін Түркістан жәдитшілері ондай оқулықтар мен оқу құралдарын өздері шығарған. Мысалы, 1903–1904 жж. Махмудқожа Бехбудидің «Китабул-атфол» («Балаларға арналған кітап»), «Мухтасири жуғрофия Русия» («Қысқаша Ресей географиясы») кітаптары, кейінгі жылдары Абдолла Авлонидің «Муаллими аввал» («Алғашқы мұғалім»), «Муаллими соний» («Екінші мұғалім») және тағы басқа кітаптары жарық көрсе, 1905 ж. өлкедегі жәдит мектептерінің саны 35-ке жеткен [2].

XIX ғ. аяғында Батыс Түркістан көлемінде жәдиттік мектептер сирек құбылыс болса, тек қана Түркістан өлкесінде түрікшілдік идеялардың кең тарауына әсер еткен жәдиттік мектептердің саны 1911 ж. 63-ке жетіп, оларда 4106 оқушы оқыған. Олар: Сырдария облысында — 16 мектеп (1650 оқушы), Ферғанада — 30 (1436 оқушы), Самарқандта — 5 (195 оқушы) және Жетісуда — 12 (825 оқушы) мектеп болған [3].

Түркістан өлкесіндегі ағартушылық мақсатты көздеген жәдитшілерге қозғалыстың саяси ағымға айналуы өз кезегінде Түркия қоғамындағыдай мұсылмандық бірлік идеясы саясат сахнасына шығады. Бұл саяси ағымдар алғашқы кезекте өлкедегі отарлық билікті демократияның тәсілдерімен реформалау барысында саяси талаптарды ұлттық идея деңгейіне көтерді.

Зерттеу әдістері

Тақырыпты зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздемесінде авторлар қазіргі заманғы тарих ғылымдарының жетістіктеріне сүйене отырып тарихи және педагогикалық зерттеулердің іргелі тұжырымдарын басшылыққа алған. Зерттеу барысында тарихи оқиғалар мен құбылыстар, азаттық қозғалыстың жекелеген тұлғаларының қоғамдық-саяси қызметі индукция мен дедукция, тарихи-салыстырмалы, жүйелік-құрылымдық, теориялық таным сияқты жалпы ғылыми зерттеу тәсілдері қолданылып, тұжырымдалды. Саяси тарих өткен күннің тарихи-саяси және әлеуметтік-мәдени дәйектерінен ой қорытқанда барынша шынайы болуды, саяси-идеологиялық феномендердің көптүрлі және қарама-қайшылықты жағдайын ескеруді талап етеді. Сондықтан зерттеу нысанының көпнұсқалығы, олардың өзара байланысы мен ішкі тәуелділігі сияқты ерекшеліктер ескерілді. Зерттеуде дәстүрлі тарихи танымдағы білімдерді толықтыратын, белгілі бір тұжырымдарды теріске шығаратын немесе оны қуаттайтын тарихнамалық талдаулар мен педагогика ғылымының оқыту әдістемесі бойынша теориялық қағидалар тәсілі қолданылды.

Нәтижелері мен оларды талқылау

Қазақ жаңашылдары А.Байтұрсынның («Оқу құралы», «Тіл құралы», «Тіл жұмсар», «Баяншы»), М. Дулатовтың («Есеп құралы», «Қирағат»), Ж.Аймауытовтың («Тәрбиеші жетекші»), Х. Досмұхамедовтың («Қазақ халық әдебиеті», «Адамның тән тірлігі»), М. Жұмабаевтың («Педагогика», «Сауатты бол», «Бастауыш мектепте ана тілі») оқу құралдары жарық көрді. Қазақ жәдитшілері бастауыш мектеп мәселесіне көңіл бөліп, М. Нұрбаевтың «Қазақша әліппесі» (Уфа, 1910), З. Ерғалиевтың «Қазақ әліппесі» (Қазан, 1910), Қ. Қожықовтың «Қазақ әліппесі» (Орынбор, 1912) оқу құралдары жарыққа шыққан. Қазақ даласында құрылған «Ағарту қоғамының» мәдени-ағартушылық рөлі өте зор болды. Бұл ұйым XIX ғ. соңына таман құрылып, Қазақстанның көпшілік қалаларында бөлімшелерін ашады [4].

Қазақ зиялыларының бір тобы (М.Ж. Көпеев, Ғ. Қараш, М. Қошманов, Ғ. Мұсағали және т.б.) осы жәдиттік оқу орындарын (Қазан, Уфа қалаларындағы медреселер) тәмамдап, қоғамдық-саяси өмірге белсене араласты. Жәдитшілік құбылысы қазақ мәдениетінің рухани тәжірибесінде үлкен ізін қалдырды. Қазақ зиялыларының отаршылдыққа қарсы санасы жарқ етіп көрініс тапқан реформашыл либерал-демократтық сипаттағы бір тобы (Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Әуезов, Ж. Ақбаев және т.б.) бастапқыда «Қазақ» газетіне топтасып, кейіннен «Алаш» ұлттық қозғалысын басқарып, Алаш Орда үкіметін құрды. Олар жалпыресейлік федерация құрамында қазақтардың тең құқықтығын талап етіп, жерді басып алуды тоқтатуды, орыстандыру саясатына қарсы ұлттық-мәдени тиесілікті сақтауды ұран қылып көтерді [5].

Жәдиттік мектептердің дәстүрлі оқу орындарынан артықшылықтары онда білім алған оқушы бірнеше айда сауаттанып шығады, оның үстіне бұл мектептерде қазіргі замандағыдай арнайы сынып бөлмелері жабдықталып, географиялық карта, глобус, есепшот, карта, тақта және т.б. оқу құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілгендігінде еді.

Отарлық билік ұлттық мектептерден, жәдиттік мектептердің де қызметінен отаршылыққа қарсы күресті күшейтеді деп қауіптеніп, ол мектептердің қызметін шектеуге ұмтылды. Әйтсе де, патша өкіметі өлкедегі халық ағарту саясатына түзету енгізуге мәжбүр болды. Отарлық әкімшілік ұлт мектептерін бақылауда ұстау мақсатында өлкелік оқу орындары басқармасының жанынан арнайы комиссия құрды. Комиссия ұсынысымен жаңа әдісті мектептерді басқару жөнінде жалпы ережелер қабылданды. Генерал-губернатор А.И. Семенов 1912 ж. 25 қаңтарда бекіткен ережеде «Жалпы білім беретін жаңа әдіс мектептері халық училищелері инспекциясының рұқсатымен ашу, мектептердің құрылтайшылары болған қалалық, ауылдық қауымдарға ол мектептерде балаларды оқытуда жалпы мемлекеттік орыс тілін енгізу ұсынылсын» деген талаптар белгіленді [6]. Отарлық әкімшіліктің озбырлық саясаты Түркістан жәдитшілері бас болған интеллектуалдық, мәдени, рухани сипаттағы қуатты жаңашыл ағыммен бетпе-бет келді. Түркістанда XIX ғ. соңы XX ғ. басында өсіп шыққан көпестер, зиялылар мен діндарлардың білімді жаңа буыны алғаш рет отарлық биліктің «заңдылығына» күмәнмен қарауының осындай саяси жағдайы болғандығын ескеруіміз керек.

Діндар отбасында туып, жоғары дәрежелі діни білім алған Махмудқожа Бехбуди ол 1899 ж. 25 жасында қажылық сапар жасап, Ресей қалаларында, Қырым жерінде, Иран, Түркия, Египет елдерінде болып, осы елдердегі халықтың қоғамдық-саяси жағдайымен танысады. Бұл жағдай оның Түркиядағы қоғамдық-саяси өзгерістерді жіті қадағалап, жастүріктер қозғалысының идеяларымен тікелей танысуына мүмкіндік берді. Ол жастүріктер қозғалысы өкілдерінің ізімен, жәдитшілік идеяларды тарату, насихаттау мақсатында «Самарқанд» газеті мен «Айна» журналын жарыққа шығарып, «Садойи Туркистон», «Садойи Фаргона», «Хуршид» газеттерінде өткір саяси әлеуметтік мәселелер көтерген мақалалар жариялап, Түркістанның жағдайымен салыстыра талдауға мүмкіндік алды. «Ойна» («Айна») журналының 15-ші санында жарияланған «Саяхат естеліктерінде» М.Бехбудидің саяси көзқарастары баяндалды. Алғашқы қажылық сапарынан мұсылман елдерінде де әлемдік өркениетпен үндес прогресс жасау үшін көп нәрсені өзгертуге, жетілдіруге болатындығына сеніммен оралды. Ол екінші рет 1903–1904 жж. Петербург, Мәскеу, Қазан, Орынбор қалалары және Қырым жеріне сапарға шығып осы сапарында Исмаил Гаспралымен танысты. Бұл таныстық оның қоғамды қайта құру жоспарына түзету енгізеді және осы жолға түпкілікті бағыттайды. Осы жолдағы ағартушылық қызметін Махмудқожа Бехбуди 1905 ж. Самарқанд облысының Кафтархона қыстағында жаңа әдісті мектеп ұйымдастырып, онда қырықтан астам шәкіртті тегін оқытудан бастады [7]. Бехбудидің осы кезде жарық көрген мақалаларында өлкеде мектеп жұмысын реформалау жобасына көңілі толмай, оны одан әрі жетілдіруге деген ұмтылысты аңғаруға болады.

Осындай идеялардың жетегімен 1914 ж. екінші рет қажылық сапарға шығып, бұл жолы Түркия, Египет және басқа да елдерде сегіз ай болады. Оның бұл жолғы қажылық сапары оның ағартушылық және саяси көзқарастарын қалыптасуы тұрғысында аса жемісті болды. Өлке жәдитшілері арасында Түркиямен тікелей байланыста болып, жастүріктер идеясының ықпалына тартылған санаулы тұлғалардың бірі болған Бехбудидің Түркістанның саяси жағдайына көзқарасын өз халқының прогресін тек ағартушылықпен, оның саяси статусын түбірімен өзгерту және тәуелсіздік алуымен байланыстырғандығынан танимыз. Ол мақалаларында, саяси қызметінде отарлық саясатты әшкереледі және Уақытша үкіметті, оның заңдарын аяусыз сынға алды.

Алғашқы жәдиттік мектептерді 1898 ж. Қоқан қаласында Салохаддин домла ашқан болатын, 1889 ж. бұл бастаманы Ташкентте Маннан қары, Андижанда Шамшидин домла жалғастырды. 1911 ж. Түркістанда жаңа тәсілді мектептер саны 63-ке, онда оқитын оқушылар саны 4106-ға жетті. Соның ішінде Жетісу облысында 5 мектеп жұмыс істеді [8]. Бұл мектептердің басты артықшылығы — олар толық мәндегі еуропалық мектептерге лайық болмағанмен, онда тақта, парта, глобус сияқты қазіргі заманғы құрал жабдықтар орын алды. Ең бастысы ескі мектептермен салыстырғанда балалар 40 күн ішінде сауаттанып шығуына мүмкіндік беретін оқыту тәсілінде еді. Қарапайым сауат ашудың осындай қолжетімдігін ұсынуы жәдиттік мектептерді халықтың арасына кеңіне танымал етті.

Түркістандағы жәдиттік мектептердің дамуына Исмаил Гаспыралы, Маржани, т.б. негізін қалаған Еділ бойы жәдитшілерінің үлкен ықпалы болғандығын айғақтайды.

Отарлық биліктің әкімшілігі Еділ бойынан Түркістанға келіп, ағартушылықпен айналысатын осы жастарға «пантүркизм» мен «панисламизм» идеяларын таратушы деген күдікпен оқытушылық қызметпен айналысуларына тыйым салды.

Жәдиттік мектептерге «қадимшілердің» — дәстүрлі оқыту жүйелік қолдаушылардың өршелене қарсы тұруының басты себебі, онда сабақ араб тілімен бірге өзбек, қазақ, тәжік тілдерінде жүргізілгендігінде еді. Тіпті кейбір мектептерде орыс тілі жеке пән ретінде оқытыла бастады. Мунауар қарының жәдитшілік қозғалыстағы рөлі оқытушылықпен шектелген жоқ. Ол жаңа мектептер ашып, кітаптар мен оқулықтар жазды. Шетелде оқитын жастарға көмек көрсетті. Оның философиялық және педагогикалық ойлары мен идеяларын іске асыруға құрылды. 1907 ж. өзінде ол «Адиби аввал» («Алғашқы мұғалім»), «Адиби сони» («Екінші мұғалім»), «Ер юзи» («География»), «Хавойжи диния» («Дін ережелері») кітаптарын жарыққа шығарды.

Жәдитшілердің ағартушылық идеяларының қалыптасуына Ресейдің өзге өңірлерінен келген ағартушылардың да ықпал-әсері болғаны сөзсіз. Айталық, 1905 ж. Ташкент қаласына Бүкілресей мұсылмандары Орталық комитеті бюросының мүшесі Абдурашит Ибрагимов келіп жұмыс жүргізген. Сол сияқты 1908 ж. Каирге кетіп бара жатқан сапарында жәдитшіліктің негізін қалаушы, М.Бехбудиң ұстазы әрі досы Исмаил Гаспыралы самарқандық жаңа тәсілді мектептердің жұмысымен танысқан болса, 1910 ж. белгілі татар жәдитшісі Садри Максуди Түркістан өлкесін түгел аралап шықты.

Түркістан жәдитшілерінің арасында этникалық, конфессиялық мәселелерге де баса мән берілді. Содан да өлкедегі осы мәселелерді реттеу, оның болашақ даму бағыттарын айқындауда жәдитшілер жастүріктер мен Египет реформаларының ізімен ұлттық даралықты және ерекшеліктерді сақтай отырып, еуропалықтардың саяси тәжірибесіне сүйену қажеттілігін сезінді. Осылайша жәдиттер әлеуметтік құрылым қағидаларының үлгілерімен арақатынасын салыстыруға мүмкіндік алды. Конституциялық монархияны, шариғат қағидаларын жергілікті басқаруға ішінара қолданудан исламдық нормалар мен халықтық-демократиялық құрылыстың қатар өмір сүруіне дейінгі таңдау [9] өлкедегі саяси-әлеуметтік дамудың болашағын ойлаған әрбір ұлт патриотын толғандырды.

Ұлт мәселесі жәдитшілердің бағдарламаларында барлық этностың бірлігі шеңберінде қарастырылған. Бұл ұғым тым тұрпайы көрінгенімен олардың ұлттық санасы этникалық өзін-өзі тануды «миллат», «мұсылмандар», «түркістандықтар», «тұрандықтар» деп қабылдады. Айталық, «миллат» ұғымы Түркістан, Бұхара және Хиуа хандығын мекендеген түркі және ирантілді халықтарды танытса, «мұсылман» ұғымы барлық діндестерге арналғандықтан діни ұғыммен шектелмей Түркістанды мекендеген түрлі және иран тілді халықтарды топтастырады. Жәдитшілер мұсылмандық бірлік жөнінде сөз еткенде діни емес, этникалық бірлікті алға тартты. М.Бехбуди «орыстар», «еврейлер» деген этникалық терминдермен қатар «мұсылман» терминін қолданды [10].

Этникалық негіздегі бұндай топтасу жолы татар жәдитшілеріне де тән. Д.М. Исхаков XIX ғ. ортасына дейін татарлардың этникалық өзін-өзі тануы «мұсылман» деген ұғыммен бүркемеленіп келді деп жазады. Американдық зерттеуші Шамил Оглы Улидің жазуы бойынша орыстар тарапынан қорлау түрінде аталғандықтан да татарлар өздерінің мұсылман деп атағанды артық көрген. Түркістанда да осындай жағдай қалыптасты. «Сарт» деген сөзге отарлық билік жеккөрінішті мазмұн бергендіктен жергілікті халық өзін «мұсылман» деп атағанды жөн санағандығын М. Бехбуди де айтады. Оның осы этникалық бірлікке қатысты ой пікірлері «Қозоқ қариндошларимизга очик хат» мақаласында одан әрі өрбітіледі. Ол «Біз бәріміз, қырғыздар, қазақтар, өзбектер, арабтар, парсылар, Түркістан, Қазақстан мен Түркменстанды мекендеген барлық мұсылмандар, сонымен бірге осында өмір сүретін еврейлер мен христиандар автономия құру және нығайту үшін бірігуіміз керек.

Егер біз өз еркімізге, шариат пен дәстүрлерімізге сай өмір сүргіміз келсе уақытша алауыздықы лақтырып тастап автономия үшін бірігуіміз керек» [11]. Ортағасырлық жәдитшілердің түркілік бірлік идеясы жаңа емес еді және ол өлкенің шеңберінен әлдеқашан шығып кеткен болатын. Бұған әсіресе ресейлік жәдитшілердің, соның ішінде татарлардың ықпалы күшті болды. Ресей империясы Ішкі істер министрлігінің «Ерекше кенестің» материалдарында 1910 ж. «қазандық прогресшіл татарлар уақыт өткен сайын орыс мұсылмандарының діни негіздегі жалған тайпалық бірлікті жасанды түркі-татар тіліндегі бір ұлтқа біріктіруге ұмтылуда» деген қорытынды кездеседі. Қазан губернаторы ресми құжаттарда интеллигенцияның «мемлекет ішінде діни-ұлттық автономия идеясымен ауырғандығын және панисламдық, пантүркішілік бірлікке ұмтылатындығын» жазды.

Тұжырым

Тарихи тұжырымдамаларымызды ұлт-азаттық қозғалыстың саяси кезеңінің басталуын өлкедегі I Ресей Мемлекеттік думасы сайлауымен байланыстырамыз. Өйткені, осы сайлауға дайындық барысында өлкедегі ұлт зиялылары алғашқы рет саяси идеялар төңірегіне топтаса бастаған. Осыдан кейінгі кезеңде жәдиттік қозғалыс саяси сипат ала бастап, Бүкілресей мұсылмандары Орталық кеңесінің ықпалымен аймақтық деңгейден шығып, қызмет аясын кеңейте түсті. 1908–1916 жж. өлкедегі саяси қозғалыстың өрлеуі барысында ұлттық баспасөздің қаулап өсуі халықтың саяси санасын жоғары деңгейге көтере алды. Ал 1916 ж. ұлт-азаттық көтерілістің басып-жаншылуы саяси күресті жаңа сапалық деңгейге көтеріп, оның стратегиялық мақсаттары мен тактикалық тәсілдеріне түзетулер енгізді. Осылайша, Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы саяси ұйымдасқандық сипат алып, елдегі жаңа өзгерістерге дайындала бастады.

Осындай негізде Түркістан өлкесінде ХХ ғ. бас кезінде жергілікті халықтардың түрлі саяси, ағартушылық ұйымдары құрыла бастаған. Ағартушылық бағыттағы бұл ұйымдар қоғамдық-саяси даму барысында қызмет ауқымын кеңейтіп, отаршылыққа қарсы күрес дәлелдерін бағдар еткен саяси, қуатты қозғалыстарға ұласты. Ондай үйірмелердің қуатты қозғалысқа айналуын Түркиядағы жастүріктер, Ирандағы жаспарсылар, Бұқарадағы жасбұқарлықтар сияқты саяси қозғалыстардың ықпал әсері болды. Саяси қозғалыстағы осы шығыстық фактордың басым болуы өлкедегі ұлттық ұйымдардың жәдитшілік, мұсылмандық және түркішілдік деген үш бағытын айқындайды. Ол бағыттардың ұстанған позицияларына қарай сипаттық, мазмұндық ерекшеліктері болды. Мысалы Бехбуди, Мұнауар қары бастаған жәдитшілердің діни білім беруді реформалауға бағытталған іс-әрекеті қоғамдық өмірді демократиялық жолмен жаңарту бағытына ойыса берді.

Ақпан төңкерісінен кейінгі съездерде өлкенің мемлекеттік құрылымы туралы өрбіген пікірталаста Бехбуди болашақ федеративті Ресей құрамындағы Түркістанды «Ташкентте Түркістанның бес уалаятының әр қаласы мен уезінен бірнеше адамнан сайланған Орталық және Мәжіліс болады, олар заң шығару және заңның орындалуы, барлық салық төлеу үдерістерімен айналысады. Бұл Мәжіліс орыс үкіметі мен мұсылмандар арасында дәнекер болады... Әрине, өкілдер мен депутаттардың көпшілігі мұсылмандар, азшылығы орыстар болуы тиіс, ал іс бұйрық немесе күштеу тәсілдерімен емес, келісіммен орындалуы қажет» деген саяси көрегендік ұсыныстар жасайды. Бехбудидің бұл идеялары 1917 ж. 12–14 шілдеде Скобелев (*қазіргі Маргелан қаласы*) қаласында «Түрк Адами марказияти» (Түрік федералистері) партиясы қабылдаған «Автономия жобасы» деп аталған бағдарламалық құжатта одан әрі өріс алды. Бұл құжаттың дайындалуы жөнінде М.Шоқай: «Ұлттық орталық» Шахислам Шахметбекке Түркістан автономиясына қажетті материал дайындап, ұсынуды тапсырды. Бұл жұмыста оған Махмудқожа Бехбуди мырза, Убайдулла қожа көмектесті» деп атап көрсетеді.

Бехбуди Бүкілресейлік мұсылмандық қозғалыстың идеяларына сенгендіктен және оның ұстанымдарын жан сала қорғағандықтан да бұл құжатта Ресейдің федерациялық мемлекеттік құрылымында Түркістанның автономиялық дербестік алуына жете көңіл бөлінді. Сондықтан да Бехбуди осы құжат арқылы «Ресейден қол үзбей-ақ ресейлік мұсылмандар федерацияға қол жеткізуі тиіс, әсіресе, бізге түркістандық мұсылмандарға ең алдымен «қадимшылар» мен «жәдиттердің» теке-тіресінен бас тартып, біртұтас одақ құруы қажет» деп отаршылдыққа қарсы ұлт-азаттық күресте саяси бірлік керектігін насихаттады. Бехбуди ұлт-азаттық қозғалысты діндік, этникалық негізде жікке бөлу күресті әлсірететіндігін жақсы біліп, бүкіл Түркістанды біріктіру ешқандай қантөгіске жол бермейді, жер мен мүлік бөліске түспейді, нәтижесінде әлеуметтік-экономикалық прогреске жетелейтін әлеуметтік сілкіністерге жол бермейді деп сенді.

Қорыта айтқанда, Отарлық биліктің өлкеде білім беру ісін жаңалауына балама ретінде дүниеге келген түркістандық жәдитшілердің ағартушылық қызметі реформаторлық сипат алып, өлкедегі халық ағарту үдерісіне тікелей ықпал жасаған еді. Олар ортағасырлық схоластикадан арылмай келе жатқан дәстүрлі оқыту жүйесін жаңа әдіспен оқытатын («Усули совтия») мектептер жүйесімен ауыстырды. Ол мектептер жаңа әдіс мектептеріне («Усули джадит мактаблари») айналып, дін негізінен басқа жаратылыстану пәндері, орыс, араб, парсы тілдері оқытылып, зиялы білім берудің бастамасы қалыптасты. Басында жәдиттік мектепте татар және әзербайжан ағартушыларының оқулықтарын пайдаланса, кейін Түркістан жәдитшілері ондай оқулықтар мен оқу құралдарын өздері шығарған. Мысалы, 1903–1904 жж. Махмудқожа Бехбудидің «Китабул-атфол» (Балаларға арналған кітап), «Мухтасири жуғрофия Русия» (Қысқаша Ресей географиясы) кітаптары, кейінгі жылдары

Абдолла Авлонидің «Муаллими аввал» («Алғашқы мұғалім»), «Муаллими соний» («Екінші мұғалім») және тағы басқа кітаптары жарық көрсе, 1905 ж. өлкедегі жәдит мектептерінің саны 35-ке жеткен.

Қазақ зиялыларының бір тобы (М.Ж. Көпеев, Ғ.Қараш, М.Қошманов, Ғ.Мұсағали және т.б) осы жәдиттік оқу орындарын (Қазан, Уфа қалаларындағы медреселер) тәмамдап, қоғамдық-саяси өмірге белсене араласты. Жәдидизм құбылысы қазақ мәдениетінің рухани тәжірибесінде үлкен ізін қалдырды [12, 12].

Қазақ зиялыларының отаршылдыққа қарсы санасы жарқ етіп көрініс тапқан реформашыл либерал-демократтық сипаттағы бір тобы (Ө.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Әуезов, Ж.Ақбаев және т.б) бастапқыда «Қазақ» газетіне топтасып, кейіннен «Алаш» ұлттық қозғалысын басқарып, Алаш Орда үкіметін құрды [13, 9]. Олар жалпыресейлік федерация құрамында қазақтардың тең құқықтығын талап етіп, жерді басып алуды тоқтатуды, орыстандыру саясатына қарсы ұлттық-мәдени тиесілікті сақтауды ұран қылып көтерді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Галузо П. За большевистскую концепцию восстания 1916 года в Средней Азии. (К 15-летию восстания) / П. Галузо. // Туркменоведение. — № 7-9. — 1931. — С. 26.
- 2 Алимова Д.А. История как история, история как наука / Д.А. Алимова. — Ташкент: Узбекистан, 2009. — 184 с.
- 3 De Lagerd, H.A. The revolt of the Basmachi according to Red Army Journals (1920–1922). Central Asian Survey. — 1987. — P. 56.
- 4 Айқап. — Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995. — 26 б.
- 5 Восстание 1916 года в Средней Азии и Казахстане // Сб. док. ред. колл. А.В. Пяковский (отв. ред.). — М.: АН СССР, 1960. — 79 с.
- 6 Турсунов Х. Восстание 1916 года в Средней Азии и Казахстане / Х. Турсунов. — Ташкент: Госиздат УзССР, 1962. — 428 с.
- 7 Чариев У. Усиление колониальной политики и национального гнета и их последствия в Туркестане в начале XX века (на примере мобилизации на тыловые работы): автореф. дис. ... д-ра ист. наук / У. Чариев. — Ташкент, 1999. — 60 с.
- 8 Додонов А. Февральская революция в Средней Азии / А. Додонов // Сб. «Революция глазами современников». — Ташкент, 1991. — 104 с.
- 9 Шоқай М. Таңдамалы [2 томдық] 1-т. / М. Шоқай. — Алматы: Қайнар, 1998. — 64 б.
- 10 «Турк сузи» газеті. — 1918. — мамыр.
- 11 Kuran A.B. Inkilap tarihimiz ve Ittihat ve teraki. — Istanbul, 1948. — 375 s.
- 12 Қыдыршаев А.К. А. Байтұрсынұлының әдістемелік мұрасы: пед. ғыл. канд. ... дис. автореф. / А.К. Қыдыршаев. — Алматы, 1995. — 25 б.
- 13 Кошенова Р. Педагогические взгляды М. Жумабаева: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Р. Кошенова. — Алматы, 1997. — 24 б.

К.К. Базарбаев, К.З. Сембиев, Т.А. Данияров

Образовательная деятельность туркестанских джадидов

Национальные прогрессивисты, появившиеся в большинстве стран Востока в конце XIX — начале XX вв., оценивали среднеазиатский джадидизм как отражение реформаторского движения местной интеллигенции. Понятие «джадид», образованное от арабского «усул-и-джадит» («новый метод»), означает новые способы обучения по примеру европейского образования. Такое просветительское содержание джадидизма в процессе общественно-политического развития страны изменило статус старой социальной и политической системы, предоставив ей новый, оригинальный характер. Вместе с тем процесс формирования и качественных изменений джадидизма в стране можно разделить на два периода: культурно-просветительский и период политической борьбы. Просветительские идеи джадидизма породили необходимость реформировать систему образования в стране в соответствии с современными моделями. Естественно, такие реформы взяли на вооружение и колониальные власти в стране. В процессе реализации реформы системы образования царское правительство, защищавшее колониальные интересы, в своих действиях опиралось на принципы великорусского шовинизма. В статье рассмотрены новые взгляды на джадидское движение, просветительские идеи, сформировавшие национально-освободительную идеологию в Средней Азии, а также политические программы и стратегические цели национально-освободительного движения.

Ключевые слова: Средняя Азия, Туркестан, Россия, образование, школы, казахская интеллигенция, царское правительство, просветительство, национально-освободительное движение.

K.K. Bazarbayev, K.Z. Sembyev, T.A. Daniyarov

Educational activity of Turkestan Jadids

The national progressives who have appeared in the majority of the countries of the East at the end of the XIXth beginning of the XXth centuries estimated the Central Asian Jadidism as reflection of the reformatory movement of the local intellectuals. The concept «jadid» formed from Arab «usul-and-jadid» («new method») designates new ways of learning in an example of the European education. Such educational maintenance of Jadidism in the course of social and political development of the country has changed the status of old social and political system, having provided her new, original character. Together with it, process of formation and high-quality changes of Jadidism in the country can be divided into two periods: cultural and educational and period of political struggle. The educational ideas of Jadidism have generated need to reform an education system in the country according to modern models. Naturally, such reforms have adopted also the colonial authorities in the country. In the course of education system reform realization the imperial government protecting colonial interests in the actions relied on the principles of Great Russian chauvinism. This article deals with the new views on jadid movement, educational ideas which created national liberation ideology in Central Asia and also political programs and strategic objectives of national liberation movement.

Keywords: Central Asia, Turkestan, Russia, education, schools, Kazakh intellectuals, imperial government, enlightenment, national liberation movement.

References

- 1 Galuso, P. (1931). Za bolshevistskuiu kontseptsiiu vosstaniia 1916 hoda v Srednei Azii. (K 15-letiiu vosstaniia) [For the Bolshevik concept of the 1916 uprising in Central Asia (To the 15th anniversary of the uprising)]. *Turkmenovedenie — Turkmenology*, 7-9, 26 [in Russian].
- 2 Alimova, D.A. (2009). *Istoriia kak istoriia, istoriia kak nauka [History as history, history as sciences]*. Tashkent: Uzbekistan [in Russian].
- 3 De Lagerd, H.A. (1987). The revolt of the Basmachi according to Red Army Journals (1920–1922). *Central Asian Survey*, 56.
- 4 Aikap. (1995). *Qazaq entsiklopediiasi [Kazakh Encyclopedia]*. Almaty [in Kazakh].
- 5 Pyaskovskii, A. (Ex. Ed.). (1960). *Vosstanie 1916 hoda v Srednei Azii i Kazakhstane. Sbornik dokumentov [Revolt in 1916 in Central Asia and Kazakhstan. Collection of documents]*. Moscow: Akademiia nauk SSSR [in Russian].
- 6 Tursunov, H. (1962). *Vosstanie 1916 hoda v Srednei Azii i Kazakhstane [Revolt in 1916 in Central Asia and Kazakhstan]*. Tashkent: Hosudarstvennoe izdatelstvo Uzbekskoi SSR [in Russian].
- 7 Chariyev, U. (1999). Usileniie kolonialnoi politiki i natsionalnoho hneta i ikh posledstviia v Turkestane v nachale XX veka (na primere mobilizatsii na tylovyie raboty) [Strengthening colonial policy and national oppression and their consequences in Turkestan at the beginning of the twentieth century (on the example of mobilization for rear services)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Tashkent [in Russian].
- 8 Dodonov, A. (1991). Fevral'skaia revoliutsiia v Srednei Azii [February revolution in Central Asia]. *Sbornik. Revoliutsiia hlazami sovremennikov — Collection. Revolution eyes of contemporaries*. Tashkent [in Russian].
- 9 Shokay, M. (1998). *Tandamali [2-tomdyq], 1-tom [Optional in 2 volumes. Vol. 1]*. Almaty: Qainar [in Kazakh].
- 10 «Turk Suzi» qazeti [Turkish word]. 1918, Mai [in Kazakh].
- 11 Kuran, A.B. (1948). *Inkilap tarihimiz ve Ittihat ve teraki [Our revolution history and ittihat and progress]*. Istanbul [in Turkish].
- 12 Kydyrshayev, A.K. (1995). A. Baitursynulynyn adistemelik murasy [Methodological heritage of A. Baitursynuly]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Almaty [in Kazakh].
- 13 Kosenova, R. (1997). Pedagogicheskie vzgliady M. Zhumabaeva [Pedagogical views of M. Zhumabayev]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Almaty [in Russian].

S. Abildina^{1*}, K. Kopbalina², V. Musina³, A. Beisenbayeva⁴

^{1,2,3,4}*Karagandy university of the name of academician E.A.Buketov, Kazakhstan
(Corresponding author's e-mail: salta-7069@mail.ru)
Scopus authors ID: 56128026400¹, 56167615600², 511954734884*

Features of assessment of primary school students in the context of updated educational content

The article discusses the issue of transition of Kazakhstan secondary education to the updated content, reveals the main categories of the updated assessment system: assessment, criterial assessment, formative assessment. One of the goals of assessment is the formation and maintenance of students' motivation for purposeful learning. The introduced criterion assessment system is aimed at developing a student, increasing his motivation to learn. The role of formative assessment, evaluation criteria, feedback for each student and his parents becomes important. The authors formulate a number of features of the introduction of formative evaluation of the learning outcomes of primary school students. The article presents the results of a survey to identify the level of educational motivation of pupils in primary classes in the context of the implementation of criterion assessment. Based on a theoretical analysis of the sources, the results of the survey, the authors draw conclusions. The authors emphasize that the formative assessment conducted in primary school is aimed at working with each student, identifying the achievements of younger students and determining the level of skills and abilities, as well as systematically measuring the educational progress of students, which allows them to more accurately and objectively evaluate the achievements of each child. promotes the growth of the child, taking into account the interests and abilities of the student.

Keywords: assessment, criterion assessment, formative assessment, summative assessment, assessment criteria, learning outcomes, feedback, content of education.

Introduction

The development of modern society is accompanied by significant transformations in all areas of activity. Modernization of the modern education system accordingly requires changes in the content and quality of training of specialists of all levels, updating forms, methods and technologies of training.

In the Address of the President to the people of Kazakhstan N.A. Nazarbayev noted that the system and teaching methods of Nazarbayev Intellectual Schools should become a unified standard for public schools. This will be the final stage in the reform of school education. The knowledge assessment system should be based on international standards [1].

To this end, in Kazakhstan over the past five years, programs have been developed based on an updated standard for educational content. Since September 2015, the Program for updating the content of primary education has been successfully tested in 30 pilot schools, which include urban, rural and small schools. The approbation of educational programs brought positive learning results, and since September 2016, in all secondary schools of Kazakhstan in the first grades, a transition to an updated standard for the content of education was made [2].

A distinctive feature of updating the content is not the amount of students' knowledge on individual topics, but the real learning outcomes, as well as the skills and abilities of students to apply their knowledge in real situations. At the same time, the main task of the teacher becomes the organization of such an educational space in which students switch to self-regulatory training.

In the framework of updating the content of education, an integrative approach is being implemented, which ensures the continuity of the content of education in curricula in subjects on the principle of «spirality», that is, each goal, topic of study after a certain academic period is reviewed repeatedly with a gradual deepening or complication of the volume of knowledge and skills.

The classification of the expected results according to Bloom's taxonomy: «knows», «understands», «applies», «analyzes», «synthesizes», «evaluates» ensures the unity of the research, cognitive, practical and emotional and aesthetic ways of understanding the world. In addition, it promotes the development of critical thinking skills (analysis, synthesis, evaluation). Interdisciplinary communication, a practical orientation, and a direct relationship between the content of academic subjects and real life contribute to the development of a holistic perception of environmental reality and functional literacy among students [3].

An analysis of the state of the Kazakhstan system for assessing student learning in comparison with other countries showed that the 5-point assessment system does not adequately reflect the real level of students' knowledge, but it is not a generally accepted world system. In most countries of the world, there is a wider grading scale: from 6 (Poland) to 100-point (Japan), which allows teachers to show the nuances in his educational activities, encourages the student to try.

The main goal of the education system is to create conditions for the development of students. To achieve academic independence, initiative and responsibility of a primary school student, the control and evaluation independence of the child is of particular importance, that is, the ability to independently monitor and evaluate their activities, the activities of classmates, to identify and eliminate the causes of educational difficulties. The formation of this skill is ensured by the systematic use of formative assessment in everyday practice.

Materials and Methods

In our opinion, in the context of the transition to an updated educational content, the approach to assessing student achievement contributes to the positive overcoming of problems in learning, individualization of the educational process, increasing educational motivation, and the formation of students' self-regulation.

The main categories of the updated assessment system should be considered: assessment, criteria-based assessment, formative assessment, etc. It would be advisable to consider the content of these categories, presented by normative documents of the education system.

Criteria assessment is the process of correlating the learning outcomes actually achieved by students with the expected learning outcomes based on criteria developed.

Evaluation criteria are statements that allow teachers and students to recognize whether the learning objective has been achieved with formative assessment (success criteria), and statements that allow students to evaluate student performance in internal summative assessment [4].

In elementary school conditions, the objectivity of the marks given to students is determined by the evaluation criteria, which are conditionally divided into three groups:

1. A substantial group of assessment criteria implies completeness, generalization, systematicity, correctness, meaningfulness of knowledge, etc.
2. The activity group of criteria is aimed at assessing the strength, effectiveness of knowledge, mental operations, special subject, intellectual, general educational, research and other skills.
3. The personal group of criteria includes the assessment of such personality traits as activity, independence, self-esteem, criticality, motivation for learning, etc. [5].

The above groups of assessment criteria are aimed at learning outcomes, which are a confirmed assessment of the amount of knowledge, skills, acquired, demonstrated to the student in mastering the educational program, and the formed values and attitudes.

In the framework of criteria-based assessment, summarized and formative (formative) assessment are distinguished.

Summary assessment — a type of assessment that is carried out at the end of a certain academic period (quarter, trimester, academic year), as well as the study of sections in accordance with the curriculum.

Summative assessment involves the collection of information to provide teachers, students and parents about the progress of students at the completion of sections, cross-cutting topics of the curriculum, a specific educational period with scoring and grades.

This type of assessment allows you to determine the level of assimilation of the content of the curriculum for a certain period and use the information obtained from the results of summative assessment for planning, correction and analysis of the learning process. The total work of students and the portfolio are a means of fixing, accumulating and evaluating the individual achievements of the student in a certain period of his education, which can help in determining the direction of development of students, with advice from teachers and other specialists.

Formative assessment — a type of assessment that determines the current level of knowledge and skills formation of students in everyday work in the lesson, at home and provides an operational relationship between the student and the teacher during the training, allows students to understand the degree of correctness of the assignment during the study of new material, to achieve goals training [6].

In the study of theoretical principles, we determined that the purpose of formative assessment is to adjust the activities of teachers and students in the learning process based on intermediate results. In one of the

studies [7] in the field of teaching and learning, the original «black box» metaphor is used. Accordingly, the use of assessment for training has become known as «work inside the black box». This study showed that improving learning through assessment depends on key factors: goal setting, feedback, assessment, and posing questions.

The primary education phase is characterized by the main points:

- adoption and mastering by the child of the new social role of the student;
- the formation of the internal position of the student;
- the formation of the student's basics of the ability to learn and the ability to organize their activities.
- the child's self-esteem acquires the features of adequacy and reflexivity.

Children of primary school age should develop a focused and motivated activity of the student, aimed at mastering the learning activity, the basis of which is the formation of a stable system of educational, cognitive and social motives and the personal meaning of learning. Formation in the primary grades of motivation gives the child further meaningful meaning, since his own educational activity becomes for him a vital goal, and not just a means to achieve other goals. It is important to ensure that the formation of motivation that would support the effective and fruitful academic work of each student has become the basis for self-improvement in the future. In this regard, the requirements of the new education standards provide for the distribution of social responsibility for learning outcomes between educational organizations, parents of students and society as a whole.

In traditional assessment, there are no clear criteria for assessing the achievement of learning outcomes that are understandable to students, parents and teachers. There is no operational connection between the student and teacher in the learning process, which does not contribute to the motivation of students to learn.

This fact is confirmed by the results of our survey, aimed at identifying the educational motivation of students in grade 3, in whose training criteria-based assessment is not used.

The survey results showed a different degree of severity of students' motivation to acquire knowledge. Only 16 % of respondents are characterized by a high degree of severity of motivation to acquire knowledge. They are dominated by intrinsic motivation — motivation associated not with external circumstances, but with the content and process of activity. Most of the respondents surveyed are characterized by an average degree of severity of educational motivation (52 %). In addition, the motivation of 32 % of the children surveyed is more due to external motives, rather than the content or process of activity, that is, low.

In our opinion, this is due to the fact that, in the traditional assessment, teachers give marks based on the average level of knowledge of the class. In addition, the grades presented do not provide a clear picture of the assimilation of specific knowledge, skills in individual sections of the curriculum, and do not allow to determine the individual learning path of each individual.

Criteria assessment, in turn, allows you to develop criteria that contribute to obtaining quality results, thereby improving the quality of teaching and learning. In the context of criteria-based assessment, it is possible to build an individual learning path for each individual, taking into account his individual abilities and characteristics, as well as use a variety of approaches and assessment tools.

Students have the opportunity to use a variety of learning styles, types of mental activity, to know and understand the assessment criteria to predict their own learning outcomes. Pupils can participate in reflection, evaluating themselves and their peers. And most importantly — use knowledge to solve real problems, express different points of view, think critically.

Tasks of the criteria-based assessment system:

1. To expand the capabilities and functions of assessment in the educational process.
2. Create conditions for continuous self-improvement of students through the establishment of regular feedback.
3. Promote the formation of common standards, quality mechanisms and assessment tools.
4. Provide objective, continuous and reliable information.

We would like to dwell in more detail on the formative assessment of primary school students.

Formative assessment is also called assessment for learning, which is «the process of searching and interpreting data used by students and their teachers to determine the stage at which students are in the process of learning, the direction in which to develop, and establish how best to achieve the necessary level»[8].

Formative assessment, implemented in the elementary grades, is aimed at working with each student, systematic measurement of students' educational progress, which allows more accurately and objectively assess the achievements of each child, contributes to the growth of the child, taking into account the interests and abilities of the student.

In order to improve the results of their training, it is necessary to respond to the feedback received, which, in turn, should determine the motivation and desire to act.

Feedback, in turn, is considered as a response, response, response of the teacher to any action of the student. Effective feedback should answer the questions:

- What stage is the student in?
- How will he achieve the result?
- What does the student need to work on to fill in the gaps?

In other words, feedback is the exchange of comments about specific actions, situations, issues that adjust the path to the learning goal.

In this regard, the role of regular feedback becomes clear, which is understandable for the student and his parents, which makes it possible to identify learning problems, timely adjust the learning process, and help achieve the best results.

Results and Discussions

To compare the level of educational motivation, we conducted a survey of primary school students, in the training of which various formative assessment techniques were applied:

1) techniques used by the teacher in the process of explaining the topic, performing group tasks by students: «Signals with the hand», «20 seconds», «Gallery», etc.

2) techniques related to asking clarifying questions: «Why? How? What if...?».

3) techniques related to intermediate work: tests, assignments, short essays,.

4) techniques related to individual tasks: written feedback, «Two stars and one wish», «Traffic light», «Index of a card for generalization», «One-minute essay», «Speech samples», «Three-minute pause», «Verbal assessment» quiz.

The results of the survey showed the following degree of severity of students' motivation to acquire knowledge. 71 % of respondents are characterized by a high degree of severity of motivation to acquire knowledge, that is, internal motivation dominates — motivation associated with the content and process of educational activity, which indicates the willingness and ability to switch to self-education on the basis of educational and cognitive motivation.

An average level of educational motivation was demonstrated by 23 % of students. The motivation of only 6 % of the children surveyed is more due to external motives, rather than the content or process of activity.

Comparative results are shown in Figure 1.

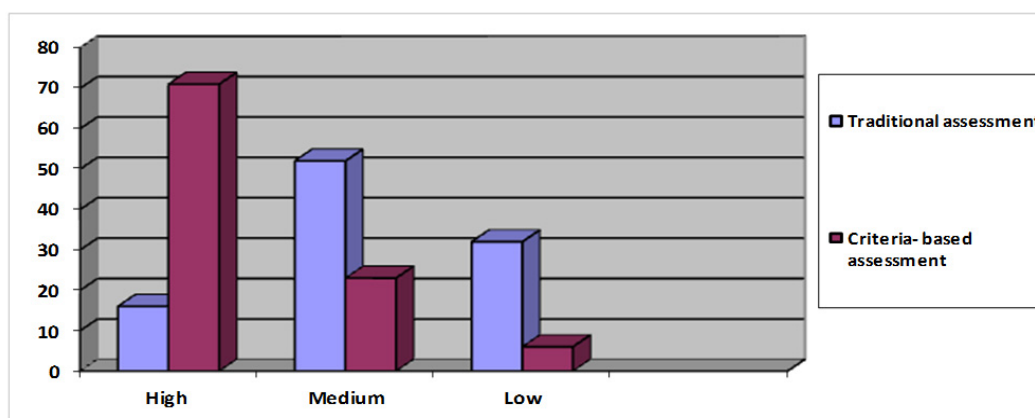

Figure 1. Comparative survey results

During observations of the introduction of criteria-based assessment techniques, we identified a number of features:

Verification work of primary school students should not cause alarm, but contribute to cognition. The teacher's task is to convey to the children the role of verification work as a means to determine what has been achieved and where teacher assistance is needed. Preliminary scoring of the criteria for evaluating work is required.

Feedback with primary school students should be, above all, timely. Feedback should be provided to students as soon as possible after the verification work, which will help establish a student's trusting relationship with school.

In addition, the feedback must be correct. When providing feedback to students, positive aspects need to be discussed first, and negative feedback should be directed to the weaknesses of the work, and not to the student. It is also advisable to provide students with the opportunity to reflect on the cause of the mistakes made.

When providing comments, students should use such wordings and phrases of a recommendatory nature («your story will be even more interesting if you...»). Offensive comments are not allowed.

Conclusions

Thus, the theoretical analysis of the sources, the results of the questionnaire, allowed us to draw the following conclusions.

- criteria-based assessment does not imply a process of competition between students or comparison of their educational achievements. As you know, in the traditional assessment, teachers are faced with a situation where parents do not agree with the assessment of the teacher, proving the discrepancy of the grade with the knowledge of their children.

- the fact of evaluating the educational activities of students according to predetermined criteria ensures transparency and accessibility for all participants in the educational process.

- each student has the opportunity to improve, reaching the level of their abilities according to specified criteria, and achieve the expected result in the subject.

- Using assessment criteria, students learn to design a path to achieve their goals, and at the same time learn to more objectively evaluate the quality of their work.

- it is important to systematically conduct a formative assessment with the provision of constructive feedback, since the results of a summative assessment depend on the quality of a formative assessment.

References

- 1 Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated 10/05/2018 «Growing welfare of Kazakhstan people: improving income and quality of life». *online.zakon.kz*. Retrieved from <http://online.zakon.kz/m/document/>.
- 2 Abdildina J. (2016). Update — for effective and quality education // *Bilimdi. An educated country. No. 15 (52)* August 16. Retrieved from www.bilimdinews.kz.
- 3 Education Transformation, Assessment, and Teaching Skills Required in the 21st Century: Call to Action (Intel, Microsoft, and Cisco Education Group, September 1, 2008). *cisco.com*. Retrieved from <http://www.cisco.com/web/RU/news/releases/txt/2009/011409d.html>.
- 4 The state compulsory standard of secondary education with updated content. Approved by the Government of the Republic of Kazakhstan dated August 23, 2012 No. 1080. *nao.kz*. Retrieved from <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22>.
- 5 The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III «On Education». *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747.
- 6 The state compulsory standard of primary education. Approved by the Government of the Republic of Kazakhstan dated August 23, 2012 No. 1080. *nao.kz*. Retrieved from <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22>.
- 7 Black P., & Wiliam D. Assessment for learning: Beyond the black box. — 1999.
- 8 Formative assessment in elementary school. A practical guide for the teacher / Comp. O.I. Dudkina, A.A. Burkitova, R.Kh. Shakirov. (2012). B.: Bilim.

С. Әбілдина, К. Копбалина, В. Мусина, А. Бейсенбаева

Білім беру мазмұнын өзектендіру контекстінде бастауыш сынып оқушыларын бағалау ерекшеліктері

Мақалада қазақстандық орта білім берудің жаңартылған мазмұнға көшуі туралы мәселе қарастырылды, бағалаудың жаңартылған жүйесінің негізгі категориялары ашылған: бағалау, критериялы бағалау, қалыптастырушы бағалау. Бағалаудың негізгі мақсаттарының бірі қалыптастыру және мақсатқа бағытталған білім алуға оқушылардың мотивацияларын қолдау. Енгізілген критериялы бағалау жүйесі оқушылардың білім алуға деген мотивтерін жоғарлатуға бағытталған. Бағалау критерийлерінің ішінде қалыптастырушы бағалаудың рөлі маңызды болып

табылады, яғни әрбір оқушы мен ата-аналары үшін кері байланыс. Авторлар бастауыш сынып оқушыларының білім нәтижелеріне қалыптастырушы бағалауды енгізу ерекшеліктерін құрастырды. Мақалада критериалды бағалауды жүзеге асыру жағдайында бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивацияларының деңгейін анықтау бойынша жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсетілген. Жүргізілген сауалнама нәтижелеріне теориялық талдау көздерінің негізінде қорытынды жасалған. Авторлардың есептеулерінше, бастауыш сыныптарға жүргізілген қалыптастырушы бағалау нәтижесінде әрбір оқушымен жеке жұмыс жасауға бағытталған, кіші мектеп оқушыларының жетістіктері және дағды, іскерліктерінің қалыптастыру деңгейлері анықталған, сонымен қатар оқушылардың білім алуының ілгерлеуін жүйелі өлшеуге негізделеді, ол әрбір оқушының жетістігін айқын бағалауға, баланың қызығушылығы мен қабілетін ескере отырып дамуына, мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: бағалау, критериалды бағалау, қалыптастырушы бағалау, суммативті бағалау, бағалау критерийлері, білім нәтижелері, кері байланыс, білім беру мазмұны.

С. Абильдина, К. Копбалина, В. Мусина, А. Бейсенбаева

Особенности оценивания учащихся начальных классов в контексте актуализации содержания образования

В статье рассмотрен вопрос о переходе казахстанского среднего образования на обновленное содержание, раскрыты основные категории обновленной системы оценивания: оценивание, критериальное и формативное оценивание. Одной из целей оценивания является формирование и поддержание мотивации учащихся к целенаправленному учению. Внедряемая система критериального оценивания направлена на развитие учащегося, повышение его мотивации к обучению. Важной становится роль формативного оценивания, критериев оценивания, обратной связи для каждого ученика и его родителей. Авторы формулируют ряд особенностей внедрения формативного оценивания результатов обучения учащихся начальных классов. В статье представлены результаты анкетирования по выявлению уровня учебной мотивации учащихся начальных классов в условиях реализации критериального оценивания. На основе теоретического анализа источников, результатов проведенного анкетирования авторами сделаны определенные выводы. Они считают, что формативное оценивание, проводимое в начальных классах, направлено на работу с каждым учеником, выявление достижений младших школьников и определение уровня сформированности навыков, умений, а также систематическое измерение образовательного прогресса учащихся, которое позволяет более точно и объективно оценивать достижения каждого ребенка, способствует росту ребенка, учитывая интересы и способности ученика.

Ключевые слова: оценивание, критериальное оценивание, формативное оценивание, суммативное оценивание, критерии оценивания, результаты обучения, обратная связь, содержание образования.

D.D. Jantassova*, E.A. Zhdanova

Karaganda Technical University, Kazakhstan
(*Correspondent author e-mail: d.dzhantassova@kstu.kz)
Scopus Author ID: 57189027014

Benchmarking as an effective tool in managing the quality of the educational process at a technical university

The article deals with the problems and prospects of using benchmarking as a tool for solving quality problems of a technical university educational process. This research is carried out during the implementation of the project «Capacity building for the internationalization of a technical university by means of digital learning technologies» approved by the priority «Scientific foundations» Mangilik el «(education of the XXI century, fundamental and applied research in the humanities)» and funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP08052214). Within the framework of the Project, benchmarking was selected as the main tool for the effective implementation of internationalization at Karaganda Technical University. The author discloses the main content of the «benchmarking» concept, presents the goal, scientific methods and potential of the project, considers the main types, principles and phases of benchmarking. Tyumen Industrial University was chosen as a competing institution, due to the similarity of the higher education systems in post-Soviet countries. When comparing and analyzing the possibilities of benchmarking, the following key aspects were considered: the content of educational courses, the way of students' and teachers' thinking, the use of available resources and quality control of training offered.

Keywords: benchmarking, internationalization, higher education, technical university, international experience, educational programs, academic mobility, partner university, quality control of the studying process.

Introduction

As the processes of economy's globalization and internationalization advance, higher education faced new goals — training of professional personnel who are qualified and able to work effectively in the changed conditions of the global market. The internationalization of education have various goals, including: diversification and growth of financial revenues to attract foreign students for fee paying education, expanding curricula and teaching students of their university in foreign partner universities, improving the quality of education and research by the participation of students and teachers in the international process exchange of knowledge, etc. The development of international interuniversity cooperation makes it possible to organize joint research projects, exchange programs for students and teachers, and special programs for foreign students. These changes, characteristic of the education process itself, are taking place against the background of broader processes of change, covering the economy of individual countries, regions and the world as a whole.

This study is carried out within the framework of the project «Capacity building for the internationalization of a technical university by means of digital learning technologies», approved by the priority «Scientific foundations» Mangilik el «(education of the XXI century, fundamental and applied research in the humanities)» by grant funding for young scientists at 2020–2022.

The aim of the project is to develop and implement a model for developing the potential of a technical university internationalization via digital learning technologies to implement sustainable and feasible strategies for the educational process internationalization of training technical specialists, taking into account the national and international context. Assessment of the potential needs for internationalization, the development and implementation of measures to build the potential for the educational programs internationalization in technical specialties based on the development of specialized competencies that allow strengthening the qualifications and abilities of students and teachers at the international level.

Materials and research methods

In the course of this study, at the first stage of analyzing the internationalization process of a technical university, it was decided to use benchmarking methods, which consists in identifying the methods of a suc-

successful organization of a company work with the identification of a «implementation tool» that allows the company to achieve high efficiency in the field of production, business processes or use resources.

The internationalization of higher education at the national and institutional level in any country should be understood as a process of integrating the international intercultural or global dimension into the main functions of the education system. Very close to this concept is Knight's definition, who views the internationalization of higher education as the integration of international, intercultural and global aspects in the function of education. Internationalization in higher education includes intercultural and international dimensions that directly affect both research and learning. This includes practices that require the use of new technologies, knowledge, people, values and ideas from different international contexts. (Knight and de Wit 1997). International academic mobility contributes to equally well-developed educational systems and institutions, exacerbating existing inequalities [1].

The internationalization process is supported through accreditation and assessment of the university's performance. Hellmann et al. (2000), Qiang (2003) and Kreber (2009) offer a number of arguments in favor of internationalization, such as attracting foreign students specializing in research or work in the labor market. However, internationalization means cooperation with international universities, transparency and recognition of qualifications in the educational process of students (Barnett et al. 2010) [1]

The most common form of higher education internationalization is academic mobility of students — the departure of a certain number of students to study abroad. Most European countries have had a constant influx of students from their former colonies for many years. A significant proportion of young people from Latin America seek to obtain a degree in universities in the United States and Canada. According to UNESCO, the level of international student mobility has grown by 300 % over the past 25 years. According to experts, by 2010 the number of students studying abroad will be 2.8 million, and by 2025 — 4.9 million. Student mobility is stimulated by various state and regional programs. Many countries conclude bilateral and multilateral agreements in this area. The most famous European programs are «Erasmus», and then (since 1995), «Socrates». The Erasmus program (started in 1987 to help create a common market in Europe) and associated mobility schemes such as Comet, Lingua, and others have aimed to create a European model of higher education. Student exchange is seen as a powerful tool for the development of a common European market for specialists and skilled workers.

An equally important element of the internationalization process is the mobility of the teaching staff. Although faculty mobility is not as well researched as the area of student mobility, it can be considered the second most important form of internationalization in higher education. Traditionally, international faculty mobility is driven by research and scientific work, but in a number of regions and in certain areas of education, such as management and business administration, there are special schemes for regional and international training for young researchers and teachers.

Often the processes of student and teaching mobility are so interconnected that it is very difficult to separate them. An example is the mobility programs for undergraduates and doctoral students. Master's and doctoral programs include a period of study, in addition, students of these programs are actively involved in teaching at a bachelor's degree. Therefore, the mobility program for undergraduates and doctoral students includes components of learning, research and teaching.

The internationalization process has been reflected in changes to the content of the curriculum. On the one hand, realizing the need to comply with the complex process of continuous and rapid updating of knowledge, universities are striving to improve their educational programs, to offer the most recent areas of knowledge. On the other hand, traditions are still highly valued in education, and the invariability of some of the attributes of higher education is a definite signal of the high quality of the programs offered.

It is not without reason that many universities strive to trace their history, linking their origins, whenever possible, with the oldest educational institutions. In the service sector, the length of time a service provider has been on the market, its prestige and name have always been the basis of trust in the quality of the services it offers. In the field of educational services, i.e. services related to the transfer of knowledge, these quality criteria are even more valuable [2].

Research findings

The issues of unification of the requirements for higher education programs are reflected in the so-called «Bologna Process», a broad movement of higher educational institutions of transition to a three-level (bachelor's-master's-doctoral degree) higher education system. Programs with an international theme or strong international component have gained great popularity in many European countries in recent years.

Moreover, this happens not only in the traditionally open ideas of international cooperation in Holland, but also in France and Germany, countries that are known for a very cautious attitude towards international innovations in their education. However, in both France and Germany, a growing number of programs are taught in English.

It should be noted that with all the support of mobility programs by regional organizations, with all the commitment of universities themselves, the main goal of internationalization is not sending 100 % of students abroad (although it would be foolish to deny the benefits of the experience they acquire), but the availability of internationalization results, which is called «at home». No wonder that one of the special groups of the European Association for International Education (EAIE) is called «Internationalization at Home» (IAH). It is this form of internationalization that makes the results of international interuniversity cooperation available to all students without exception [2].

Within the framework of the Project, benchmarking was selected as the main tool for the effective implementation of this form of internationalization («internationalization at home») at the Karaganda Technical University.

The term «benchmarking» comes from the word «benchmark», which means a mark on a fixed object, for example, a mark on a pole indicating the height above sea level. In the most general sense, a benchmark is something that has a certain quantity, quality and ability to be used as a standard or benchmark when compared with other objects. Benchmarking is a systematic activity aimed at finding, evaluating and learning from the best examples, regardless of their size, business area and geographic location. It is the art of discovering what others are doing better than us, learning, improving and applying their methods of work.

The purpose of benchmarking is to reliably establish the likelihood of an organization's success via research and ensure its revolutionary development. Benchmarking is a new direction for business development. It is about finding and learning the best methods and ways of entrepreneurship to run your own business even better and more productively. Such a procedure is carried out only with the mutual consent of the participating companies and in the presence of reliable information on indicators determined by the companies [3].

Benchmarking is used in various fields of social activity, including the field of educational services. Benchmarking in higher education is an important measuring instrument for improving the education system, making changes in order to embody the concept of «education throughout life», with the aim of providing students with opportunities to successfully master knowledge [4]. The most applicable types of benchmarking in the field of education are:

Internal benchmarking — the study of the activities of the internal departments of an educational institution in order to improve their performance;

Competitive benchmarking is the study of the experience of universities of the same orientation in order to borrow the best practices of partner universities.

Functional Benchmarking — the process of comparing with any university with the best reputation.

Having defined the main content of the concept of «benchmarking», S.A. Lifanova [3] identifies the following basic principles:

– Reciprocity. Benchmarking is an activity based on mutual relations, consent and exchange of data that provides a «win-win» situation for both parties. But reciprocity does not happen blindly. First, it is necessary to agree on the limits of the range of information, the order of data exchange, the logic of the study.

– Analogy. The partners' operational processes should be similar. Any process can be assessed as long as the research team can translate it into the cultural, structural and entrepreneurial context of their enterprise.

– Measurement. Benchmarking is the comparison of performance measured across multiple facilities; the aim is to establish why there are performance differences and how to achieve their best value.

Credibility. Benchmarking should be based on evidence, accurate analysis and process learning, not just intuition.

As a model for the implementation of the goals of the project, a model of effective benchmarking developed by scientists from the Academy of Economic Research (Romania) was chosen. The model includes 5 phases of benchmarking:

– Phase 1 — the phase of planning — the goal is to identify external and internal factors (promoting and inhibiting the development process) in the work that require changes. The instruments of this stage are: regulations, personnel, questionnaires of students and stakeholders, recruitment programs, budget allocation. Analysis of these factors will help identify gaps that need to be addressed.

– Phase 2 — the phase of analysis. This phase involves the involvement of all participants in the process (involving external organizations) in order to determine the vision of specific goals, concepts, language, culture, obligations, obstacles and opportunities.

– Phase 3 — the phase of projection and correlation, which includes: improvement of methodology and general recommendations in order to implement a quality system in accordance with European quality standards; external and internal assessment of universities; creation of a common database, including criteria, standards and indicators in order to provide information on the status of the development of the program at the university level.

– Phase 4 — the phase of management changes and implementation of solutions. This stage involves the following steps: development of three types of questionnaires (students, teachers, administrative building).

– Phase 5 — the phase of progress monitoring. This stage is based on the need to provide support from the higher education institution in the development and implementation of effective quality assurance systems. The aim of this phase is to introduce annual benchmarking indicators to compare universities at professional and institutional level [5].

In line with the objective of the Project and the analysis of the studied literature, the competitive benchmarking method was chosen as the first stage, that definitely reflects the scientific novelty of the research, since this stage is one of the systematization stages of the theoretical and methodological foundations of benchmarking as a strategic tool for the development of management activities of universities based on the adaptation of best management practices.

We studied the experience of benchmarking at the Tyumen Industrial University, due to the similarity of higher education systems in post-Soviet countries [6].

For a benchmarking exercise, it is important to choose a partner university. Based on the experience of the scientists of Tyumen Industrial University, choosing a partner university, it is necessary to take into account the following parameters: the direction of training specialists, communication with leading enterprises, regional indicators and the number of students in an educational institution; entry of the partner university into the top 200 universities in the world, the number of undergraduates and doctoral students at the university is at least 25 %, the number of foreign students is at least 30 %, the level of university research is in line with world quality standards, the presence of Nobel laureates among university employees.

When comparing and analyzing the possibilities of benchmarking, the following key aspects were considered: the content of educational courses not provided at the Russian University, the way of thinking of students and teachers, the use of available resources, the teaching staff and control of the learning process.

In the process of analyzing the content of educational courses at the benchmarking university, a number of advantages associated with the degree of informatization of the courses were identified. Thus, in a benchmarking university, there is a high level of students' ability to have access to paid software required for teaching and research the university spends a sufficient amount of material resources on informatization of the learning process [6]. The availability of access to international databases creates an opportunity for students in the benchmarking university to develop interdisciplinary relationships, while students of Tyumen University have access only to the free elibrary.com system, which significantly complicates access to the study of international experience in the field under study.

As for the way of thinking of students and teachers of the two studied universities, here the authors of the article noted the following differences and features. Based on the requirements for an engineer of a modern formation, he must have the following qualities: flexible thinking, high motivation for self-development, the ability to abandon views and beliefs that do not meet modern requirements, knowledge of foreign languages and programming languages, communication and teamwork skills. Benchmarking University spends hundreds of thousands of dollars annually to update software available to students free of charge at any time, which contributes to an increase in student self-employment [7]. Students at a benchmarking university are full-fledged participants in the educational process (take an active part in lectures, discussions, find independent solutions to the questions posed, create their own materials). The authors note that the students of a Russian university have not developed a sufficient skill of independent work, due to the strict adherence to the use of prescribed resources.

In addition, it should be noted that, one of the main benchmarking university tasks is the selection of teaching staff for the efficient organization of the studying process.

The university practices the «invited guest» technology; classes at the university are conducted by specialists from large companies and organizations in order to familiarize students with real working conditions.

Unlike Russian university, in which lectures and practical classes are conducted by one teacher, in a benchmarking university lectures and practical spells are conducted by different teachers (course coordinator is a lecturer and an assistant who works directly with students). The motto of benchmarking university is not «good» education, but «excellent» education, and feedback is an effective tool here, allowing students to regulate the learning process.

As a fourth aspect, for comparison, the authors identified an indicator of learning process quality control at a benchmarking university. All educational programs of the university are approved by specialized bodies in accordance with the field of training engineers, which allows you to regularly update educational programs in accordance with the requirements of modern production, while at a Russian university all bachelor's and master's programs are approved by the Ministry of Education and Science. In addition to this, differences were noted in the control of students' knowledge, the analysis showed that the content of the examination material at a benchmarking university is double checked and approved (internal check — a lecturer of this university, external check — a lecturer of another university), which significantly improves the quality of the content the examination material, while at a Russian university the content of the examination material is determined directly by the lecturer himself, which reduces the objectivity of assessing students' knowledge.

Conclusion

The conducted analysis allowed us to define a number of criteria used for benchmarking, which cover almost all areas of the educational process. In order to determine benchmarking as an effective tool to improve the educational activities of the university, the following actions have been identified: increasing the degree of participants' interest in the process of creating a list of criteria taking into account the main trends in educational policy; selection of a system or methodology that collects primary data and determines the level of their reliability; analysis and interpretation of data obtained based on the proposed indicators.

To undertake further comparisons of activities and detect what exactly and how is done to achieve certain values of the identified indicators in the universities participating in the analysis, it is impossible to limit oneself to only one type of benchmarking. If necessary to obtain an accurate picture of the process and choose the right method for describing and documenting it, you must additionally use the process mapping. For instance, to stay focused on the main processes of internationalization, such as attracting foreign students, attracting foreign scientists, concluding international treaties and agreements. We believe that the construction of a process map deserves additional attention of researchers in international relations in higher educational institutions, because this may be the key to uncovering the success or failure of the target institution in comparison with the partner institution.

The measuring of level of internationalization of universities can be addressed by using several types of benchmarking tools such as process mapping, process performance measurement, project management, questionnaire preparation, interviewing, etiquette and legal issues. To cover all the key aspects of university internationalization, using one tool may not be enough. Therefore, within the framework of the research project, there were carried out such procedures as: interviewing, process performance measurements, questioning among administrators of international education, performing a process mapping and studying the experience of internationalization of other universities via literature review.

The experience of benchmarking university internationalization conducted by a research team has shown that the process of internationalization is very difficult to measure and compare due to the lack of accurate benchmarks or indicators. Therefore, to measure the effectiveness of internationalization processes, internationally recognized indicators were used, including the questionnaire that was compiled on the basis of the international action results of universities in the Republic of Kazakhstan.

The scientific novelty of the research results is a detailed-developed action plan for the benchmarking analysis of the internationalization process in a technical university, which includes 5 phases of benchmarking (the phase of planning, the phase of analysis, the phase of projection and correlation, the phase of management changes and implementation of solutions, the phase of progress monitoring, aimed at sustainable capacity building for the internationalization of the educational process) using such tools as performing a mapping process, process performance measurement, interviewing and an internationalization questionnaire, which formed the basis of the strategy for implementing the methodology of benchmarking the internationalization process, taking into account the specifics of the development of higher technical education.

References

- 1 Jumakulov Z. Higher Education Internationalization: Insights from Kazakhstan / Z. Jumakulov, A. Ashirbekov // HERJ Hungarian Educational Research Journal. — 2016. — Vol. 6 (1). — 38–58 p.
- 2 Jantassova D.D. Using MOOCs in teaching ESP / D.D. Jantassova, D.R. Ahmetova // XVIth International Scientific and Practical Conference for Young Researchers «The World of Science Without Borders». — 2019. — 6–13p.
- 3 Лифанова С.А. Бенчмаркинг в сфере образовательных услуг [Электронный ресурс] / С.А. Лифанова // Journal of Siberian Medical Sciences. — 2008. — № 1. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/benchmarking-v-sfere-obrazovatelnyh-uslug> (дата обращения: 20.10.2020).
- 4 Jantassova D. Environmental tendencies in engineering education / D. Jantassova, G. Smirnova, V. Gotting // Proceedings of 2015 International Conference on Interactive Collaborative Learning, ICL 2015. — 679–688 p.
- 5 Cătălina C. Internationalization in higher education / Cătălina Crișan-Mitra, & Anca Borza // International Conference «Risk in Contemporary Economy», XVIIth Edition, 2015. — 144–151 p.
- 6 Kurushina V.A. Technologies of polytechnic education in global benchmark higher education institutions / V.A. Kurushina, E.V. Kurushina, M.Ju. Zemenkova // IOP Conference Series Materials Science and Engineering. — Vol 357. — 2018. — 1–7 p.
- 7 Krishnamoorthy, Bala & D'Lima, Benchmarking as a measure of competitiveness / Krishnamoorthy, Bala & D'Lima, Christine // Int. J. of Process Management and Benchmarking. — 4, 2014. — 342 — 359 p. 10.1504/IJPMB.2014.063240.
- 8 Anca G.I. Sustainable success in higher education by sharing the best practices as a result of benchmarking process / Anca Gabriella Ilie, Mihaela Maftei and Oana Antonia Colibasanu // Amfiteatru Economic 13, Special. — No. 5. — 2011. — 688–697 p.

Д.Д. Джантасова, Э.А. Жданова

Бенчмаркинг техникалық университеттің оқу үрдісінің сапасын басқарудың тиімді құралы ретінде

Мақалада эталондық бақылауды техникалық университеттің оқу үрдісінің сапалық мәселелерін шешудің құралы ретінде пайдаланудың мәселелері мен болашағы талқыланған. Бұл зерттеу «Мәңгілік Ел» ғылыми негіздері (XXI ғасыр білімі, гуманитарлық ғылымдардағы іргелі және қолданбалы зерттеулер)» басымдықпен бекітілген «Сандық оқыту технологиялары арқылы техникалық университеттің интернационалдандыру әлеуетін дамыту» жобасын іске асыру барысында жүзеге асырылды. 2020–2022 жылдарға арналған жоба аясында эталондық бағалау Қарағанды техникалық университетінде интернационалдандыруды тиімді жүзеге асырудың негізгі құралы ретінде таңдалды. Авторлар «эталондық бақылау» тұжырымдамасының негізгі мазмұнын ашып, жобаның мақсаты, ғылыми әдістері мен әлеуетін ұсынған, негізгі түрлерін, салыстыру принциптері мен кезеңдерін қарастырған. Жобаның мақсатына сәйкес зерттеу үшін конкурстық эталондық әдіс таңдалды. Бұрынғы кеңестік елдердегі жоғары білім беру жүйелерінің ұқсастығына байланысты, Тюмень индустриалды университеті таңдалды. Бенчмаркингтің мүмкіндіктерін салыстыру және талдау кезінде келесі негізгі аспектілер қарастырылды: білім беру курстарының мазмұны, студенттер мен оқытушылардың ойлау тәсілі, қолда бар ресурстарды пайдалану және оқу процесін бақылау.

Кілт сөздер: эталондық бағалау, интернационалдандыру, жоғары білім, техникалық университет, халықаралық тәжірибе, білім беру бағдарламалары, академиялық ұтқырлық, серіктес университет, білім беру үрдісінің сапасын бақылау.

Д.Д. Джантасова, Э.А. Жданова

Бенчмаркинг как эффективный инструмент в управлении качеством образовательного процесса технического университета

В статье рассмотрены проблемы и перспективы использования бенчмаркинга как инструмента решения проблем качества образовательного процесса технического университета. Настоящее исследование осуществлено в ходе реализации проекта «Развитие потенциала интернационализации технического вуза посредством цифровых технологий обучения», утвержденного по приоритету «Научные основы «Мәңгілік Ел» (образование XXI века, фундаментальные и прикладные исследования в области гуманитарных наук)» по грантовому финансированию для молодых ученых на 2020–2022 гг. В рамках Проекта бенчмаркинг был выбран в качестве основного инструмента с целью эффективного внедрения интернационализации в Карагандинском техническом университете. Авторами раскрыто основное содержание понятия «бенчмаркинг», представлены цель, научные методы и потенциал Проекта, рассмотрены основные виды, принципы и фазы бенчмаркинга. В соответствии с целью Проекта за основу исследования был выбран метод конкурентного бенчмаркинга. В качестве вуза-конкурента выбран Тюменский индустриальный университет, по причине сходства систем высшего образования постсоветских стран. При сравнении и анализе возможностей бенчмаркинга были рассмотрены сле-

дующие ключевые аспекты: содержание образовательных курсов, образ мышления студентов и преподавателей, использование доступных ресурсов и контроль процесса обучения.

Ключевые слова: бенчмаркинг, интернационализация, высшее образование, технический университет, международный опыт, образовательные программы, академическая мобильность, университет-партнер, контроль качества учебного процесса.

References

- 1 Jumakulov, Z., & Ashirbekov, A. (2016). Higher Education Internationalization: Insights from Kazakhstan. *Hungarian Journal of Educational Research*, 6(1), 38–58. Retrieved from <https://doi.org/DOI:10.14413/HERJ.2016.01.03>
- 2 Jantassova, D.D., & Ahmetova, D.R. (2019). Using MOOCs in teaching ESP. *XVIIth International Scientific and Practical Conference for Young Researchers «The World of Science Without Borders»*, 6–13.
- 3 Lifanova, S.A. (2008). Benchmarking v sfere obrazovatelnykh uslug [benchmarking in the field of educational services]. *Journal of Siberian Medical Sciences*, No. 1. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/benchmarking-v-sfere-obrazovatelnykh-uslug> [in Russian].
- 4 Jantassova, D., Smirnova, G., & Gotting, V. (2015). Environmental Tendencies in Engineering Education. *Proceedings of 2015 International Conference Interactive Collaborative Learning, ICL*, 679–688. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-11935-5_16
- 5 Cătălina Crișan-Mitra, & Anca Borza. (2015). Internationalization in higher education. *International Conference «Risk in Contemporary Economy»*, XVIth Edition, 144–151.
- 6 Kurushina, V.A., Kurushina, E.V., & Zemenkova, M.Ju. (2018). Technologies of polytechnic education in global benchmark higher education institutions. *IOP Conference Series Materials Science and Engineering*, Vol. 357, 1–7.
- 7 Krishnamoorthy, Bala & D'Lima, Christine. (2014). Benchmarking as a measure of competitiveness. *Int. J. of Process Management and Benchmarking*, 4, 342–359. 10.1504/IJPMB.2014.063240.
- 8 Anca Gabriella Ilie, Mihaela Maftei and Oana Antonia Colibasanu (2011). Sustainable success in higher education by sharing the best practices as a result of benchmarking process. *Amfiteatru Economic 13, Special No. 5*, 688–697.

D.A. Kazimova*, A. Tussipkhan, G. Adilkhan,
A. Suinkhan, E. Tileukhabyl

*Karagandy university of the name of academician E.A.Buketov, Kazakhstan
(*Corresponding author's e-mail: dinkaz73@mail.ru)*

Implementation of pedagogical solutions to increase the efficiency of the digitalization of learning at the university

The article discusses the implementation of digital technologies in the higher education system, which opens up new opportunities for the design of new pedagogical solutions. The authors highlight the ways to create a digital educational space and content application through digital technologies. The main directions of implementation of pedagogical solutions to improve the results of the teaching and learning process in the context of digitalization of education are described. The main areas of application of ICT tools in the educational process of the University for improving the content of teacher education are considered, formation of a high level of information culture. The means of using interactive innovative technologies, automated systems are analyzed, allowing to equip with new information arrays of resource support of the university, for the competent use by teachers of the potential of modern information technologies for solving practice-oriented tasks of professional activity. All of these diverse methods and approaches, selected by the authors contribute to the development of students' creative abilities, mastering new technologies.

Keywords: digital technologies, pedagogical solutions, digital educational space, digitalization of education, innovative technologies, Information Technology, digital pedagogy, information resource.

Introduction

The education system of the Republic of Kazakhstan is focused on entering the world educational environment, so the quality of education is considered in the context of compliance of the level of educational services received with international standards and norms. At the same time, the priority is to achieve a quality of training that will enable them to compete in the international labor market. The quality education is constitutional right of every citizen of the Republic of Kazakhstan.

Currently, the functions of education, school and the professional status of a teacher are complicated by the changes taking place in society. The new conditions associated with changes in education and in school put forward new requirements.

Everything is integrated in the world: economics, science, culture, approaches and concepts. In this regard, there is an increasing need for the development of the individual personality, its qualitative changes, responsibility and readiness for self-realization, the ability to socialize and adapt to rapidly changing world, the ability to create will be required, the demand for knowledge will increase.

In the context of modern education, the most topical is the activity character and is the key to the increasing efficiency of education, since «abilities are manifested and developed in activity».

The transition to digitalization requires the education system to solve a fundamentally new problem of training specialists who are adapted to the rapidly changing realities of the environment, who are able not only to perceive, store and reproduce information, but also to produce new, manage and efficiently process big data. The change in training requirements for specialists is dictated by the emergence of new types of theoretical and practical problems, which are distinguished by systemic and interdisciplinary nature, non-standard, global possible consequences [1].

Such tasks do not have simple and unambiguous solutions, which requires a significant change in the nature of all professional activities of specialists and makes it necessary to train specialists of a new type who can see the situation as a whole, to approach the search for a solution creatively, able to predict its result, aware of their personal contribution and responsibility.

The wide use of information technologies is primarily associated with the dynamic trend in the development of innovations in the field of education, which is gaining more and more turnover from year to year. Today, the Internet, cloud computing, mobile and multimedia technologies, social technologies, big data, intelligent systems and much more have become a mandatory attribute of countries with smart economies.

A modern teacher should competently use the potential of modern information technologies to solve practical-oriented tasks of professional activity. One of the most important elements of the teacher's professional activity is his information resource.

The activity of the teacher has successive and perspective character, based on the experience of the past, designs the development of the person for the future. The teacher always needs to professionally master the experience of the past, especially well navigate in modern life and predict the contours of the future, anticipate events that may be in upcoming life.

Experimental

A professional teacher not only teaches others, but also constantly learns, improving skills. If he does not enrich his knowledge, then the time will come when he will give nothing to others. Thus, continuing education is a characteristic feature of the teaching profession.

Implementation of comprehensive and qualitative training of the future teacher, corresponding to qualification categories of teacher-moderator, teacher-expert, teacher-researcher, teacher-master, who is able to effectively use modern digital technologies in educational practice, conduct scientific and pedagogical research using ICT, effectively manage the educational process based on the use of digital tools.

The modern stage of the development of society is characterized by penetration into all spheres of activity of information and communication technologies, including the system of education. This trend is typical for educational institutions of any level of education: schools, colleges, universities, advanced training courses, etc.

As an example, we consider the situation in higher education. Firstly, in higher educational institutions, information and communication technologies (ICT) become the content of education — the work curriculum of any university contains IT disciplines that form general cultural competencies among students, which involve the possession of basic methods and technologies for managing information, as well as the ability to use software to store, present, process information and transfer it with the help of communication technologies [2].

Results and Discussion

At E.A. Buketov Karaganda University in the content of the preparation of bachelors of education according to the educational program 6B01505 — Computer science, 6B01506- Computer science, ICT and robotics in the module «Educational technologies» contains disciplines, forming competencies in the field of teaching methods in educational sphere, such as «Educational robotics,» «Robotic programming systems,» «Mobile robotics,» «Methodology for teaching computer science,» «Fundamentals of teaching computer science within the framework of updated content of secondary education,» «Fundamentals of CLIL-technology,» «Innovative technologies for organizing the school educational process,» «Digital educational resources,» «Technology of criterion assessment,» «IT startups», «Information and communication technologies in education». This module includes elective courses aimed at teaching students on the use of CLIL, digital educational resources.

The innovative educational program «8D01100103 — Digital pedagogy» at the level of doctoral study has been opened at E.A. Buketov Karaganda University.

The purpose of the educational program is to train competitive specialists who are proficient in digital technologies and modern research methods in the field of digital pedagogy [3].

Content of professional activity:

- provides teaching of information and pedagogical cycle disciplines;
- creates universal values and the desire for professional and scientific growth among the participants of the educational process;
- develops and implements methodological support in the educational process, taking into account the achievements of digital pedagogy, psychology, ICT and computer science;
- organizes and conducts research on topical issues of ICT and psychological and pedagogical science;
- interacts with all interested professional communities in order to promote and implement innovations in professional activities;
- carries out management activities taking into account the development of education and science.

Functions of professional activity of the educational program are:

– *training* transmits educational information, teaches to independently obtain knowledge, designs training sessions taking into account the linguistic needs and demands of students, uses new technologies for teaching digital pedagogy, including digital technologies and ICTs, etc.;

– *educating* introduces students to the system of social values, observance of pedagogical tact, rules of pedagogical ethics, shows respect for the personality of students, builds the educational process taking into account the national priorities of Kazakhstan, etc.;

– *methodological* provides methodological support for the information and educational environment, determines the content of the course (module); methods for developing and implementing educational programs of higher education specialties, including taking into account the training of multilingual personnel; designs educational programs of University specialties; manages scientific and methodological support of educational programs of University specialties; implements author's programs; develops educational materials, digital educational resources, etc.;

– *research* identifies problems, conducts psychological and pedagogical research in the field of digital pedagogy, implements research results in professional activities; directs research of students, undergraduates, doctoral students;

– *social and communicative* interacts with the professional community and with all interested sides, initiates innovative ideas that unite educational stakeholders, etc.;

– *management* manages processes in the context of General trends in the development of education and science, the General strategic direction of the development of the organization of education.

Secondly, ICTs are becoming learning tools. It is already difficult to imagine a modern educational process without using e-mail, software for creating presentations, videos and audio materials from the Internet. Increasingly, universities are using LMS (Learning Management System) — learning management systems, the interface of which allows you to place educational materials on the subject, homework, control activities, organize access to them and feedback from the teacher. The explosion of interest in mass open online courses (MOOC) based on such platforms as Coursera, Udacity, edX, FutureLearn, Iversity, Udemy led to the creation of a national platform «Open education», where Russian universities place online courses [4].

Smart education integrates new concepts of digital pedagogy:

- open educational resources (opr)
- mass open online courses (mooc)
- learning management system (lms)
- electronic textbooks (smartbook/e-book)
- electronic libraries (e- library)
- open licenses (e.g. mop licenses)
- mobile training
- cloud education and internet services (web 3.0)
- digital video communications
- global media
- automated educational management systems (e.g. smart systems).

In this regard, there is a high demand for mass open online courses on new ICT competencies of teachers. These courses are a new step towards the deployment of digital pedagogy, since this requires a rethinking of the ICT competence of teachers — from user technological to project methodological. A digital school is undoubtedly a school working in the digital pedagogy system.

Thirdly, there are webinars — online analogues of classical organizational forms of training — lectures and seminars. Thanks to all the above technologies, new opportunities have been created to implement training methods. Objectively, the current situation with the widespread use of ICTs required a new program from the state.

At Buketov Karaganda University, teachers introduce innovative approaches in the training of teachers with an emphasis on improving the content of teacher education, creating a high level of information culture, and implementing training using distance technologies. Teaching staff of the Department during training sessions necessarily use a variety of methods for developing electronic educational materials: multimedia technologies, SMARTlearning technologies, an electronic textbook of the Cisco network Academy, case study technology, the use of video materials in the study of disciplines, creating video lessons in the CamStudio program, creating testing tasks in the iSpringQuizMaker program; preparing multimedia

materials by means of: iSping, Prezy, Powtoon, etc. The project-organized approach is implemented in the implementation of independent work by students of educational programs, in the technology of developing individual and group tasks for students.

Student-centered training requires continuous professional development of teachers, including the ability to plan educational work on the subject, choose teaching methods and computer applications, taking into account the features of these technologies and the profile of the specialty, and the use of appropriate software. Teachers of the Department introduce innovative approaches in the preparation of bachelors of education with an emphasis on improving the content of teacher education, the formation of a high level of information culture.

The faculty of mathematics and information technology also hosts events in certain scientific areas: online seminars, master classes, open lectures, student scientific conferences. To increase knowledge and develop creative abilities, students are engaged in clubs. The purpose of the «Programming» group is to develop students' algorithmic thinking. The purpose of the «Robotics» club is to master programming in the LEGO Robolab computer simulation environment and prepare for competitions in educational robotics. All these various methods and approaches contribute to the development of students' creative abilities.

The University has an electronic database of students by type of academic programs and level of education. The Registrar's office can use the Credit technology module in electronic University system (e.ksu.kz) of the Karaganda University to work with the electronic database of students. The policy and marketing strategy of the University aimed at the attraction of the necessary number of students, as well as requirements for admission and special conditions for admission to academic programs are posted on the website of Karaganda University [5].

The Registrar's office and students of the program have the opportunity to track academic achievements, final annual attestation results, transcripts by means of the «Electronic University» system.

The University operates a computer network with Internet access, covering all departments of the University, as well as computer classes and library halls. The Internet connection bandwidth is 500 Mbit / s. Wi-Fi access points are available in all buildings of the University. The University has a unified corporate information system for teachers and students «Electronic University» (www.e.ksu.kz), which includes such modules as «Curriculum», «Credit technology», «Bank of professional achievements of teaching staff», «student's personal account», «teacher's personal account», etc.

In Electronic University, the information and resource support subsystem is a single system of information and library services. This provides support for students and teachers, academic accessibility of information resources, library collections. The electronic catalog of library resources allows you to search for the necessary literature and provides access to electronic versions of individual textbooks and teaching materials.

The library of E.A. Buketov Karaganda University provides students and teachers with free access to printed and electronic resources: educational, technical, reference specialized literature, periodicals-professionally oriented journals; electronic lectures of teaching staff, multimedia educational presentations, digitized educational publications and scientific articles.

Thanks to the development of the material and technical subsystem, students and teachers have free access to the Internet, which allows teachers to actively use Internet resources (Web sites, educational portals) in their educational activities, and students — to carry out independent work. The use of Web resources and technologies plays an important role in the training of modern students.

The subsystem of information and resource support of E.A. Buketov University is closely connected with the subsystem of methodological support.

The subsystem includes methodological support of educational-methodical complexes of subjects (typical and working curriculum, model programs), educational-methodical complexes of disciplines, educational and training manuals, e-lectures, multimedia learning presentations, electronic textbooks and training programs, methodical recommendations to performance of practical and laboratory works, lists of recommended literature and Internet sources and other methodical materials intended for different participants in the educational process. Teachers place prepared electronic educational resources on the website of the University library.

This subsystem operates on the basis of the network corporate information system of teachers and students «electronic University of KU» (www.e.ksu.kz), which includes a number of modules. For example, the module «Curriculum» allows you to create working curricula of educational programs, assign disciplines to departments.

The module «Credit technology» allows you to create individual plans for students, keep records of academic performance, and make a transcript of the student.

The module «calculation and distribution of teaching load» allows you to calculate the annual load of teachers of all departments on the basis of formed working curriculum, taking into account the approved standards for calculating the academic load.

The module «scheduling classes» allows to create a schedule of classes taking into account the employment of the classroom fund, the contingent of students, the formed pedagogical load of teachers. Through the «Schedule» module, students and teachers track the current schedule, as well as the schedule of boundary and final controls.

The «student's personal account» module provides the student with authorized access to personal results of academic achievements throughout the entire period of study. The module «Student Department» allows you to create a database of students in the context of personal data, educational programs, forms and languages of study.

The «teacher's personal account» module allows the teacher to use several sections: «Individual work plan of the teacher», «Electronic log of pedagogical load fulfillment», section «Electronic log of class attendance and students' tasks» — allows you to keep records of students' attendance and record current academic performances, section «test loading» — is intended for uploading tests personally by the teacher to the University database for conducting boundary and final controls.

The module «Bank of professional achievements of teaching staff» allows you to form academic ratings of teachers based on the results of educational, methodological, and research work.

The University has an official website (www.ksu.kz) in Kazakh, Russian, and English. The site presents Buketov University on Internet, contributes to the formation of the University's image, provides an information environment for applicants, students, employers, graduates, and employees of the University, and ensures openness and accessibility of information. The website provides access to educational and scientific resources, as well as access to scientific electronic databases as part of a subscription, as well as open access (Section «Scientific library»): Academic on-line journal of the American Association for the advancement of science (AAAS) «Science», «Thomson Reuters», Elsevier's Science Direct, Scopus reference and search database, Springer.

Buketov Karaganda University uses various methods for posting information about the educational program: through the University's website (the «Applicant» section), information stands, booklets, mass media (Newspapers, television), and social networks.

Social networks have webpages of the University and faculty on various issues, for example, Instagram has a page for applicants and first-year students, G-Global has created a communication platform for publishing articles and notes of scientific content for teachers, students and undergraduates [6].

Digital school is an objective transformation of the General education system in the conditions of digitalization of the Republic of Kazakhstan. We are on the threshold of change and are participating in the formation of a new education system in the world — digital education.

Digital learning provides many new opportunities in the development of new teaching methods and technologies. Their diversity makes it possible to meet the individual needs of students and implement digital pedagogy in practice.

We should also mention new methods — the use of interactive technologies, computer and virtual laboratories, search engines, databases that allow you to equip the search and research work of students with new information arrays, including the collection, analysis and processing of selected or independently prepared information.

Conclusions

Thus, working on creating an information resource, teachers constantly improve their digital literacy, master new technologies and master new services. And in order to constantly improve in the sphere of digital information literacy, it is necessary to study and take distance courses on educational resources.

References

1 Казимова Д.А. Подготовка ИТ-специалистов в условиях цифровизации: моногр. / Д.А. Казимова. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2018. — 140 с.

2 Горбунова Н.А. Модульный принцип построения образовательной программы профессиональной подготовки учителей информатики в условиях модернизации современного образования / Н.А. Горбунова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2019. — № 4(96). — С. 56–64.

3 Профессиональные стандарты [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://atameken.kz/542-profstandart/>

4 Дендев Б. Коммуникационные технологии в образовании: моногр. / Б.Дендев. — М.: Ин-т ЮНЕСКО по информ. техн. в обр., 2013. — 321 с.

5 Спирина Е.А. Развитие информационной образовательной среды университета как условие совершенствования учебно-методической работы / Е.А. Спирина, Д.А. Казимова, С.А. Муликова // Вестн. Новосиб. гос. пед. ун-та. — 2017. — № 4. — С. 26–39.

6 Kazimova D.A. Innovative approaches in training specialists in conditions of digitalization of education / D.A. Kazimova, B.Zh. Abdrasheva, M.T. Baimukanova, K.L. Polupan, N.A. Musatai // Bulletin of the Karaganda University. «Pedagogy» series. — 2018. — Т. 4. — Р. 89–94.

Д.А. Казимова, А. Түсіпхан, Г. Әділхан, А. Сүйінхан, Е. Тилеухабыл

Жоғары оқу орындарында оқытуды цифрландыру процесінің тиімділігін арттыру мақсатында педагогикалық шешімдерді іске асыру

Мақалада жаңа педагогикалық шешімдерді жобалауға жаңа мүмкіндіктер ашатын жоғары білім беру жүйесіне цифрлық технологияларды енгізу мәселелері қарастырылды. Авторлар сандық білім беру кеңістігін құру және сандық технологиялар арқылы мазмұнды қолдану жолдарын анықтайды. Білім беруді цифрландыру жағдайында оқыту және оқыту процесінің нәтижелерін жақсарту мақсатында педагогикалық шешімдерді іске асырудың негізгі бағыттары сипатталған. Педагогикалық білім беру мазмұнын жетілдіру, ақпараттық мәдениеттің жоғары деңгейін қалыптастыру үшін университеттің білім беру процесінде АКТ құралдарын қолданудың негізгі бағыттары қарастырылды. Интерактивті инновациялық технологияларды, университеттің ресурстық қамтамасыз етуінің жаңа ақпараттық массивтерімен жабдықтауға мүмкіндік беретін автоматтандырылған жүйелерді пайдалану құралдары, педагогтердің кәсіби қызметінің практикалық-бағытталған міндеттерін шешу үшін заманауи ақпараттық технологиялардың әлеуетін сауатты пайдалануы үшін талданды. Авторлар бөленген осы әр түрлі әдістер мен тәсілдер студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға, жаңа технологияларды игеруге ықпал етеді.

Кілт сөздер: цифрлық технологиялар, педагогикалық шешімдер, цифрлық білім беру кеңістігі, білім беруді цифрландыру, инновациялық технологиялар, ақпараттық технологиялар, цифрлық педагогика, ақпараттық ресурс.

Д.А. Казимова, А. Түсіпхан, Г. Әділхан, А. Сүйінхан, Е. Тилеухабыл

Реализация педагогических решений в целях повышения эффективности процесса цифровизации обучения в вузе

В статье рассмотрены вопросы внедрения цифровых технологий в систему высшего образования, которые открывают новые возможности для проектирования новых педагогических решений. Авторами выделены пути создания цифрового образовательного пространства и применения контентов посредством цифровых технологий. Описаны основные направления реализации педагогических решений в целях улучшения результатов процесса преподавания и обучения в условиях цифровизации образования. Рассмотрены основные области использования средств ИКТ в образовательном процессе университета для совершенствования содержания педагогического образования, формирования высокого уровня информационной культуры. Проанализированы возможности интерактивных инновационных технологий, автоматизированных систем, позволяющих оснастить новыми информационными массивами ресурсного обеспечения университета, для грамотного использования педагогами потенциала современных информационных технологий для решения практико-ориентированных задач профессиональной деятельности. Все эти разнообразные методы и подходы, выделенные авторами, способствуют развитию у обучающихся творческих способностей, овладению новыми технологиями.

Ключевые слова: цифровые технологии, педагогические решения, цифровое образовательное пространство, цифровизация образования, инновационные технологии, информационные технологии, цифровая педагогика, информационный ресурс.

References

- 1 Kazimova, D.A. (2018). *Podgotovka IT-spetsialistov v usloviakh tsifrovizatsii [Training of IT specialists in the conditions of digitalization]*. Karaganda: Izdatelstvo Karahandinskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].
- 2 Gorbunova, N.A. (2019). Modulnyi printsip postroeniia obrazovatelnoi prohrammy professionalnoi podgotovki uchitelei informatiki v usloviakh modernizatsii sovremennoho obrazovaniia [Modular principle of building an educational program for professional training of computer science teachers in the context of modernizing modern education]. *Vestnik Karahandinskogo universiteta. Seriya Pedagogika — Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy series, 4(96)*, 56–64 [in Russian].
- 3 Professionalnye standarty [Professional standards]. (n.d.). *atameken.kz*. Retrieved from <http://atameken.kz/542-profstandart/> [in Russian].
- 4 Badarch, Dende. (2013). (Eds.). *Informatsionnye i kommunikatsionnye tekhnologii v obrazovanii [Information and communication technologies in education]*. Moscow: Institut YUNESKO po informatsionnym tekhnolohiiam v obrazovanii [in Russian].
- 5 Spirina, E.A., Kazimova, D.A., & Mulikova, S.A. (2017). Razvitie informatsionnoi obrazovatelnoi sredy universiteta kak uslovie sovershenstvovaniia uchebno-metodicheskoi raboty [Development of the information educational environment of the University as a condition for improving educational and methodological work]. *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta — Bulletin of the Novosibirsk state pedagogical University, 4*, 26–39 [in Russian].
- 6 Kazimova, D.A., Abdrasheva, B.Zh., Baimukanova, M.T., Rolupan, K.L., & Musatai, N.A. (2018). Innovative approaches in training specialists in conditions of digitalization of education. *Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy series, 4, 92*, 89–94.

N.V. Chekaleva¹, Z.K. Kulsharipova^{2*}, L.S. Syrymbetova², B.A. Matayev³, D.E. Omarova²

¹*Omsk Scientific Center of RAS of the "OmGPU», Omsk, Russia;*

²*Pavlodar State Pedagogical University Pavlodar, Pavlodar, Republic of Kazakhstan;*

³*Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan*

(Corresponding author's e-mail: kulsharipovazk@mail.ru)

ORCID 0000-0001-6170-099X¹

Comprehensive support of children with autistic spectrum disorders

Today, autism is a significant social problem that is becoming more widespread, affecting children who have the same type of developmental problems, but with different options for overcoming them. This is what causes the idea of autism as a set of autism spectrum disorders. Children with ASD are a polymorphic group, which manifests itself in psychological and pedagogical features, which complicates social adaptation. In psychological and pedagogical terms, children with ASD are allocated to a special group, since interaction is built differently due to qualitative communication disorders. In many cases, children with ASD who come to school have unformed learning behaviors. For the successful development of the program material in children with ASD, it is necessary to form a stereotype of educational behavior, on which all school education is based. Deficits in the formation of these skills can lead to a longer period of adaptation of the child in school and to difficulties in mastering the program. In this article, we consider the necessary skills, the formation of which is aimed at psychological and pedagogical assistance to a child with ASD in preparation for school.

Keywords: psychological and pedagogical support, affective pathology, emotional and intellectual experience, correctional impact, children with autism spectrum disorders, social and household adaptation.

Introduction

The current state of education is characterized by an intensive search for the most effective forms of educational activity, the creation of such conditions of learning and development that would contribute to the maximum disclosure of the child's personality.

Today, the requirements of society for the development of the personality of children, including children with autism spectrum disorders, dictate the need for a more complete analysis, development and implementation of individual educational programs as differentiated assistance to children aimed at overcoming difficulties in communication and social interaction, successful adaptation and integration into the children's community. Autism in a broad sense is usually understood as a clear lack of communication, the desire to get away from contacts, to live in their own world [1].

The book by E.R. Baenskaya examines the early stages and patterns of emotional development. The most significant signs of affective trouble for early diagnosis are described, their combinations characteristic of the distortion of emotional development are highlighted. The logic is traced formation of different variants of early childhood autism, specific problems are determined [2].

Comprehensive support of school-age children with ASD is understood as a system of professional activity of psychologists, focused on creating the most favorable psychological and pedagogical conditions for adaptation in the school community, based on effective interaction. It starts in with the diagnosis of the child's capabilities, further building remedial work with children with ASD as a technique of unobtrusive assistance and create conditions for the manifestation of the potential of the pupil in the program of psychological and pedagogical support.

Literature review

The development of social relations depends on the socio-cultural characteristics of the environment. In adolescents, difficulty thinking outside of formal operations turns into an inability to adequately analyze their thoughts and feelings, which leads to inhibition of reflection. At the same time, the teenager's attitude to the world and to himself changes significantly (A. Vallon, L.I. Bozhovich, A.M. Prikhozhan). Suicidal behavior is defined as intentional self-harm or actions of this kind that have negative consequences for a person. Most often, this concept refers to auto-destructive and self-injurious behavior (Van der Kolk, Perry, Herman, 1991), verbal auto-aggression (Cohen et al., 2020).

In the analytical theory of C.G. Jung, this process has a positive meaning, aimed at development. The extreme form of self — destructive behavior-suicide—is considered here as an attempt to rise to a new level of development and spiritual rebirth [3]. From the point of view of A. Adler, such motives in the development of personality suggest an «inferiority complex». It appears in early childhood, and a person spends his whole life looking for ways to overcome it. If a teenager faces an insurmountable obstacle in this search, it can lead to a crisis.

But teachers should understand that a crisis situation (or crisis «solution, turning point, outcome» from Greek) can be defined in the most General way as «a transition period, revolution, turning point in a transition state».

In pedagogical psychology, this concept was introduced by L.S. Vygotsky. He identified the stable and critical stages of ontogenesis that separate one stable period from another. A feature of the crisis period is the manifestation of regression, difficulties in the child's learning, in relationships with others, and in such periods the development is significantly accelerated: «Development is taking rapid, sometimes catastrophic, it reminds revolutionary course of events as the pace of change and meaning change» [4].

Main part (methods)

The program includes an individual route of the child's development, which contributes to the child's entry into the educational process not only within the school system, but also outside it.

The organization of psychological and pedagogical support of a child with ASD in the program goes through next stages:

- diagnostic (identification of the problem, diagnostic analysis, identification of participants in psychological and pedagogical assistance, establishing contact with the parents (legal representatives) of the child);
- search (collective search for possible solutions to the problem, informing all members of the group);
- consultative-projective (selection of the joint optimal direction of work, determination of the duties of the psychologist for its implementation, forecasting of effectiveness);
- activity-based (implementation of the selected plan, achievement of the required result).

In our research, we have developed a program that consists of 2 modules. Module 1-Explanatory note. Module 2-recommendations for children and teachers, parents.

The main goal of the program is to help a child with ASD adapt to the conditions of kindergarten. The program consists of the following areas:

1. Overcoming affective pathology, establishing contact and gaining trust and developing rules for working in the office.

1.1 During the first meetings of the child with the teacher-psychologist, it is necessary to give him the opportunity to study the office.

1.2 If possible, soundproof the room. Communication with the child should be conducted in a low voice, if possible, avoid looking directly at the child, so that he does not experience discomfort.

1.3 Clothing should be chosen in low-key tones, and there should be constancy in it, so that it is easier for the child to get used to the specialist.

The basic educational program of primary general education of children with ASD consists of two parts:

- a mandatory part;
- the part formed by the participants of educational relations.

The structure of the approximate variable educational program of children with ASD includes:

1. Explanatory note, which reveals: the goals and objectives of the special educational needs (SEN) educational needs, the timing of the development of the educational program, psychological and pedagogical characteristics of students (requirements for the development of students).

2. Principles and approaches to the formation of a program of correctional work carried out with students with ASD in inclusive education (option A), as well as requirements for the results and conditions of its implementation.

3. The planned results of the development of students' options for the adapted basic educational program of primary general education (B, C and D).

4. A system for evaluating the achievement of planned learning outcomes by students.

5. The content of education:

- Program for the formation of basic training activities;
- The program of correctional work;

- Extracurricular activities program;
- The curriculum, including the calendar schedule of the organization of the educational process

Programs include the study of:

– to study the child in more detail, to involve them in joint activities through the enrichment of their emotional and intellectual experience.

– identification of stimuli that can serve as a positive reinforcement in the child's learning: correctional work should include art therapy, finger games, sand and water work. The main objectives of the program when working with children with ASD are:

1. Creating an adequately organized environment, which becomes the main method of corrective action when working with a child.

2. Developing the child's understanding of time. For children with ASD, «marking» time is very important.

3. Structuring of all types of activities.

4. Overcoming unevenness in the development.

5. The organization of the communicative mode of communication.

6. Support of the educational process.

7. Social and household adaptation.

ASD is a fairly common problem of childhood and is characterized by impaired development of communication tools and social skills. Common are affective problems and difficulties in developing active relationships with a dynamically changing environment, the attitude to maintaining constancy in the environment and stereotypical behavior of children. ASD is associated with a special systemic disorder of the child's mental development, which manifests itself in the formation of his affective-volitional sphere, in cognitive and personal development. Autism will become an increasingly significant social problem affecting a wide variety of children.

In this regard, now they are talking not only about childhood autism, but also about a wide range of autism spectrum disorders. The origin of ASD affects the nature and dynamics of a child's mental development disorder, determines the associated difficulties, and affects the prognosis of social development.

Discussion

Thus, due to the extreme heterogeneity of the composition of children with ASD, the range of differences in the required level and content of their primary school education should be as wide as possible, corresponding to the capabilities and needs of all such children: to include both an education comparable in level and time of mastering with the education of normally developing peers, and the possibility of special (correctional) education throughout primary school age. It is important to emphasize that in order to receive primary education in a mass program in an inclusive environment (option A), the most well-off children with ASD need special support to ensure that their special educational needs are met [5,6].

A differentiated approach to the construction of the content of the thematic plan for students with ASD involves taking into account their special educational needs, which are manifested in the heterogeneity of opportunities for mastering the content of education.

The presented thematic plan provides conditions for general cultural and personal development based on the formation of basic educational activities that ensure not only the successful assimilation of certain elements of the system of scientific knowledge, skills and abilities (academic results), but also, above all, life competence, which is the basis of social success (table 1).

Table 1

The thematic plan

№	The theme	Hours
1	2	3
1.	Makes an eye contact	1
2.	Simulates basic movements	1
3.	Simulates actions with objects	1
4.	Simulates small and precise movements	1
5.	The imitation of pronouncing movements	1
6.	The implementation of individual teams	1

1	2	3
7.	Body part	1
8.	Items	1
9.	Pictures	1
10.	Recognition of familiar people	1
11.	Verbs (Commands and actions in pictures)	1
12.	The surrounding objects	1
13.	Points to the pictures in the book	1
14.	Item assignments	1
15.	affiliation	1
16.	Finds out ambient sounds	1
17.	Indicates the desired items	1
18.	Names the desired items verbally	1
19.	yes/no (preference and disrespect)	1
20.	Calls familiar people	1
21.	Makes a choice	1
22.	Social issues	1
23.	Verbs	1
24.	Matches	1
25.	Colors	1
26.	shapes and shapes	1
27.	The letters	1
28.	Numbers	1
29.	Simulates standing movements	1
30.	Simulates movements in a sequence	1
31.	Simulates actions paired with sound	1
32.	Repeats the construction with cubes	1
33.	Copies simple drawings	1
34.	Rooms	1
	Subtotal	34

A significant part of children with ASD is available and shows a censored education, which is correlated by the level of the «academic» component with the education of healthy peers, received in a joint learning environment with them in the same calendar terms.

Inclusion is most appropriate for children with ASD who have a formally comparable level of psychoverbal development (we focus on groups 3 and 4, according to the Russian psychological classification of autistic children), and is optimal if the child has experience of preparing for it in a group of children before entering school [7].

An inclusive environment provides an opportunity for a child with an autism spectrum disorder to increase the level of social interaction and therefore improve their skills, interaction with peers gives a child with autism a chance to practice communication skills, make friends and observe how peers behave in everyday situations.

The basic principles of forming a program of correctional work with students with ASD are as follows (table 2):

Table 2

Basic principles of formation of the program of correctional work

The principle of	The situation	The action
gradual, individually dosed communication	in the classroom situation: starting with the lessons of	he feels most comfortable and successful, until full inclusion;
development of social and everyday skills and communication skills with	problems related to, orientation in the ongoing	the dosed and temporary help of the tutor should be connected to
difficulties in the formation of educational behavior in an included child with ASD	development of forms of adequate educational behavior, the ability to enter into communication and be regulated in interaction with the teacher	Adequately perceive praise and comments

The main tasks of psychological and pedagogical support are: formation of readiness of a child with ASD to join a group of peers; formation of mutual understanding of parents of children with ASD and parents of normatively developing peers; formation of mutual adaptation of children in a group of peers.

In this regard, the main tasks of psychological and pedagogical support and the introduction of a correctional program with special modules and training topics contribute to the formation of ideas about the world around us;

- the development of the ability to comprehend, organize and differentiate individual life experiences;
- the development of self-awareness based on the study of memories, ideas about the future;
- the development of the ability to plan, choose, compare, and comprehend cause-and-effect relationships in what is happening.

The need for special assistance in learning and understanding children with ASD assimilated the lessons is the mechanical accumulation of experience verbal communication, opportunities to engage in dialogue, to share their thoughts, experiences, feelings.

Create a learning environment provides the setting, sensory and emotional comfort (no sharp mood swings, smooth and warm tone of voice of the teacher in relation to any class), so consistency and predictability of what is happening. In these conditions, it is necessary to give a special instruction to teachers to develop emotional contact with the child, maintain confidence in him that he is accepted, sympathized with, that he is successful in the classroom; broadcast this instruction to fellow students of the child with ASD, emphasizing his strengths [8].

The demonstration of sympathy for him through his attitude in real behavior in the learning process should be supported by psychological support that optimizes the interaction of the child with teachers and fellow students, the family and the school in the child's primary school. Step-by-step psychological and pedagogical support of children is also carried out in classes that include elements of fairy-tale therapy and game therapy. In the classroom, children are introduced to the characteristics of a child with ASD. An individual program of support for a child with ASD involves the selection of optimal methods and forms of work with the child when preparing and including him in a group of peers. At the initial stages, the work is aimed at mitigating the general background of sensory and emotional discomfort, stimulating mental activity in interaction with adults and peers, forming purposeful behavior, overcoming negative forms of behavior.

Result

The program describes possible methods of working with a child with ASD: the method of sensory integration, educational kinesiology, art-therapeutic methods and methods of applied behavior analysis.

The target group in our conditions of post-rehabilitation psychological and pedagogical support consisted of: teachers who carry out the educational program of a child with ASD, children with autism spectrum disorders of school age, parents or legal representatives of children with ASD, preschool children who are participants in the inclusive space, parents of standard typical children. The conditions necessary to meet the special educational needs of children with ASD include (table 3):

Table 3

Conditions for meeting the special educational needs of children with ASD

Conditions meet the SED	Content there
Implementation of targeted correctional work in the process of learning by children	is a development of the content of educational areas, there is an understanding of the environment
Organization of support of the educational process of students	ensures the mastery of students' life competencies
Organization of support for a family raising a child with autism spectrum disorder	is the basis of social success

The program of post-rehabilitation psychological and pedagogical support for a school-age child with autism spectrum disorder provides training and support for school teachers and this process is carried out in several stages:

1. The primary information stage includes obtaining information about a child who has been admitted to preschool: from parents, from the conclusions of specialists who interact with the child earlier.

2. Stage of diagnosis and definition of the zone of proximal development of the child include: the study of peculiarities of emotional-volitional sphere, personality development, scope and nature of the knowledge and skills correlated with the age and individual characteristics of the child. The diagnostic results allow us to determine the content of education and the conditions for organizing training and build an individual educational route.

3. The activity stage (the stage of «professional support») includes the implementation of planned corrective measures carried out by teachers.

4. The reflexive stage involves intermediate and final diagnostics and monitoring of the effectiveness of the actions taken.

These stages allow you to successfully work with the parent of children and implement the tasks of working with parents.

In the course of the work, a subject-based game environment is organized, which involves taking into account the formation of mutual understanding between parents of children with ASD and parents of standard typical peers.

A full-fledged development environment for such children will be created by mutual and planned efforts of parents and teachers. Specialists conduct a preparatory conversation. Sample questions for the conversation: does your child know that he has autism? etc. Together with the teacher, the parent draws up an information note about the characteristics and preferences of their child. The parent needs to rely on specific points, for example: in what does your child look like ordinary children? Parents are invited to watch the video presentation «5 reasons why a child needs «another society»». In parallel with the work with the parent of a child with ASD, the program prescribes a number of measures of psychological and pedagogical support for parents of ordinary children.

Conclusion

For maximum interest in the problem of autism and to understand the nature of a child with ASD, specialists include items of a comprehensive program: a test questionnaire on the topic of parents' awareness of ASD; questions about autism, answers to which parents would like to receive; additional facts and resources that will help to learn more about the characteristics of a child with ASD.

The joint work of the parent of a child with ASD and the parents of other children helps to create close partnerships and achieve the main goal — to create conditions adapted for the child with ASD.

The implementation of a comprehensive correctional program for accompanying children with ASD should take place in the unity of regular, extracurricular activities, in the joint pedagogical work of the educational organization, the family and other institutions of society.

The program of formation of ecological culture, healthy and safe lifestyle is an integral part of the adapted educational program and should be designed in accordance with its other components: planned results, the program of formation of basic educational actions, programs of individual academic subjects, extracurricular activities, moral development.

References

- 1 Никольская О.С. Аутичный ребенок. Пути помощи / О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг. — М.: Теревинф, 1997.
- 2 Баенская Е.Р. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст) / Е.Р. Баенская. — М.: Теревинф, 2009.
- 3 Cohen I.L. et al. A large scale study of the psychometric characteristics of the IBR modified overt aggression scale: Findings and evidence for increased self-destructive behaviors in adult females with autism spectrum disorder, 2009. DOI: 10.1007/s10803-009-0908-z.
- 4 Выготский Л.С. Педагогическая психология [Электронный ресурс] / Л.С. Выготский. — М.: AST, 2009. — Режим доступа: <https://www.labirint.ru/books/197299/>.
- 5 Программа для детей раннего возраста (от рождения до трех лет) с аутистическими нарушениями. НМУ «Национальный институт образования», 2010. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://obuchalka-dlya-detey.ru/wp-content/uploads/2017/02/100-programm.pdf>.
- 6 Розитта Зюмалла. Обучение и сопровождение детей с аутизмом по программе ТЕАССН [Электронный ресурс] / Зюмалла Розитта, пер. с нем. А. Ладисов, О. Игольников. — Минск: ОО «Белорусская ассоциация помощи детям-инвалидам и молодым инвалидам», 2005. — Режим доступа: http://pedlib.ru/Books/6/0042/6_0042-35.shtml.

7 Кутепов М.М. Возможности здоровьесберегающих технологий в формировании здорового образа жизни / М.М. Кутепов, О.И. Игоревна, А.В. Трутанова // Балт. гум. журн. — 2017, 6 (3 (20)). — С. 210–213. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnosti-zdoroviesberegayuschih-tehnologiy-v-formirovani-zdorovogo-obraza-zhizni>.

8 Васягина Н.Н. Психолого-педагогические аспекты реабилитации детей с расстройством аутистического спектра в условиях дошкольного образования [Электронный ресурс] / Н.Н. Васягина, Е.Н. Григорян, Е.А. Казаева // Нац. психол. журн. — 2018. — (2 (30)). — С. 92–101. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-pedagogicheskie-aspekty-reabilitatsii-detej-s-rasstroystvom-autisticheskogo-spektra-v-usloviyah-doshkolnogo-obrazovaniya>.

Н.В. Чекалева, З.К. Кульшарипова, Л.С. Сырымбетова, Б.А. Матаев, Д.Е. Омарова

Аутистік спектр аурулары бар балаларды кешенді сүйемелдеу

Бүгінгі таңда аутизм — бұл бір типтегі даму проблемалары бар, бірақ оларды жеңудің әр түрлі нұсқалары бар балаларға әсер ететін үлкен әлеуметтік проблема. Бұл аутизм идеясын аутизм спектрінің бұзылуының жиынтығы ретінде анықтайды. АСБ бар балалар — бұл әлеуметтік бейімделуді қиындататын психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерде көрінетін полиморфты топ. Психологиялық-педагогикалық тұрғыдан алғанда, АСБ бар балалар арнайы топқа бөлінеді, өйткені қарым-қатынас сапалы коммуникацияның бұзылуына байланысты басқаша құрылады. Көптеген жағдайларда мектепке келген АСБ бар балаларда оқу мінез-құлқы қалыптаспайды. Осы балаларға бағдарламалық материалды сәтті игеру үшін барлық мектеп оқулары негізделетін оқу мінез-құлқының стереотипін қалыптастыру қажет. Бұл дағдыларды қалыптастырудағы жетіспеушілік баланың мектепке бейімделуінің ұзақ кезеңіне және бағдарламаны игерудегі қиындықтарға әкелуі мүмкін. Мақалада мектепке дайындық кезінде АСБ бар балаға психологиялық-педагогикалық көмек көрсетуге бағытталған қажетті дағдылар қарастырылған.

Кілт сөздер: психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, аффективті патология, эмоционалдық және зияткерлік тәжірибе, түзету әсері, аутистік спектрдің бұзылулары бар балалар, әлеуметтік-тұрмыстық бейімдеу.

Н.В. Чекалева, З.К. Кульшарипова, Л.С. Сырымбетова, Б.А. Матаев, Д.Е. Омарова

Комплексное сопровождение детей с расстройствами аутистического спектра

Сегодня аутизм — это широко распространенная и важная социальная проблема, которая затрагивает детей с одинаковыми проблемами развития, но с разными вариантами их преодоления в процессе обучения. Это то, что объясняет концепцию аутизма как набора расстройств аутистического спектра. Дети с расстройствами аутистического спектра (РАС) представляют собой полиморфную группу, которая отражается на их психолого-педагогической характеристике, что затрудняет социальную адаптацию. В психолого-педагогическом отношении дети с РАС выделены в особую группу, поскольку взаимодействие строится иначе в связи с нарушениями коммуникации. Во многих случаях у пришедших в школу детей с РАС оказывается несформированным стереотип учебного поведения. Для успешного освоения программного материала у детей с РАС необходимо формировать учебные стереотипы, на основании которых строится школьное обучение. Дефицит в формировании самых необходимых навыков может привести к более длительному периоду адаптации ребенка к школе и к трудностям в усвоении программ. В статье рассмотрена проблема разработки программ психолого-педагогической помощи ребенку с РАС при включении в процесс школьного обучения.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, аффективная патология, эмоциональный и интеллектуальный опыт, коррекционное воздействие, дети с расстройствами аутистического спектра, социально-бытовая адаптация.

References

- 1 Nikolskaya, O.S., Baenskaya, E.R., & Libling, M.M. (1997). *Autichnyi rebenok. Puti pomoshchi [An autistic child. Ways of help]*. Moscow: Terevinf [in Russian].
- 2 Baenskaya, E.R. (2009). *Pomoshch v vospitanii detei s osobym emotsionalnym razvitiem — rannii vozrast [Help in the upbringing of children with special emotional development (early age)]*. Moscow: Terevinf [in Russian].
- 3 Cohen, I.L. et al. A large scale study of the psychometric characteristics of the IBR modified overt aggression scale: Findings and evidence for increased self-destructive behaviors in adult females with autism spectrum disorder DOI: 10.1007/s10803-009-0908-z.
- 4 Vigotskii, L.S. (2008). *Pedahohicheskaja psiholohiia [Educational psychology]*. Publ. AST. *labirint.ru*. Retrieved from <https://www.labirint.ru/books/197299/> [in Russian].

5 Prohramma dlia detei ranneho vozrasta (ot rozhdeniia do trekh let) s autisticheskimi narusheniami. (2010). NMU «Natsionalnyi institut obrazovaniia» [Program for young children (from birth to three years) with autistic disorders. NMU «National Institute of Education»]. *obuchalka-dlya-detey.ru*. Retrieved from <https://obuchalka-dlya-detey.ru/wp-content/uploads/2017/02/100-programm.pdf> [in Russian].

6 Rozitta, Zyumalla (2005). Obuchenie i soprovozhdenie detei s autizmom po prohmmе TEASSN. (A. Ladisov, O. Igolnikov, Trans). Minsk. Obshchestvennoe obedinenie «Belorusskaia assotsiatsiia pomoshchi detiam-invalidam i molodym invalidam» [The program «Support for autistic and retarded children. A collection of exercises for professionals and parents on the TEACH program»]. *pedlib.ru*. http://pedlib.ru/Books/6/0042/6_0042-35.shtml [in Russian].

7 Kutepov, M.M., Vaganova, O.I., & Trutanova, A.V. (2017). Vozmozhnosti zdorovesberehaiushchikh tekhnolohii v formirovanii zdorovogo obraza zhizni. [The possibilities of health-saving technologies in the formation of healthy lifestyle]. *Baltiiskii humanitarnyi zhurnal — Baltic Journal of Humanities*, 6 (3 (20)), 210–213. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnosti-zdoroviesberegayuschih-tehnologiy-v-formirovanii-zdorovogo-obraza-zhizni> [in Russian].

8 Vasyagina, N.N., Grigoryan, E.N., & Kazaeva, E.A. (2018). Psiholoho-pedahohicheskie aspekty reabilitatsii detei s rasstroistvom autisticheskogo spektra v usloviakh doshkolnogo obrazovaniia [Psychological and pedagogical aspects of rehabilitation of children with autism spectrum disorder in preschool education]. *Natsionalnyi psiholohicheskii zhurnal — National psychological journal*, (2 (30)), 92–101. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-pedagogicheskie-aspekty-reabilitatsii-detey-s-rasstroystvom-autisticheskogo-spektra-v-usloviyah-doshkolnogo-obrazovaniya> [in Russian].

Г.Н. Акбаева^{1*}, Н. Рамашов¹, А.Н. Рамашова², О.Н. Рамашов³

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан

²М.О. Әуезов атындағы Оңтүстік-Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

³ҚР ПМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан

(Хат-хабарларға арналған автор. E-mail rgul.ksu@mail.ru)

ORCID: 0000-0002-0314-0944^{1*}, 0000-0002-7370-563X²

Экономикалық интеграциялық үдерістердің дамуы жағдайында инновациялық кадрлық әлеуетті қалыптастыру ерекшеліктері

Әлемдік экономикалық қоғамдастық үшін де, кадрларды даярлау сапасын арттыру, білім беруді интернационализациялау және оқу орындарының кооперациясы негізінде білім беру қызметтерін тұтынушыларға бағытталған тиімді нәтижелерге сәйкес инновациялық бағытталған кадрлық әлеуетті қалыптастыру процесі оң шетелдік тәжірибені ескере отырып, университеттер мен ұлттық зерттеу университеттерінің консорциумдарын құру кезінде мүмкін болады. Мақалада авторлар білім беру жүйесінің және жалпы Қазақстандағы кадрларды даярлаудың қазіргі жай-күйін, оның әлеуметтік-экономикалық жүйенің нақты қажеттіліктерінен шамалы оқшауланғанын, ғылыми қызмет саласымен өзара байланыстың жеткіліксіздігін атап өтеді. Саралау негізінде экономиканың тұрақты дамуы үшін сапалы білімге қолжетімділікті қамтамасыз ету жолымен білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және адами капиталды дамытуға бағытталған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламаларын табысты іске асырудың мысалдары ұсынылды, сондай-ақ елдің экономикалық және саяси өміріндегі жаһандық өзгерістер білім беру жүйесінде жаңа әлеуметтік маңызы бар бағдарлардың пайда болуына алып келетіні атап өтілді. Еуразиялық экономикалық одақ бойынша қолданыстағы келісімдердің тиімділігі тұрғысынан интеграцияны пайдалану негізінде адами капиталдың сапасын қамтамасыз етуде шешуді талап ететін бірқатар проблемалар айқындалды. Авторлардың пікірінше, бұл өз кезегінде ықтимал тәуекелдерді өлшеудің маңыздылығына, сондай-ақ білім беру жүйесі мен кадрларды даярлау жүйесін дамытудың сапалық және сандық факторларымен байланысты.

Кілт сөздер: интеграциялық үдеріс, ұлттық инновациялық жүйе, білім кластері, жаһандық инновациялық индекс, кадр әлеуеті, ғылым элитасы, кәсіби дағды, мамандарды даярлау, индустриалды-инновациялық даму, инновациялық кадрларды даярлау.

Кіріспе

Соңғы жылдары Қазақстанда ғылым мен инновацияны дамытуға ықпал ететін әр түрлі шаралар жасау мен іске асыру бойынша белсенді үдеріс жүруде. Бірқатар стратегиялық мемлекеттік актілер мен нормативтік құжаттар қабылданды.

Технологиялық жаңа енгізілімдердің өмірлік циклі проблемасы тек техника мен технологияға ауысқан ғылыми ақпаратқа ғана қатысты емес, сонымен бірге адам капиталына ауыстырылған ақпараттық ресурстарға да тән. Сондықтан жаңа енгізілімдердің өмірлік циклдерін басқару кәсіпорыннан өз кадрлық әлеуетін басқару саласында стратегиялық шешімдер қабылдауды қажет етеді. Ал жоғары білікті ұжымды технологиялық регрессия жағдайында сақтап қалу өте қиын.

Осыған байланысты кадрлық әлеуетті зерттеу Қазақстан үшін өзекті міндет болып табылады.

Негізгі бөлім

Қазақстан экономикасын кадрлық қамтамасыз етуді қалыптастыру мен дамыту жүйесінің қазіргі жағдайына, бір жағынан, әлеуметтік-экономикалық дамудың жоспарлы, бұйрықтық-әкімшілік форма уақытысынан бері келе жатқан және әрекеті осы күнге дейін көрініс беретін ерекшеліктер мен трендтердің, басқа жағынан, өз кезегінде, жаһандық және ішкі аймақтық экономикалық интеграциялық үдерістер факторларының әрекет етіп отырған жағдайда индустриалды-инновациялық даму саясатын іске асырудағы жаңа тенденциялардың әсерінің білінетіндігі туралы айтуға мүмкіндік береді.

Ескі және жаңа тенденциялардың осындай қарама-қайшылығы білім беру жүйесі мен кадрлар дайындаудың инновациялық бағытталған экономиканың қажеттіліктерінен «қалып қою» мәселесін анықтайды. 1-кестеде көрсетілген неғұрлым аз талап етілген мамандықтар (заңгерлер, персоналды оқыту мен дамыту бойынша мамандар, қаржыгерлер, жеке мамандық ретіндегі аудармашылар, халықаралық қатынастар бойынша мамандар) әлі күнге дейін шығарылуда.

Жекелеген мамандықтар бойынша кадрлардың талап етілуінің рейтингтік бағалануы

2019 жылы неғұрлым көп талап етілген мамандықтар рейтингісі		2019 жылы неғұрлым аз талап етілген мамандықтар рейтингісі	
1	2	3	4
Орын	Мамандықтар	Орын	Мамандықтар
1	Мұғалімдер	1	Заңгерлер
2	Дәрігерлер	2	Персоналды оқыту мен дамыту бойынша мамандар
3	Инженерлер	3	Қаржыгерлер
4	IT-мамандар	4	Жеке мамандық ретіндегі аудармашылар
5	Операторлар	5	Халықаралық қатынастар бойынша мамандар
6	Бизнесі дамыту бойынша мамандар		
7	Медициналық өкілдер		
8	Фармацевтер		
9	Провизорлар		
10	Бағдарламаны өңдеушілер		
11	Логистер		
12	Персоналдармен жұмыс істейтін мамандар		
13	Рекруитерлер		
14	Маркетологтар		

Ескерту: [1] дереккөзі негізінде құрастырылған.

Белгілі деңгейде бұл Әлем Банкінің индустриалды инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасын (ИИДМБ 2020–2025) талдау жасаудың нәтижесінің есебі бойынша берілген ұсыныстарында көрініс тапты. Осы ұсыныстарға сәйкес «кадрлық әлеует пен біліктілікке қатысты, келесі факторларға»: (i) жеке сектордың жұмыс күшіне деген қажеттілігін қанағаттандыруға қажетті байланыстарға және білім беру мекемелерінің қолданатын бағдарламаларын жақсартудағы жеке сектордың роліне; (ii) келесі ұрпаққа берілетін техникалық, сондай-ақ, кәсіби оқытуға, және де (iii) қызметкерлерге еңбек нарығының әр түрлі күтпеген талаптарына сезімталдық білдіруге көмектесетін өмірлік қажетті әлеуметтік-экономикалық тәжірибелер мен дағдыларға ерекше көңіл бөлу қажет [2, 6 б; 3].

Жаңа бесжылдық бағдарламасында кадрлық қамтамасыз ету сұрақтары неғұрлым толығырақ қамтылды. Атап айтқанда, Әлем Банкінің сарапшыларының пікірінше, «2020–2025 ж.ж. Бағдарлама, олар іске асырылған жағдайда, жұмыспен қамту аясындағы ұзақ мерзімді мақсаттарға қол жеткізуге, еңбек ресурстарының жинақылығын арттыруға, инвестициялардың келу ағымын ынталандыруға және кәсіби-техникалық білім беру жүйесін әрі қарай реформалауға оңтайлы ықпал ететін бірқатар элементтерді қамтыған».

Дегенмен сарапшылар, осылай бола тұрса да, жоғарғы оқу жүйесін де ұмытпау керектігі, сондай-ақ жеке сектордың кәсіпорындары жағынан болатын жұмыс күшіне деген сұранысты да толығырақ есепке алудың керектігін ескертеді.

Кәсіби дағдыларды дамыту бәсекеге қабілеттілікті арттырудың басымдық бағыттарының бірі ретінде көрсетілген, дегенмен осылай бола тұрса да, ұсынылатын біліктіліктердің нақты салалардың қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі сияқты маңызды жағына аз көңіл бөлінген. Нарықта анағұрлым жоғары білікті мамандардың пайда болуы мен елдің инновациялық әлеуетін өсіруге жоғарғы білім беру жүйесін тартпай қол жеткізу мүмкін емес. Сәйкесінше, еңбек ресурстары нарығын жоғарғы білім беру сапасын көтеру есебінен реформалау мемлекеттік бағдарламалардың бір бөлігі бола алады және болуы тиіс.

Мәселе ұсыныс (білім беру мекемелері жағынан) пен сұраныс (экономиканың түрлі салаларында әрекет ететін әр түрлі жұмыс берушілер жағынан) арасындағы өзара байланыстарды нығайтуда, сонымен қатар өз бағдарламаларын іске асыруға жиі ұмтылатын және басқа ведомстволармен біріккен жұмысқа онша құлқы жоқ министрліктердің қызметін біріктіруде болып табылады.

Жақында ендірілген орташа арнайы білім беру үлгісі жақсы бастама бола алады, бірақ білім беру мекемелерінің кең мүмкіндіктер алуы мен студенттерді теориялық қана емес, тәжірибелік жағынан да дайындаудың әр түрлі альтернативаларын алуын қамтамасыз ету үшін, сәйкес ұйымдарға қажетті

деңгейде қолдау көрсету қажет. Оның үстіне, министрліктер арасындағы ынтымақтастық пен түрлі ведомстволардың біріккен бағдарламаларын жүзеге асыруын неғұрлым белсенді түрде ынталандыру керек, себебі бұл аядағы қызмет үлкен күш салуды және уақыт шығындарын қажет етеді [2, 35 б.].

Бұл мәселені ғылыми-сарапшылық қоғамдастық бұрыннан түсініп келе жатқандығын ерекше айтып өту керек. Олардың жалпылық пікірін, жекелеп алғанда, З.У. Джубалиева, кадрлық әлеуетті қалыптастыру мәселесі жеделдетілген индустриалды-инновациялық модернизация стратегиясын іске асыру жағдайында, «шикізаттық» экономикадан өңдеуші экономикаға өтуде, жоғары технологиялы өнеркәсіп салаларын басымдықты дамытуда ерекше өзектілікке ие болатындығын айту арқылы білдіреді. Қолда бар әлеуетті талдау, қойылған стратегиялық міндеттерді, сондай-ақ әлемдік тәжірибенің осы аяда қол жеткізген жетістіктерін есепке алу негізінде білім беру жүйесін модернизациялаудың қажеттілігі осымен түсіндіріледі [4].

Қазақстандағы білім беру жүйесінің, қоғам дамуының әлеуметтік-экономикалық жағдайларымен түсіндірілетін нарықтық модификация шеңберінде дамып отырғандығын, және де осы жаңа нақтылықтың білім берудің дамуына қарқынды түрде өз әсерін тигізетіндігі айтылған. Осымен бірге сарапшы жалпы ұлттық өнімнің 40 % жуығын анағұрлым дамыған елдер тиімді білім беру жүйесі есебінен алатындығын атап көрсетеді. Сарапшылардың бағасы бойынша, білім беру жүйесіне салынған 1 доллар 3-6 доллар пайда алып келеді [5].

Осының барлығы Қазақстанның, экономиканың инновациялық дамуы жағдайында кадрларды дайындау тізбегіндегі негізгі және басты буын ретіндегі білім беру жүйесіндегі кадрларды дайындаудың әдістерін жетілдіруге белгілі талаптар қояды.

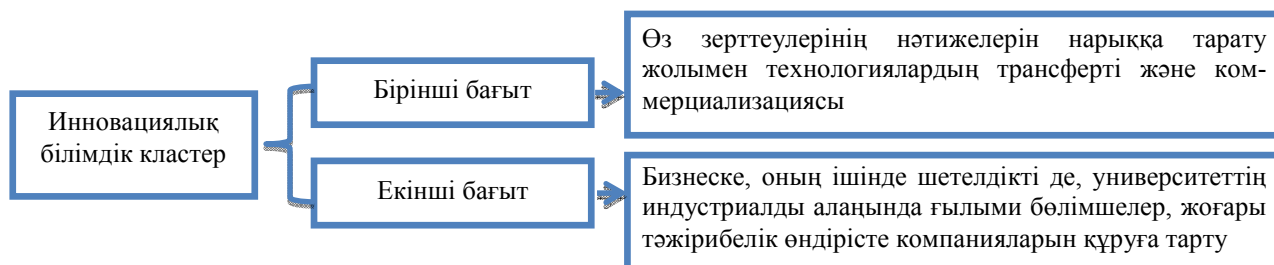
Бұл міндеттің күрделілігі ішкі жетілдіру жүйесін жетілдіру мен басқа әлеуметтік-экономикалық ішкі жүйелермен сыртқы өз байланыстарын жетілдірудің өзара келісілген тәртібінде есепке алудың қажеттілігімен анықталады.

Басқаша айтқанда, кадрлық әлеуетті қалыптастыруға, дамудың ішкі де, сыртқы да факторларының тұтас жиынтығын есепке алуға мүмкіндік беретін жүйелік бағыт жаңа тренд болуы керек.

Оған қоса, кейбір сарапшылар, білімдік кластерінің мақсаты білімдік қызмет көрсету нарығының қызмет ету тиімділігін, оны дамытудың ішкі және сыртқы факторларын ең жоғарғы деңгейде пайдалану есебінен арттыру болып табылады деп пайымдай отырып, кластерлік бағыт туралы айтады.

Білімдік кластердің міндеті оның ғылым мен білімнің интеграциясының инновациялық формасы ретіндегі өсіп келе жатқан ұрпақты оқыту, тәрбиелеу, дамыту, кәсіби мамандарды дайындау, мүдделі тұтынушыларға білімдік қызмет көрсету үдерісіндегі күрделі педагогикалық міндеттерді шешуге арналған миссиясымен анықталады. Білім кластерінде перспективалы мамандықтар ашылады, жаңа пәндер, оқытудың жаңа технологиялары енгізіледі, жоғарғы оқыту жүйелерін таңдауға мүмкіндік пайда болады. Білімдік кластерінің артықшылықтары ғылымның сапасы, үздіксіздік, келесі ұрпаққа берілушілік, қол жетімділік, білім берудің бәсекеге қабілеттілігі болып табылады.

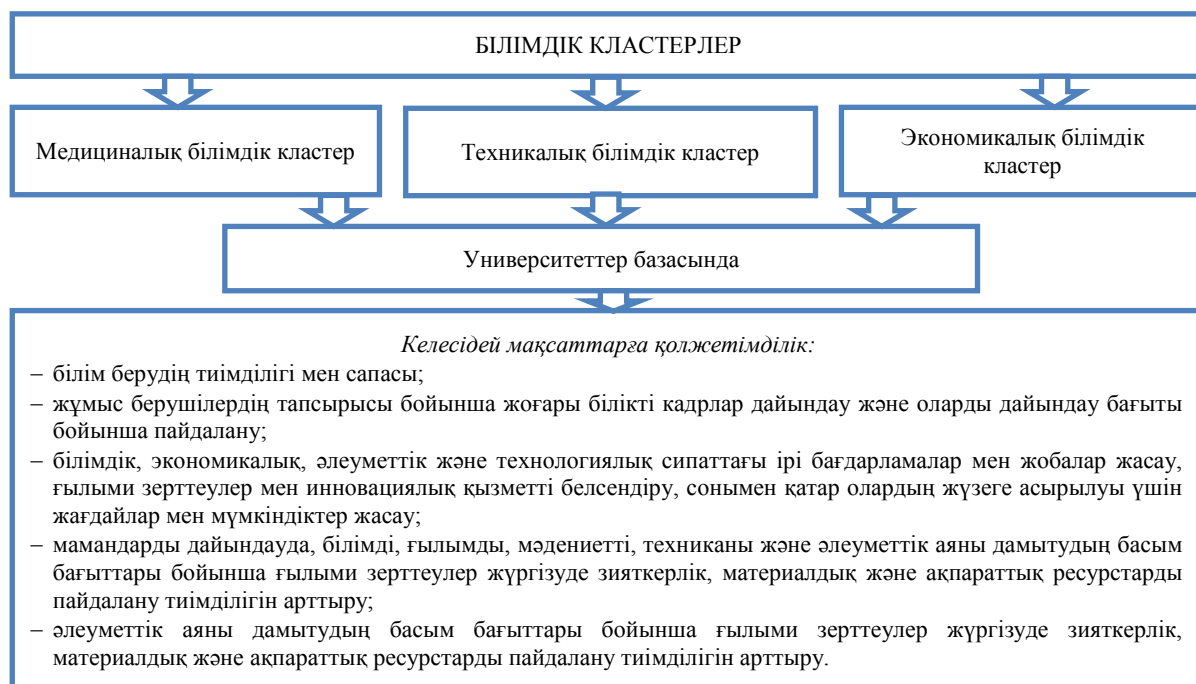
Қазақстанда да ғылымның, университеттер мен бизнестің инфрақұрылымын құру бойынша интеграциялық үдерістер басталды. Атап айтқанда, инновациялық білімдік кластер «Назарбаев Университеті» базасында екі бағытта жүзеге асырылуда, олар 1-суретте көрсетілген.

Ескерту: [5] дереккөзі негізінде құрастырылған.

Сурет 1. «Назарбаев Университеті» базасында құрылған білімдік кластер

Сондай-ақ елдің жетекші университеттері базасында төменде көрсетілгендей білімдік кластерлерді құрудың тиімді мүмкіндігі бар (сурет 2).

Ескерту: [5] дереккөзі негізінде құрастырылған.

Сурет 2. Қазақстан Республикасында білімдік кластер сызбасы

Бұл білімдік кластердің түрін басқа университеттер негізінде жасауға болатындығын көрсетеді.

Білім, ғылым және өндірістің тереңдетілген интеграциясын елдің жетекші аймақтық университеттерінде де жүзеге асыру керек, бұл аймақтарын тұтас алғандағы әлеуметтік-экономикалық дамыту мақсатында бәсекелік артықшылықтарды жүзеге асырудың тиімді формасы.

ЖОО мен кәсіпорындар арасындағы ынтымақтастық тың қарқындылығы бойынша Қазақстан 82-ші орында. Бұл көрсеткіш бойынша алдыңғы қатардағы елдер Швейцария, Ұлыбритания, АҚШ, Финляндия, Сингапур, Бельгия, Швеция, Израиль, Катар, Нидерланды.

2-кестеде зерттелген елдердің басты ғылыми көрсеткіштері ұсынылған. Осы елдердің жалпы көрсеткіштері ішінен, басқа көрсеткіштерге қарағанда, зерттеу мен жобалауларға жұмсалған ішкі шығыстарды, кәсіпкерлік секторының ҒЗЖ қаржыландыруының үлесін, ғалымдар мен зерттеушілердің санының өте жоғары деңгейін бөліп көрсетуге болады.

Кесте 2

2019 жылғы ЖОО мен кәсіпорындар арасындағы әріптестік саласындағы дамыған көшбасшы елдердің басты ғылыми көрсеткіштері

Елдер	Зерттеу мен жобаларға жұмсалған ішкі шығын, ЖІӨ %	Кәсіпкерлік секторы қаржыландыратын ҒЗЖ үлесі, %	1 млн. тұрғынға шаққандағы ғалымдар мен зерттеушілердің саны, адам
Швейцария	2,9	68,2	6,057
Ұлыбритания	1,8	44,6	6,363
АҚШ	2,8	60	.....
Финляндия	3,8	67	10,656
Сингапур	2,1	53,1	7,188

3-кестенің деректері адами капитал индексі бойынша көшбасшы елдер көрсеткіштерінің жоғары деңгейін растап отыр. Бұл өкінішке орай, Қазақстанның нәтижелерінен екі есе асып тұр. Аталмыш мағлұмат зерттеу мен даму көрсеткішінің позициясын анықтауға мүмкіндік берді.

ТОП–10 мемлекеттері бойынша 2019 жылғы адам капиталы көрсеткіші

№	Елдер	Адам капиталы	Білім	Жоғары білім	Зерттеу мен даму
1	Швейцария	59,2	55,5	49,8	72,4
2	Ұлыбритания	57,5	56,2	53,0	63,2
3	Швеция	61,7	58,2	49,2	77,6
4	Нидерланды	51,7	58,2	37,4	59,5
5	АҚШ	54,0	52,1	39,0	71,1
6	Финляндия	64,9	63,7	54,1	76,9
7	Сингапур	60,9	39,8	81,7	61,2
8	Ирландия	50,1	57,5	45,0	47,7
9	Люксембург	40,8	51,1	42,7	28,8
10	Дания	62,4	62,9	46,5	77,9

Дереккөзі: [6, 16 б.].

4-кесте дерегінде 2019 жылы ЕАЭО-қа мүше 3 елдің ішінде Қазақстанның позициясының өте төмен деңгейде екендігі көзге түседі. Адам капиталы көрсеткіші бойынша Қазақстан Ресейден 1,7 позицияға қалып келеді, яғни екі есеге жуық төмен деңгейді, ал Белорусь Республикасынан — 1,5 есе төмен, яғни 14,75 позицияға қалып келеді.

ЕАЭО-қа мүше 3 елдің 2019 жылғы адам капиталы көрсеткіші

№	Елдер	Адам капиталы	Білім	Жоғары білім	Зерттеу мен даму
1	Ресей	47,5	57,0	47,1	38,5
2	Белорусь	43,0	63,2	49,9	15,8
3	Қазақстан	29,6	50,9	21,8	16,1

Дереккөзі: [7, 16–17 б.б.].

5-кесте деректері бойынша, 2019 жылы ҒЗТК-ға жұмсалған шығындардың ең кемі екі пайызға жуық екендігі көрінеді, ал осы көрсеткіш бойынша ҒЗТК-ге жұмсалған шығыны 0,23 %-ды құрайды. Бұл өте төмен көрсеткіш, біздегі ғылымның жеткілікті деңгейде қаржыландырылмайтындығын білдіреді.

ТОП–10 елдерінің 2019 жылғы жаһандық инновациялық индекс көрсеткіштері

№	Елдер	Жаһандық инновациялық индекс		ҒЗТК жұмсалған шығындар, %	1 млн. тұрғынға шаққандағы ғалымдар мен зерттеушілердің саны	Зерттеу мен жобаларға жұмсалған ішкі шығындар, %
		Ранг	Жалпы қорытынды			
1	Швейцария	1	68,3	2,99	4,49521	50,98
2	Ұлыбритания	2	62,42	1,76	4,10773	47,72
3	Швеция	3	62,4	3,4	6,50855	49,39
4	Нидерланды	4	61,58	1,83	4,31551	46,44
5	АҚШ	5	60,10	2,9	3,97873	38,01
6	Финляндия	6	59,97	3,88	7,22334	44,69
7	Сингапур	7	59,36	2,43	6,43773	52,67
8	Ирландия	8	59,13	1,79	3,43802	40,46
9	Люксембург	9	59,02	1,63	4,93080	59,07
10	Дания	10	57,70	3,06	7,27128	45,50

Ескерту: автормен құрастырылған [7, 327 б.; 6].

6-кесте деректерінен 2019 жылы ҒЗТК-ға жұмсалған шығындар бойынша Қазақстанның позициясы төмен екендігін көруге болады. 1 млн. тұрғынға шаққандағы ғалымдар мен зерттеушілердің саны мен зерттеу мен жобаларға жұмсалған ішкі шығындар бойынша Ресей әлемдегі

10-топ елдерінің көрсеткіштеріне жақын. Ал Қазақстанның көрсеткіштері ең төменгі деңгейде екендігі көрінеді. Көптеген жетекші индустриалды және дамушы елдер ҒЗТКЖ аясы мен инновациялық іс-әрекетті тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудің басты негізі ретінде қарастырады. Инновациялық экономикаға бағыт алу жағдайында білім беру мен ғылыми-зерттеулік жасалымдар жүйелерін байланыстыру механизмін құру маңызды. Инновациялық даму жолына өту елде жоғары деңгейде дамыған ғылыми кадрлар мен ҒТ-лық білімді қажет ететін ғылыми-зерттеу және білім беру мекемелерінің болуын қажет етеді.

К е с т е 6

2019 жылғы жаһандық инновациялық индекс көрсеткіштері бойынша ЕЭО елдерінің рейтингісі

№	Елдер	Жаһандық инновациялық индекс		ҒЗТК жұмсалған шығындар, %	1 млн. тұрғынға шаққандағы ғалымдар мен зерттеушілердің саны	Зерттеу мен жобаларға жұмсалған ішкі шығындар, %
		Ранг	Жалпы қорытынды			
1	Россия	48	39,32	1,16	3,08457	43,60
2	Белорусь	53	38,23	0,64	....	35,89
3	Қазақстан	82	31,25	0,23	76348	32,33

Ескерту автормен құрастырылған [7, 325 б.; 6].

Бұл сарапшының айтуы бойынша, кластерлік тұрпаттағы стратегиялық әріптестік үйренген ЖОО мен кәсіпорындардың ынтымақтастығынан өзгеше келесідей принциптерге негізделіп құрылуы тиіс:

- кешендік — ынтымақтастық бірнеше бағыт бойынша жүзеге асырылады; қатысушы жақтардың салымдарының балансы кешенді түрде анықталады; бұл келісімділікке жетуді жеңілдетеді және өзара сенім мен сенімді стратегиялық әріптестіктің көрсеткіші болып табылады;
- ұзақ мерзімділік — ынтымақтастық стратегиялық әріптестік туралы ұзақ мерзімді келісімдер негізінде жүзеге асырылады;
- институционалдық, ол нормативті-әдістемелік базаның, әріптестік қызметінің механизмдері мен формалары және с.с. заңдылық құжаттармен, субъектілердің инфрақұрылымымен, қызметтің ұзақ мерзімді бағдарламаларымен; ортақ басқару органдарының болуымен т.с.с. бекітілетіндігінен көрініс табады.

Кластерлердегі ғылыми және білім мекемелері саланың бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын бірқатар маңызды қызметтерді орындайды:

- жаңа технологияларды жасау мен ендіру туралы;
- жұмыскерлерді оқыту мен кәсіби біліктілігін көтеруді;
- түрлі қызмет салаларында фирмалар консалтингін;
- инновациялық инфрақұрылым объектілерін бірігіп пайдалануды (ЕЭА, технопарктер, бизнес-инкубаторлар, құрылғыларды ұжым болып пайдалану орталықтары, технологиялардың трансферлік орталықтары және басқалар), кластер фирмалары арасындағы білімді жинақтау мен трансляциялау.

Осы қызметтерді жүзеге асыра отырып, білім және ғылым мекемелерінің жеке фирмалар жағынан зерттеулерді қаржыландыруға қолдары жетеді, кластердегі фирмалар қызметкерлеріне арналған тегін оқу бағдарламаларын іске асырады, білім бағдарламаларын олардың қазіргі уақыт қажеттіліктеріне сәйкес жетілдіріп отырады, студенттерге практика мен тағылымдама өтуді ұйымдастырады, білім беру үдерістеріне кластерге қатысушы кәсіпорындардан маман-практиктерді тартады, сонымен қатар кәсіпорындар базасында ЖОО қызметкерлерінің біліктілігін көтереді.

Білімдік кластер моделін құру арқылы, зерттеу, ғылыми, инновациялық және білім беру үдерістерінің бірлігі принциптеріне негіздей отырып, төмендегідей мақсаттарға қол жеткізуге болады:

- білім берудің тиімділігі мен сапасы;
- жұмыс берушілердің тапсырысы бойынша жоғары білікті кадрлар дайындау және оларды дайындау бағыты бойынша пайдалану;
- білімдік, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық сипаттағы ірі бағдарламалар мен жобалар жасау, ғылыми зерттеулер мен инновациялық қызметті белсендіру, сонымен қатар олардың жүзеге асырылуы үшін жағдайлар мен мүмкіндіктер жасау;

– мамандарды дайындауда, білімді, ғылымды, мәдениетті, техниканы және әлеуметтік аяны дамытудың басым бағыттары бойынша ғылыми зерттеулер жүргізуде зияткерлік, материалдық және ақпараттық ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру.

Қазақстандық сарапшылар У.С. Байжомартов, Е.Н. Сагиндиқов, Д.Н. Нурбосынова, Т.В. Табачникованың пікірінше, ұлттық инженерлік-техникалық кадрларды даярлайтын оқу орнының үздіксіз кешенді білім беру моделі, қойылған міндеттердің практикалық шешімі бола алады (сурет 3).

Бұл сарапшылар мәселені тау-кен өндіру мен металлургиялық өнеркәсіп үшін кадрлар дайындау тұрғысынан қояды.

Біздің ойымызша, бұл сұрақ инновациялық экономиканың құрылуы жағдайында салалық қамтуы бойынша анағұрлым кеңірек болып табылады.

Мұндай оқу орны бір материалдық-техникалық базада профессорлық-оқытушылық құрамы бар және кадрларды тиімді даярлайтын барлық деңгейдегі техникалық мамандықтардың жоғары білікті кадрларын даярлау орталығы болар еді.

Аталмыш оқу орны оқу үдерісінің ғылым және өндіріспен интеграциясы негізінде әлемдік деңгейдегі, елдің экономикасының инновациялық дамуына қамтамасыз етуге қабілетті, жоғары білікті мамандарды дайындауға, сонымен қатар кадрларды қайта дайындықтан өткізу мен біліктілігін көтеруге, ғылыми-техникалық жұмыстарды орындауға мүмкіндік береді.

Сурет 3. Үздіксіз кешенді білім беру оқу орнының құрылымы

Басымдық бағытына, сондай-ақ, ғылыми элитаны сақтау және ұлғаймалы өндіру де жатады.

Білім беру жүйесін *коммерцияландыру* үдерістері сияқты тенденцияны да назарда ұстау қажет. Жекелеп айтқанда, И.Н. Краковская университеттер көптеген елдерде тек білім беру жүйесінің ғана емес, сондай-ақ ғылыми зерттеу жүйесінің де шешуші элементі болып табылатындығын айтады. Бірақ білім экономикасының қалыптасуы заманында шектеулі бюджет ресурстары «өмір бойына» оқуды қалайтындар мен осындай оқуға қабілеттілердің оқуын толыққанды қаржыландыруға жеткіліксіз болды. [8, 52 б.].

Сонымен бірге, Қазақстанда оқу орындарының нарықтық ортаға сіңуге ұмтылысы экономика үшін мамандар аясының шамадан тыс коммерциялануына, яғни олардың сапалық деңгейінің төмендеуі мен мамандар мен кәсіптер бойынша ауытқуларға алып келді.

«Жаңа экономиканың» белсенді түрде қалыптасуы мен әлемдік, әсіресе, жоғары технологиялық нарықтардағы бәсекенің шиеленісуі жағдайында ғылым мен білімнің біртұтас кешенге бірігуі (интеграциясы) маңызды болмақ.

Ғылым мен білімнің әрі қарай институционалдануына қатысты неғұрлым тиімді бағыт, Л.М. Гохберг, Г.Б. Китова, Т.А. Кузнецованың пікірінше, ол «...жоғары деңгейге қолжетімділікті және ғылым мен технологиялардың перспективті бағыттары бойынша мамандарды дайындау мен қайта дайындықтан өткізудің озықты сипатын қамтамасыз етуге арналған түрлі интеграцияланған құрылымдардың модельдік қатарының пайда болуына жағдай жасау, білім беру сапасы мен ғылыми зерттеулердің тиімділігін жақсарту болып табылады» [9].

Бұл авторлардың пікірінше, мұндағы іс-әрекеттің реттілігі келесідей болуы керек. Білім беру сапасы мен ғылыми зерттеулердің тиімділігін жақсарту үшін ғылыми-білімдік кешенді дамумен байланысты ұлттық мақсаттарды құру; интеграцияның тиімді формаларын таңдау; содан соң олардың пайда болуы мен дамуы үшін жағдай жасау нормативті-құқықтық базаны нақтылауды қажет етеді.

Біз болашақтың жоғары технологиялық және ғылыми сыйымдылықты өндірістері үшін кадрлық бастама құруымыз керек. Инновациялық білім жүйесінсіз және креативті кең, ауқымды, жаңадан ойлайтын кадрларсыз, жаңа экономиканы құра алмаймыз. Мұндағы басымдықтардың қойылуы келесідей болуы тиіс:

бірінші — білім, екінші — ғылым, үшінші — инновациялық экономика [5].

Қорытынды

Басымдықтар логикалық тұрғыдан дұрыс қойылғанмен, қазіргі уақытта олар мынадай заңдылықпен жүзеге асады: *инновациялық экономика, білім және ғылым*. Ғылым мен білімнің интеграциясының қажеттілігін туындататын негізгі себеп, ең алдымен жоғары оқу орындарының ғалымдары мен ғылыми-зерттеу институттарының кооперациясы есебінен фундаменталды ғылымдарды дамытудың тиімді жүйесін құрумен, жетекші мектептерді сақтаумен, білімнің сапасын арттырумен оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формаларын дамытумен байланысты. Қазақстандағы ғылым мен жоғары білімнің қазіргі жағдайы ЖОО мен ғылыми-зерттеу институттарының (ҒЗИ) бірлесіп қызмет етуінің түрлі формаларымен сипатталады. Бұл, ең алдымен, фундаменталды және қолданбалы зерттеулер саласындағы келісімдер, ғылыми-зерттеу жобалары мен бағдарламаларды жасау және орындау, лабораториялар ҒЗИ тәжірибелік шаруашылықтарында өтетін практика, оқу сабақтарын өткізу үшін ҒЗИ жетекші ғалымдарын тарту, студенттердің тәжірибе өтуіне және дипломдық жұмыстарына жетекшілік ету, магистранттар мен докторанттарды бірлесіп дайындау, елдің жетекші ЖОО дәріс беру.

Тәжірибе көрсеткендей, оқымыстылар тек қана ғылыми қызметкерлер мен оқытушыларға бөлінбейді. Әдетте, бірінші мен екіншілер де ғылыми-зерттеу институттары желісі бар университеттер болып табылатын ортақ ғылым-білімдік орталықтарда жұмыс істейді [10].

ЖОО ғылымын қаржыландыруға қатысты жеткілікті деңгейдегі жаңа элемент бүгінгі күні аздаған, бірақ неғұрлым қабілетті ұжымдар мен жекелеген ғалымдарды селективті қолдаудың негізі ретінде қарастырылатын, гранттар жүйесі болып табылады. Ғылыми жобаларды Қазақстанның Ғылым фондысы арқылы қаржыландырудың сайыстық жүйесі де жақсы жағынан көрінді.

Ғылым мен білім интеграциясының инновациялық формаларын ендіру, шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, ғылыми зерттеулердің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Қазақстандағы ғылым мен білім интеграциясының соңғы мақсаты тұтас алғанда ұлттық инновациялық жүйесін кадрлармен қамтамасыз ету болуы тиіс. Бұл мақсатқа қол жеткізудің негізгі бағыттары мыналар бола алады:

– білім беру сапасын көтеру, ғылым мен технологиялардың ең жаңа қол жеткен жетістіктері деңгейіндегі қазіргі білім мен оқу үдерісі барысында алған ғылыми зерттеулерге қатысудың тәжірибелік дағдысын игерген ғылыми-техникалық кадрлар дайындау;

– дарынды жастарды ғылым мен білім беруге тарту және бекіту;

– фундаменталды және қолданбалы зерттеулер жүргізгенде және ғылыми кадрларды дайындауда бюджет қаражатын, кадрлық, ақпараттық және материалды-техникалық ресурстарды пайдаланудың тиімділігін арттыру;

– экономиканың кәсіпкерлік секторы мен корпоративтік ғылыммен өзара байланысын, ғылыми зерттеулер мен жасалымдарды коммерцияландыру үдерістерін және технологияларды экономиканың нақты секторына беру үдерістерін белсендіру.

Әдебиеттер тізімі

1 Абинова А.Ю. Проблемы интеграций системы образования в национальный инновационный комплекс / А.Ю. Абинова // KazNU Bulletin. Economics series. — 2014. — № 2 (102). — С. 158–163.

2 Оценка Всемирным банком Государственных программ индустриально-инновационного развития на 2015–2019 гг. в Казахстане. Отчет по программе совместных исследований World Bank Group [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/kazakhstan>.

3 Обзор инновационного развития Казахстана. Отчет ООН // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://unece.org/fileadmin/DAM/ceci/publications/icp5_r.pdf.

- 4 Джубалиева З.У. Роль информационно-коммуникационных технологий в развитии экономической интеграции и повышении конкурентоспособности экономики [Текст] / З.У. Джубалиева // Транзитная экономика. — 2016. — № 3. — С. 4–10.
- 5 Еспаев С.С. Образовательный кластер — залог конкурентоспособности кадров в Казахстане / С.С. Еспаев // Материалы конф. «Глобальные вызовы и современные тренды развития высшего образования». — 2013. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://articlekz.com/article/9460>.
- 6 Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent. The Global Innovation Index 2019. Effective Innovation Policies for Development. Fontainebleau, Ithaca, and Geneva, 2019. — 453 с.
- 7 Рейтинг стран мира по уровню расходов на НИОКР. Рассчитывается как общий объем государственных и частных расходов на НИОКР, выраженный в процентах от валового внутреннего продукта (ВВП) / [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure>.
- 8 Краковская И.Н. Инвестиции в человеческий капитал инновационного вуза: системный подход к управлению / И.Н. Краковская // Креативная экономика. — 2011. — № 2 (50). — С. 52–60.
- 9 Гохберг Л.М. Стратегия интеграционных процессов в сфере науки и образования / Л.М. Гохберг, Г.Б. Китова, Т.А. Кузнецова // Вопросы экономики. — 2008. — № 7. — С. 112–128.
- 10 Baizholova R.A. Peculiarities of innovative personal potential formation of Republic of Kazakhstan in the development of integration processes / R.A. Baizholova, A.N. Ramashova / Bulletin of Karaganda University. — 2016. — № 1 (81). — С. 73–80.

Г.Н. Акбаева, Н. Рамашов, А.Н. Рамашова, О.Н. Рамашов

Особенности формирования инновационного кадрового потенциала в условиях развития экономических интеграционных процессов

Процесс формирования инновационно-ориентированного кадрового потенциала в русле эффективных результатов как для мирового экономического сообщества, так и для системы образования на основе повышения качества подготовки кадров, интернационализации образования и кооперации учебных заведений, в своей направленности на потребителей образовательных услуг, возможен при создании консорциумов вузов и национальных исследовательских университетов с учетом положительного зарубежного опыта. В статье отмечено современное состояние системы образования и, в целом, подготовки кадров в Казахстане, ее незначительная оторванность от реальных потребностей социально-экономической системы, а также недостаточная взаимосвязь с научной сферой деятельности. Тем не менее, на основе дифференциации были представлены примеры успешной реализации Государственных программ развития образования в Республике Казахстан, направленные на повышение конкурентоспособности образования и развитие человеческого капитала путем обеспечения доступности качественного образования для устойчивого развития экономики, а также подчеркнуто, что глобальные изменения в экономической и политической жизни страны приведут к появлению новых социально значимых ориентиров в системе образования. На основе использования интеграции с точки зрения эффективности действующих соглашений по Евразийскому экономическому союзу определен ряд проблем, требующих решения в обеспечении качества человеческого капитала. По мнению авторов, это приводит, в свою очередь, к важности измерения потенциальных рисков, а также к связи с качественными и количественными факторами развития системы образования и системы подготовки кадров.

Ключевые слова: интеграционный процесс, национальная инновационная система, образовательный кластер, глобальный инновационный индекс, кадровый потенциал, элита науки, профессиональные навыки, подготовка специалистов, индустриально-инновационное развитие, подготовка инновационных кадров.

G.N. Akbayeva, N. Ramashov, A.N. Ramashova, O.N. Ramashov

Features of formation of innovative human resources potential in the context of the development of economic integration processes

The process of formation of innovation-oriented human resources in line with effective results like the world economic community and to the education system by improving the quality of training, internationalisation and cooperation of educational institutions, its focus on consumers of educational services possible in the creation of consortia of universities and national research universities taking into account positive foreign experience. In this article, the authors note the current state of the education system and, in general, personnel training in Kazakhstan, its insignificant isolation from the real needs of the socio-economic system, insufficient relationship with the scientific field of activity. However, on the basis of the differentiation presented examples of successful implementation of state programs of education development in the Republic of Kazakhstan aimed at improving the competitiveness of education and development of human capital through ensuring access to quality education for sustainable economic development, and also noted that the

global changes in economic and political life of the country will lead to the emergence of new socially significant landmarks in the educational system. Based on the use of integration from the point of view of the effectiveness of the existing agreements on the Eurasian Economic Union, a number of problems that need to be solved in ensuring the quality of human capital are identified. According to the authors, this leads, in turn, to the importance of measuring potential risks, as well as to the connection with qualitative and quantitative factors of the development of the education system and the training system.

Keywords: integration process, national innovation system, education cluster, Global Innovation Index, Human Resources Potential, science elite, professional skills, training of specialists, industrial and innovative development, training of innovative personnel.

References

- 1 Abinova, A.Yu. (2014). Problemy intehratsii sistemy obrazovaniia v natsionalnyi innovatsionnyi kompleks [Problems of integration of the education system into the national innovation complex]. *Bulletin Kazakhskogo natsionalnogo universiteta Serii ekonomicheskaiia – Bulletin of the Kazakh National University, Economic Series*, 2 (102), 158–163 [in Russian].
- 2 Otsenka Vsemirnym bankom Hosudarstvennykh prohrann industrialno-innovatsionnoho razvitiia na 2015–2019 hh. v Kazakhstane. Otchet po prohranne sovmestnykh issledovaniu World Bank Group [Assessment by the World Bank of the state programs of industrial and innovative development of 2015–2019 in Kazakhstan. Report on the cooperative research program of the World Bank Group]. Retrieved from <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/kazakhstan> [in Russian].
- 3 Obzor innovatsionnoho razvitiia Kazakhstana. Otchet OON [Review of innovative development of Kazakhstan. The UN report] [Electronic resource]. — Access mode: https://unece.org/fileadmin/DAM/ceci/publications/icp5_r.pdf [in Russian].
- 4 Dzhubalieva, Z.U. (2016). Rol informatsionno-kommunikatsionnykh tekhnologii v razvitiu ekonomicheskoi intehratsii i povyshenii konkurentosposobnosti ekonomiki [Text] [The role of information and communication technologies in the development of economic integration and improving the competitiveness of the economy]. *Tranzitnaia ekonomika — Transit economy*, 3, 4–10 [in Russian].
- 5 Espaev, S.S. (2013). Obrazovatelnyi klaster — zaloh konkurentosposobnosti kadrov v Kazakhstane // Materialy konferentsii «Hlobalnye vyzovy i sovremennye trendy razvitiia vyssheho obrazovaniia [Educational cluster—the key to the competitiveness of personnel in Kazakhstan // Materials of the conference «Global Challenges and modern trends in the development of higher education»] [Electronic resource]. — Access mode: <https://articlekz.com/article/9460> [in Russian].
- 6 Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent. The Global Innovation Index 2019. Effective Innovation Policies for Development. Fontainebleau, Ithaca, and Geneva, 2019. — 453 c.
- 7 Reitinh stran mira po urovniu raskhodov na NIOKR. Rasschityvaetsia kak obshchii obem hosudarstvennykh i chastnykh raskhodov na NIOKR, vyrazhennyi v protsentakh ot valovoho vnutrenneho produkta (VVP) [Ranking of countries in the world by the level of R & D spending. It is calculated as the total amount of public and private spending on R & D, expressed as a percentage of gross domestic product (GDP)] [Electronic resource]. — Access mode: <https://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure> [in Russian].
- 8 Krakovskaya, I.N. (2011). Investitsii v chelovecheskii kapital innovatsionnoho vuza: sistemnyi podkhod k upravleniiu [Investing in the human capital of an innovative university: a systematic approach to management] // *Kreativnaia ekonomika — Creative Economy*, 2 (50), 52–60 [in Russian].
- 9 Gohberg, L.M., Kitova, G.B., & Kuznecova, T.A. (2008). Stratehiia intehratsionnykh protsessov v sfere nauki i obrazovaniia // *Voprosy ekonomiki — Economic issues*, 7, 112–128 [in Russian].
- 10 Baizholova, R.A., Ramashova, A.N. (2016). Peculiarities of innovative personal potential formation of Republic of Kazakhstan in the development of integration processes / *Bulletin of Karaganda University*, 1 (81), 73–80 [in English].

Л.С. Сырымбетова¹, В.В. Сергеева^{2*}, К.С. Бутенова², Л.М. Муратова³

¹Павлодар педагогикалық университеті, Қазақстан;

²Инновациялық Еуразия университеті, Қазақстан;

³Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан

*(Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: naimanka_45@mail.ru)

ORCID 0000-0002-5063-3231¹

«Рухани жаңғыру» құндылықтарын ілгерілетудегі ЖОО әлеуеті

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру бойынша жұмыстың негізгі мақсаты — ұлттық құндылықтарды сақтау және көбейту. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы — қазіргі Қазақстанның тарихи дамуындағы жаңа кезең. Әрбір жеке тұлғаның қоғамдық санасын жаңғырту кәсіби қызметте табасқа жету және өзінің бәсекеге қабілеттілігін бекіту мақсатында жастардың көзқарасын қайта қарауды көздейді. Бұл ретте ғасырлар бойы жинақталған барлық оң тәжірибені, халық пен елдің ерекшеліктерін сақтау маңызды және бұл процесте білім беру жүйе құраушы рөл атқарады. Бүгінгі таңда Қазақстанда құндылықтарды студенттік ортаға жылжыту, жастарда Отанның бүгінгі мен өткеніне қатыстылық, оның болашағы үшін жауапкершілік сезімін қалыптастыру мәселесі өткір тұр, бірақ бұл процесті жүзеге асырудағы білім беру кеңістігінің әлеуеті толық ашылмаған. Осы мемлекеттердің өзгерген білім беру кеңістігі жағдайында мемлекеттер ұсынған барлық құндылықтарға ие, жас азаматтардың рухани құндылықтарын дамытуға және сақтауға жауапты әлеуметтік белсенді жаңа ұрпақты қалыптастыру процесі өзекті болып табылады. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының құндылық бағдарларының қалыптасуының бастапқы деңгейін анықтау мақсатында қазақстанның жоғары оқу орындарының студенттері мен оқытушылары арасында Google нысанын пайдалану арқылы онлайн-сауалнама ұйымдастырылды. Бұл сауалнаманың маңыздылығы қазақстандық студенттер арасында «Рухани жаңғыру» құндылық бағдарларының қалыптасуының бастапқы жағдайын анықтау мүмкіндігінде жатыр. Өз кезегінде, бұл нәтижелер қазақстандық жоғары оқу орындарында «Рухани жаңғыру» бағдарламасының құндылықтарын ілгерілету контентін анықтау үшін бастапқы ұстаным болады. Сауалнама студенттердің әлеуметтендіру процесін жандандыру қажеттілігін растады. Біздің идеямыз оқу процесінің жүйелілігін оны оқу пәндерінің мазмұнына интеграциялау арқылы қамтамасыз ету болып табылады. Осы аспектіде «Рухани жаңғыру» құндылықтарын студенттік ортада ілгерілету жоба шеңберінде одан әрі жұмыс істеудің мәні болып табылатын әдіснамалық шешімдер мен стратегияларды іздестіруді қажет етеді. Күтілетін нәтижелер «Рухани жаңғыру» құндылықтарын студенттік ортада ілгерілетуге ықпал ететін болады.

Кілт сөздер: Рухани жаңғыру, құндылықтар, ЖОО, студент жастар, жаһандану, бірегейлік, қазақстандық, ұлттық, жас ұрпақ.

Kipicne

Бүгінгі таңда қазақстандықтар Қазақстан тарихында жаңа кезеңнің пайда болуының куәгерлері болып отыр. Оның бірегейлігі — Президент жариялаған жаңғырту процесі бір мезгілде үш бағытта жүзеге асырылады: экономиканы жаңғырту, ауқымды саяси жаңғырту мен қоғамдық сананы жаңғыртудың негізін қалаған конституциялық реформа. Бүгінгі таңда жас ұрпақ арасында жаңа сананы қалыптастыру, Отанның бүгінгі мен өткеніне қатыстылық, оның болашағы үшін жауапкершілік сезімдерін дамыту мәселесі өткір тұр.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасында көрініс тапқан жаһандану және әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу процесі жағдайында әлеуметтік белсенді, ақыл-ой деңгейі жоғары, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті жоғары, ұлттық сана-сезімнің стереотиптерін еңсеруге қабілетті, өсіп келе жатқан құлшылықта жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуге қабілетті болашақ мамандардың жаңа буынын тәрбиелеу процесі өзекті болып табылады.

Бұл бағдарлама бірнеше негізгі бағыттарды қарастырады.

1. Бәсекеге қабілеттілік.
2. Прагматизм.
3. Ұлттық бірегейлікті сақтау.
4. Білімге табыну.
5. Сананың ашықтығы [1].

Олардың барлығы өте сыйымды және маңызды. Болашақ мамандарды құндылықтар, ұлттық тарих, салт-дәстүрлер негізінде даярлау міндеті жоғары мектептің оқу-тәрбие процесінің негізінде

жатыр. «Мәңгілік Ел» бағдарламасында «Рухани жаңғыру» пререквизиті ретінде негізгі мақсаттардың бірі жалпыұлттық құндылықтарды нығайтуда жетекші күшке айналуға тиіс ұлттық зиялылықтың рөлін көтеру болып табылатыны атап өтілген. Сананы өзгерту үшін, білімді діни ұғымға айналдыру үшін оқу орындарын, соның ішінде жоғары мектепті студенттер арасында «Рухани жаңғыру» құндылықтарын ілгерілету үдерісін өзектендіруге өз назарын аударуға шақыру маңызды [2].

Студент жастарда «Рухани жаңғыру» құндылықтарының қалыптасу деңгейін анықтауда біздің зерттеуіміздің қажеттілігі жоғары оқу орны жағдайында контентті және оларды жылжыту тетіктерін анықтау қажеттілігімен шарттасқан.

Мақалада Орталық Қазақстанның жоғары оқу орындарының бірінің базасында өткізілген зерттеу нәтижелерін баяндаймыз. Зерттеу әдісі ретінде онлайн-сауалнама әдісі таңдалды, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында қазақстандық студенттердің рухани құндылықтарының қалыптасу деңгейі сауалнамасымен ұсынылған, құрамында 9 ұстанымы бар Гугл түрінде орындалған. Сауалнама жасырын түрде қазақ және орыс тілдерінде өткізілді.

Зерттеу нәтижелері

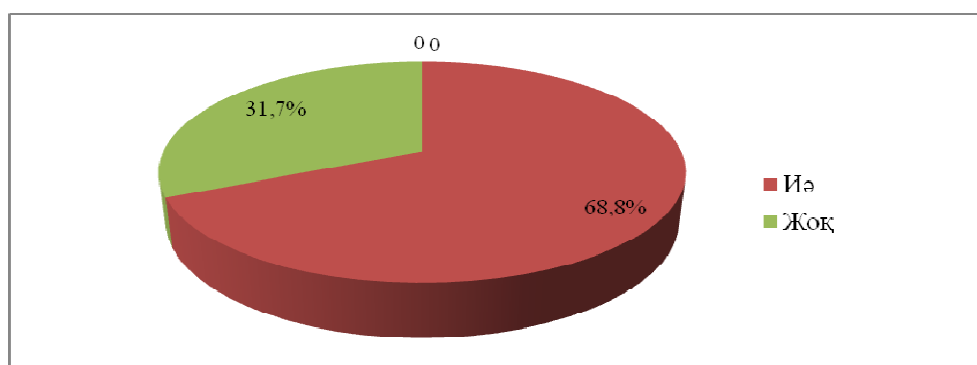
Қатысушылардың іріктемесі 241 адамнан тұрады: 134 қазақ тілді және 107 орыс тілді респонденттер.

Біз талдаған позициялар келесі бағыттарды ұсынды:

1. Табысты анықтаудағы білімнің рөлі.
2. Өзінің өмірдегі анықтамасы.
3. Жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік факторларының маңыздылығы.
4. Жеке тұлғаның ұмтылысы.
5. ҚР Президентінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласымен танысу.
6. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының бағыттарын білу.
7. Қоғамдық сананың өзгеруіне ықпал ететін факторлар.
8. Жастар арасында ұлтаралық келісім мен толеранттылықты қалыптастырудағы мемлекеттік саясаттың рөлі.

Бағалау респонденттер жауаптарын қойған кестелерде анықталған критерийлер бойынша жүргізілді. Әрбір өлшем бойынша саны мен үлесі есептелді.

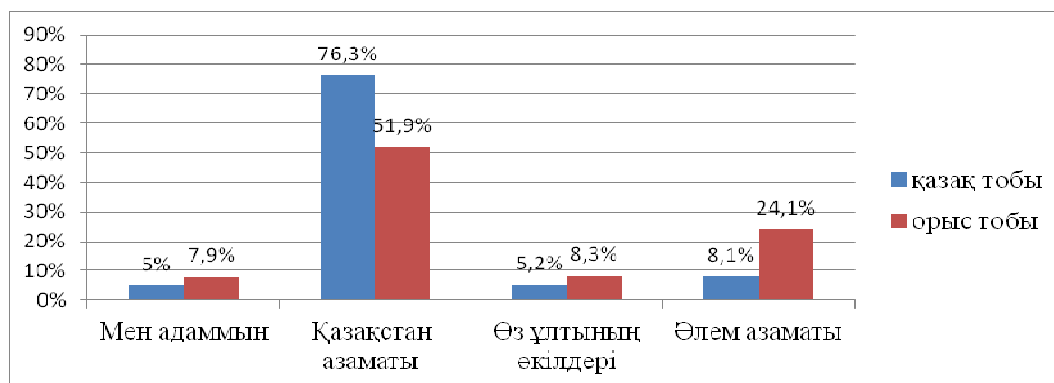
«Білім сіздің жетістігіңіздің негізгі факторы болып табыла ма?» деген сұраққа қазақ тілді студенттердің 93,3%-ы және орыс тілді студенттердің 65,7%-ы «иә» деп жауап берді, бұл сауалнамаға жоғары курс студенттері де, 1 курс студенттері де қатысқанын ескерсек, білім құндылығының жеткілікті деңгейде қалыптасқандығын көрсетеді.

Сурет 1. Сіздің ойыңызша, білім сіздің жетістігіңіздің негізгі факторы болып табылады ма?

Сонымен бірге, жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік факторларының маңыздылығы бойынша саралау кезінде (мұнда 1 — бұл ең аз маңызды фактор, ал 6 — ең маңызды фактор) респонденттер стреске төзімділік пен қиындықтарды жеңу қабілетін бірінші орынға қояды, ал шет тілдерін білу сияқты білімге әсер ететін критерийлер 6-шы орында, компьютерлік сауаттылық 5-ші орында. Жоғарыда келтірілген мәліметтер университетте студенттердің ортасында білім мәдениеті идеяларын алға жылжытуда шет тілі және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар пәндерінің әлеуеті жеткіліксіз пайдаланылатындығын көрсетуі мүмкін.

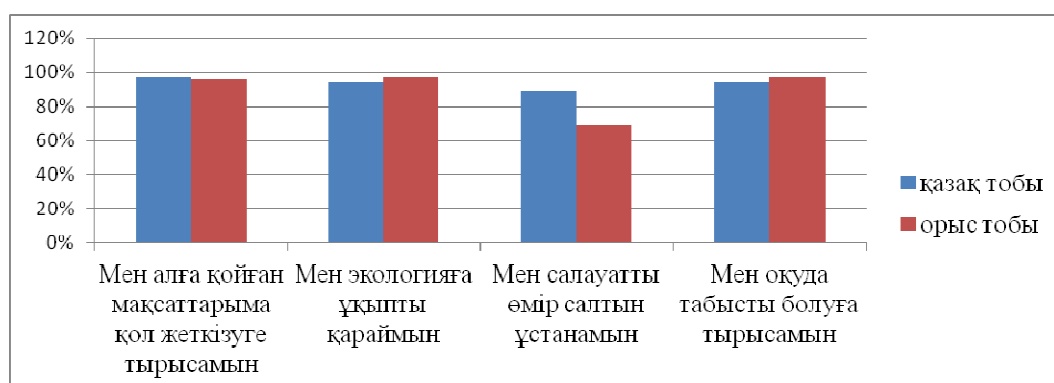
«Сіз өзіңізді бірінші кезекте кім деп санайсыз» деген сұрақты қоя отырып, біз тек төрт жауапты бөлдік — Қазақстан азаматы, өз ұлтының өкілі, өз діни тобының өкілі және әлем азаматы. Осы сұраққа жауаптарды талдау респонденттердің де осы сұраққа өз жауаптары бар екенін көрсетті және ең көп тарағандардың бірі «мен адаммын» жауабы болды, дегенмен ол қазақ тілді респонденттердің 5 %-ын және орыс тілді респонденттердің 7,9 %-ын құрады. Қазақ тілді студенттердің 76,3 %-ы және орыс тілді студенттердің 51,9 %-ы Қазақстан азаматы деп танылады; екінші орында «әлем азаматы» жауабы тиісінше 8,1 және 24,1 %, үшінші орында «өз ұлтының өкілдері» жауабы қазақ тілінде сөйлейтіндердің 5,2 % және орыс тілінде сөйлейтіндердің 8,3 % құрайды.

Сурет 2. Сіз алдымен өзіңізді кім деп санайсыз?

Келтірілген деректер дүниетанымды қалыптастыру процесіне, сананы жаңғыртуға байланысты пәндерді тікелей немесе жанама түрде зерделеу нәтижесінде ұлттық бірегейлікті сақтау идеялары қазақ тілді студенттер арасында да, орыс тілді студенттер арасында да тиісті дәрежеде қалыптасатынын көрсетеді.

Адамның сана-сезімін жаңғыртуға тікелей әсер ететін, өзін-өзі жүзеге асыруға деген ұмтылыс басты түрткі болғандықтан, біз «Сізге қандай ұмтылыстар тән» деген сұрақ қойдық және 4 жауап нұсқасы берілді: өз мүмкіндіктеріңізді ескере отырып, алға қойған мақсаттарыңызға қол жеткізу, салауатты өмір салтын сақтау, оқуда табысты болуға тырысу, экологияға ұқыпты қарау. Қазақ тілді және орыс тілді студенттер тобында біз бірдей жауаптар алдық. Бірінші орында — «мен алға қойған мақсаттарыма қол жеткізуге тырысамын» (97 % — қазақ тілінде сөйлейтіндер, 96 % — орыс тілінде сөйлейтіндер), екінші орында — «мен экологияға ұқыпты қараймын» (94,7 % — қазақ тілінде сөйлейтіндер, 97,2 % — орыс тілінде сөйлейтіндер), үшінші орында — «мен оқуда табысты болуға тырысамын» (94,7 — қазақ тілінде сөйлейтіндер, 97,1 орыс тілінде сөйлейтіндер), төртінші орында — «Мен салауатты өмір салтын ұстанамын» (88,8 % — қазақ тілінде сөйлейтіндер, 69,1 % — орыс тілінде сөйлейтіндер).

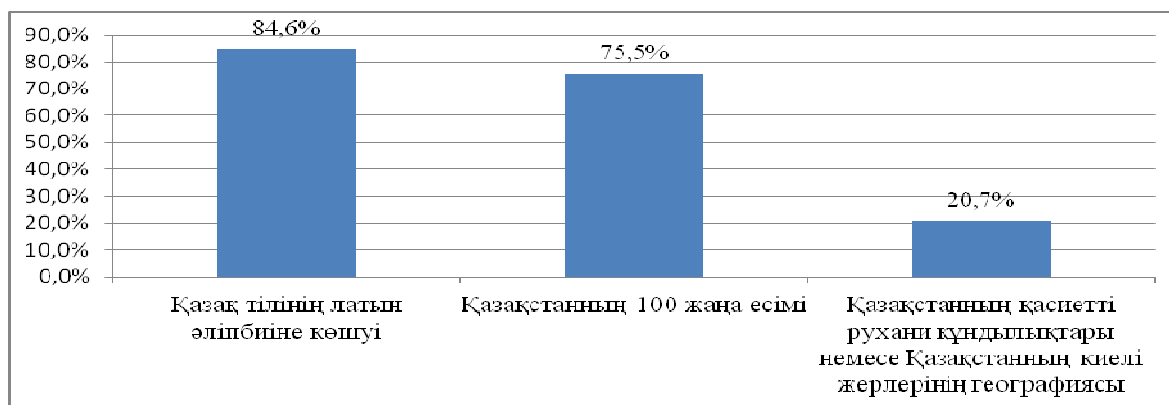
Сурет 3. Жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілік факторларының маңыздылығы бойынша саралау

Осы жауаптарды талдау зерттеліп отырған ЖОО студенттерінің мамандық таңдауы өз мүмкіндіктері мен қабілеттеріне сүйене отырып, саналы түрде жүзеге асырылды деп айтуға негіз береді, бұл жастар ортасында прагматизм құндылығының қалыптасқанын көрсетеді.

Мемлекет дамуының қазіргі кезеңінің маңызды аспектілері бар, оларды білу және түсіну әрбір жас маманға өзінің кәсіби қызметін жүзеге асыру үшін қажет.

Осындай аспектілердің бірі жастарды жалпыұлттық, адами құндылықтарға тарту факторлары болып табылады. Бұл сананың өзгеруі арқылы мүмкін, жастар арасында ұлтаралық келісім мен толеранттылық құндылықтарын қалыптастыру арқылы «Рухани жаңғыру» бағдарламасы бағытталған, онымен 100 % респонденттер таныс.

Айта кету керек, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында жүзеге асырылып жатқан жобаларды білу бір мағыналы емес. Мәселен, респонденттер «қазақ тілінің латын әліпбиіне көшуі» (84,6 %) және «Қазақстанның 100 жаңа есімі» (75,5 %) жобасымен көбірек таныс. «Қазақстанның қасиетті рухани құндылықтары» немесе «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» (20,7 %) жобасымен жастар аз таныс.

Сурет 4. "Рухани жаңғыру" бағдарламасы аясында жүзеге асырылып жатқан жобалар туралы білесіз бе?»

Қазақ тілді студенттердің 87,4 %-ы және орыс тілді студенттердің 71,3 %-ы «Рухани жаңғыру» идеяларын білу қазақстандықтардың қоғамдық санасының өзгеруіне ықпал етеді деп санайды. Осы бағдарламаның идеяларын ілгерілету үшін ең маңызды жоба «Өнеркәсіп пен инфрақұрылымды дамыту» (81,7 %) деп атайды, бұдан әрі «Ғылым мен технологияны дамыту (78 %) және «Білім беру мен денсаулық сақтау сапасын арттыру» (71,8 %) жобасының рөлі атап өтіледі. Студенттер «наразылық қозғалыстарын» (5,4 %) ең елеусіз жоба деп санайды.

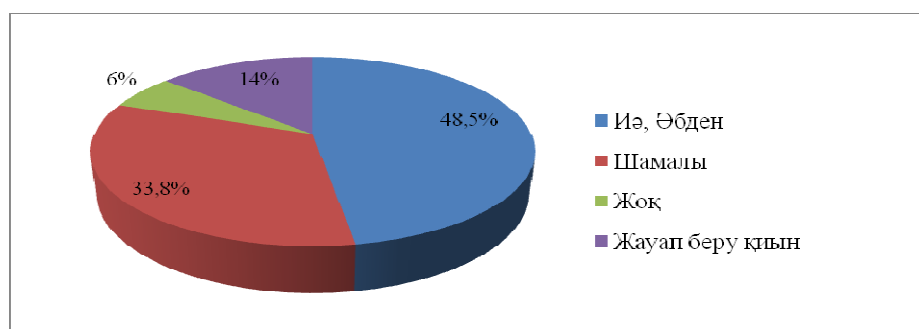

Сурет 5. Осы жобаларды білу қазақстандықтардың қоғамдық санасының өзгеруіне ықпал етеді деп ойлайсыз ба? (бір таңдау)

Қазақстан Республикасы — КСРО дағдарысы кезеңінде және ол ыдырағаннан кейін ұлтаралық қақтығыстар мен алауыздықты болдырмаған посткеңестік кеңістіктегі аздаған мемлекеттердің бірі. Бүгінгі таңда барлық ұлттар мен ұлыстардың өкілдері үшін экономикалық, әлеуметтік, мәдени, руха-

ни даму мүмкіндіктерінің теңдігі нақты қамтамасыз етілген көпұлтты, мәдени және көпконфессиялы қоғам құру ісінде Қазақстанның жетістіктері, ұлтаралық келісім, Қазақстан халқының бірлігі, гуманизм, ұлт құқықтары мен адам құқықтарының үйлесімді ұштасуы қағидаттарын іс жүзінде іске асыру айқын көрінеді [3].

Осылайша, «Қазақстанда жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясат ұлтаралық келісім мен жастардың толеранттылығын қалыптастыруға ықпал ете ме» деген сұраққа респонденттердің 40,6%-ы «иә, әбден» деп жауап берді.

Сурет 6. Сіздің ойыңызша, Қазақстанда жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясат ұлтаралық келісім мен жастардың толеранттылығын қалыптастыруға ықпал ете ме

Қорытынды

Осылайша, біздің зерттеуіміз «Рухани жаңғыру» идеяларын студенттік жастар ортасына жылжытудың педагогикалық идеологиясының орын алатынын және ЖОО-ның жастарды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға араластыру бойынша айтарлықтай резервтері бар екенін көрсетті. Дегенмен, оларды ЖОО-да оқу кезеңінде студенттік ортада ілгерілетудің белгілі бір тетігі қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Программа «Рухани жаңғыру» — результаты и новые проекты. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/programma-ruhani-zhangyru-rezul-taty-i-novye-proekty_a3437371
- 2 Сырымбетова Л.С. К вопросу приобщения студенческой молодежи к системе национальных ценностей / Л.С. Сырымбетова, В.В. Сергеева, К.С. Бутенова // Вестн. Иннов. Евраз. ун-та. — 2020. — № 4 (80). — С. 29–36.
- 3 Сергеева В.В. Научно-педагогические основы формирования патриотической культуры будущих педагогов в вузе: дис. ... д-ра пед. наук / В.В. Сергеева. — Бишкек, 2018. — 243 с.

Л.С. Сырымбетова, В.В. Сергеева, К.С. Бутенова, Л.М. Муратова

Потенциал вуза в продвижении ценностей «Рухани жаңғыру»

Сохранение и приумножение национальных ценностей — такова основная цель работы по реализации программы «Рухани жаңғыру». «Рухани жаңғыру» — новый этап в историческом развитии современного Казахстана. Модернизация общественного сознания каждой личности предполагает пересмотр молодыми людьми отношения к себе с целью достижения успехов в профессиональной деятельности и закрепления своей конкурентоспособности. При этом важно сохранить весь положительный опыт, который копился веками, особенности народа и страны, и в этом процессе системообразующую роль играет образование. На сегодняшний день в Казахстане остро стоит вопрос продвижения ценностей в студенческую среду, выработки у молодежи ощущений сопричастности к настоящему и прошлому Родины, ответственности за её будущее, но не до конца раскрыт потенциал образовательного пространства в реализации этого процесса. В условиях измененного образовательного пространства этих государств актуальным является процесс формирования нового поколения социально активных, ответственных за развитие и сохранение духовных ценностей молодых граждан, обладающих всеми ценностями, выдвигаемыми государствами. С целью определения исходного уровня сформированности ценностных установок «Рухани жаңғыру» у казахстанских студентов был проведен онлайн-опрос среди студентов и преподавателей казахстанских вузов посредством использования Гуглформы. Зна-

чимось данного мероприятия заключалась в возможности констатации исходного состояния сформированности ценностных установок программы «Рухани жаңғыру» у казахстанских студентов. В свою очередь, эти результаты станут исходной позицией для определения контента продвижения ценностных установок «Рухани жаңғыру» в казахстанских вузах. Анкетирование подтвердило необходимость активизации процесса социализации студентов. Замысел авторской идеи опроса лежит в обеспечении системности воспитательного процесса через его интеграцию в содержание учебных дисциплин. В этом аспекте продвижение ценностей программы «Рухани жаңғыру» в студенческой среде нуждается в поиске методологических решений и стратегий, которые являются предметом дальнейшей работы в рамках проекта. Ожидаемый эффект будет способствовать продвижению ценностей «Рухани жаңғыру» в студенческой среде.

Ключевые слова: ценности программы «Рухани жаңғыру», вуз, студенческая молодежь, глобализация, идентичность, казахстанская, национальная, молодое поколение.

L.S. Syrymbetova, V.V. Sergeeva, K.S. Butenova, L.M. Muratova

«The potential of the university in promoting values «by ruhani zhangyru»

Preservation and enhancement of national values — is the main goal of the work according to the implementation of the program «Rukhani Zhangyru». The program «Rukhani Zhangyru» is a new stage in the historical development of modern Kazakhstan. The modernization of the public consciousness of each individual involves a revision of the young people's attitude to themselves in order to achieve success in their professional activities and consolidate their competitiveness. At the same time, it is important to preserve all the positive experience that has accumulated over the centuries, the peculiarities of the people and the country, in this process and education plays a system-forming role. Today in Kazakhstan, the issue of promoting values in the student environment, developing young people's feelings of belonging to the present and past of the Motherland, responsibility for its future is acute, but the potential of the educational space in the implementation of this process is not fully disclosed. In the conditions of the changed educational space of these states, the process of forming a new generation of socially active, responsible for the development and preservation of spiritual values of young citizens with all the values put forward by the states is relevant. In order to determine the initial level of formation of the values of «Rukhani Zhangyru» among Kazakhstani students, there was organized an online survey among students and teachers of Kazakhstani universities using the Google Form. The significance of this survey lies in the possibility of stating the initial state of the formation of the values of «Rukhani Zhangyru» among Kazakhstani students. In turn, these results will be the starting point for determining the content of promoting the values of «Rukhani Zhangyru» in Kazakhstan's universities. The survey confirmed the need to activate the process of socialization of students. Our idea is to ensure the consistency of the educational process through its integration into the content of educational disciplines. In this aspect, the promotion of the values of «Rukhani Zhangyru» among students needs to find methodological solutions and strategies that are the subject of further work within the project. The expected results will contribute to the promotion of the values of «Rukhani Zhangyru» among students.

Keywords: values of «Rukhani Zhangyru», university, student youth, globalization, identity, Kazakhstan, national, young generation.

References

- 1 Prohramma «Rukhani zhanhyru» — rezultaty i novye proekty [Rukhani Zhangyru Program-results and new projects]. *inform.kz*. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/programma-ruhani-zhangyru-rezul-taty-i-novye-proekty_a3437371 [in Russian].
- 2 Srymbetova, L.S., Sergeeva, V.V., & Butenova, K.S. (2020). K voprosu priobshcheniia studencheskoi molodezhi k sisteme natsionalnykh tsennostei [On the issue of introducing students to the system of national values]. *Vestnik Innovatsionnoho Evraziiskoho universiteta — InEU Bulletin*, 4 (80), 29–36 [in Russian].
- 3 Sergeeva, V.V. (2008). Nauchno-pedahohicheskie osnovy formirovaniia patrioticheskoi kultury budushchikh pedahohov v vuze [Scientific – pedagogical base of formation patriotic culture of future teachers at the university]. *Doktor's thesis*. Bishkek [in Russian].

Zh.K. Abeldina*, Zh.E. Moldumarova, G.Sh. Abildina, R.K. Abeldina

S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

(Corresponding author's e-mail: abel-09@yandex.kz)

ORCID: 0000-0002-6881-994X

ORCID: 0000-0002-0446-5564

ORCID: 0000-0002-0912-2018

ORCID: 0000-0002-2026-8472

Rating as an indicator of the quality of a teacher's professional activity

The article examines several aspects of the quality of educational services. The process of providing such services is examined, the problems in the field of teaching physics and mathematics are identified and the ways of problem resolution in the credit learning system are proposed. The introduction of credit learning technology allows for stimulation of students' learning activity and an increase in their motivation and the level of academic mobility. The ways of increasing the motivational activity of the teacher as another key figure in the educational process are identified. The current remuneration system for university teachers in Kazakhstan accounts for work experience and the position held and includes additional payments for an academic degree but does not stimulate teachers for continuous additional training. On the other hand, the salary volume does not contribute to the high social prestige of this profession, which is complex and requires genuine pedagogical skills. The quality of teaching staff is associated with the quality of education acquired by students. In the context of the credit rating system, it is not only students who earn credits, but also teachers who should substantiate and improve their qualifications measured by their rating.

Keywords: forms for determining a teacher's rating, teaching quality assessment, credit rating system, quality of education, Education, services, motivation activity, professional level.

Introduction

The international practice demonstrates that education and science are recognized as the priorities in national development strategies. Meanwhile, society normally does not allocate the amount of resources for higher education sufficient for adequate resolution of the problems of society itself. Experts in the UNESCO suggest that this situation refers to the tendency to perceive educational institutions as business enterprises producing goods and services for sale [1]. This approach is determined by applying the principles of the market to education. These principles are based on freedom of choice and competition, which are not directly applicable to higher education since education is not a branch of the economy, its products are not identical to similar financial categories and the education itself presents a key function of the existence and development of society.

Commercialization in the educational and scientific spheres is caused by changes in the role of the government in these areas. Knowledge becomes a specific product, playing a mutually beneficial role in society's systems of expenditures and consumption. According to World Bank data, education costs relative to GDP in Kazakhstan reach 2.8 %, which is lower than in Iran (2.9 %) and Russia (3.8 %), but higher than in Afghanistan (2.5 %).

In the global rating of the level of education expenditures comprised of 153 countries, Kazakhstan takes 127th place. According to the official report of the Ministry of Education and Science of Kazakhstan, over 40 % of 15-year old students were unable to complete second-level tasks in the Programme for International Student Assessment (PISA) tests, while in other countries of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), this indicator fluctuated around 20 % [2]. Despite the overall high level of education in the country, the results of 15-year-old PISA-2012 participants demonstrated the need for education quality improvement. Students from Kazakhstan are on average two years behind children of the same age from the OECD in math and around 45 % of students have not reached literacy threshold, which is a lot higher than average in the OECD (23 %). Compared to the countries with a similar income level, the education sector in Kazakhstan is underfinanced. The lack of resources is reflected on several levels, for example, in low pre-school enrollment rates, insufficient payments to teachers, crowded city schools and poorly equipped ungraded schools. At the same time, there are significant opportunities for more efficient resource management in areas such as improving the school network and teaching staff. A gradual increase in government spending is necessary to meet the goals set in the strategic documents for the sector. Additional resources should be

directed to priority goals, where they can have the most impact — to the sphere of early childhood development and support of weak and dysfunctional schools [3].

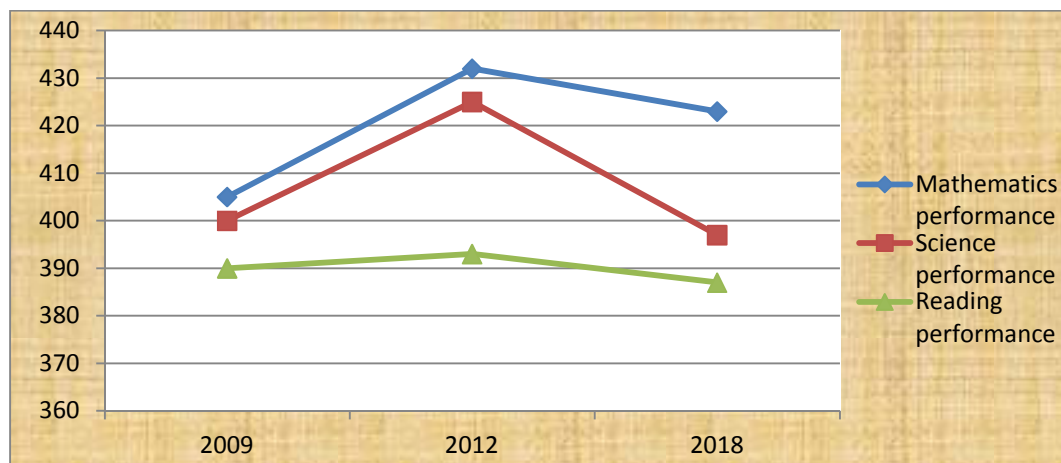

Figure 1. Kazakhstan results according to the data of the PISA in 2009 — 2018 [4]

The results of the PISA and Trends in Mathematics and Science Study (TMSS) in 2009–2018 (Fig. 1) demonstrate that the high school education system in Kazakhstan is effective in providing theoretical knowledge and ensuring memorization, recognition and collection of information by students. However, this education system is relatively ineffective in providing acquisition and practical implementation of higher-order thinking skills, such as practical implementation and logical thinking in mathematics and analysis and evaluation of text in the process of reading. The analysis of the results of Kazakhstan participating in international programs for the assessment of students' educational achievements allows to identify the following major issues:

- Students were able to formulate the task, but could not interpret it correctly. Nine out of ten OECD countries demonstrated the opposite tendency.
- Teachers of secondary schools of the republic provided strong subject knowledge but did not teach students ways to apply it in real-life situations.

The identified issues require a reorientation towards the solution of the main objective of modern education — training people who can adapt to difficult situations quickly and successfully and make right decisions in any, even the most extraordinary situations.

According to the recent research conducted in Kazakhstan and other countries, the intellectual level of students is decreasing above all else due to computer technologies leading to a certain kind of degradation of mental activity while making the search for necessary information easier [5]. This effect is especially present in studying physics and mathematics, as well as natural sciences [6–9].

To date, among all issues associated with changing socio-economic relations, the formation of the market in Kazakhstan and the implementation of all the attributes necessary for a market economy, including competition as the primary factor of self-sufficiency and a guarantee of prosperity, commercialization of education has become the most contentious issue. Until recently, education and commerce have been perceived by society as antagonistic concepts and a strong conviction against market relations in the educational activity has been present in the public mind.

Problem statement and methods.

The implementation of market formations of the Kazakhstan economy has fundamentally changed the priorities in the higher education system activities. The ultimate goal remains the same — to train highly qualified specialists in demand in the labor market. However, the ways to achieve this goal have changed significantly.

Previously, the attention of teaching staff were focused on the quality of the educational, methodological and scientific organization of the educational process and staffing with highly qualified teachers. Now, teaching staff needs to take care of filling the classrooms with students, i.e. the career guidance activity of teachers intensifies.

The economic situation affects the forming labor market greatly and reveals the inconsistency between the existing labor structure and the needs of society. The growth of unemployment affects the younger generation, university graduates. Therefore, the goal of teaching staff is not only to provide necessary knowledge but to train a competitive, capable of further training, modern specialist, while taking the demand into account. The three-stage training system (bachelor — master–doctor of philosophy) introduced in Saken Seifullin University in 2004 following the Bologna Agreement using the credit-rating system has provided greater dynamism to the introduction of new educational technologies, the activation of teaching methods and the introduction of elective academic disciplines that bring traditional academic fundamentality closer to the realities of the labor market needs.

The introduction of credit learning technology allowed for stimulation of students' learning activity, an increase in their motivation and the level of academic mobility. What ways are there to increase the motivational activity of the teacher as another key figure of the educational process? After all, the quality of teaching staff is associated with the quality of education acquired by students [10].

Changes in the education system are taking place all over the world in a way that requires wider and more controlled results in relation to educational institutions' objectives, which is also associated with the assessment of student performance and teacher qualifications, as well as greater responsibility of school management. A study [11] analyzed the current policy in the field of education in Brasil, which encourages the measurement of performance of schools and teachers based on students' results in global tests, such as Dendice de Desenvolvimento da Educação Básica (Base Education Development Index, BEDI) and other systems of staff evaluation. Based on the analysis of research on pedagogical work, another question arises: what is teachers' view on the present policy of accountability? It can be concluded that there is a possible correlation between incentives and continuing education policies for basic education teachers, such as career growth, restructuring and bonuses to the salary.

The assessment of the education level of teaching staff is also an important component of auditory learning and professional growth in higher education institutions in China [12–14]. Nowadays, questionnaires are often administered among Chinese students with the goal of teaching quality assessment. At the same time, due to the lack of powerful educational and psychological measures, as well as the theoretical basis for such questionnaires, the question of its validity remains open.

The implementation of the student evaluation of teaching (SET) improved teachers' attitude and trust in students' feedback, which is largely important for the improvement of learning as the main organizational goal of the system [15]. The analysis of SET system monitoring conducted in over 20 educational institutions, which included 2,241 teachers of all degrees, showed that most respondents trusted SET, believed that it accurately reflected their teaching activities and found SET feedback useful. Most participants' concerns were related to students' responsibility: revenge, lack of maturity and negative rating from students with a low level of education. Nonetheless, the resulting index comparing teachers' self-assessments with the rating from students showed that more than a third of the participants rated their quality of education higher than the ratings usually received from their students. This «underrated» group of teachers believed in the negative myths about SET more actively and did not trust it, which suggests a possible self-protective motivation underlying the relationship at departments.

One research [16] examined the aspects of the influence of federal and state policymaking institutions in the United States that seek better differentiation of teachers' work using a more rigorous system of assessment. The aim of the study was to identify the relationship of this policy to such stress factors as financing, enrollment and management. The authors reviewed teacher ratings from 687 areas in Michigan. The results showed that 97 % of the faculty members in Michigan were rated as effective or highly effective. The findings indicate that district-specific stressors, presumably unrelated to the teacher's work, can influence teacher ratings. Reforms of state pedagogical assessment that provide districts with significant freedom of action in developing teacher assessment models might be insufficient for teachers' work differentiation. Researchers from European universities arrived at similar conclusions [17, 18].

The results of an expert survey allowed to determine the main objectives and problems of the development of education in Russia: increasing teachers' salaries, raising their professional level, ensuring the correspondence of the quality of professional educational programs to the requirements of Russian society and the economy [19]. Experts identify the following base issues of the education system: reduced availability, inadequate funding, formalism and bureaucracy, staff quality decline, lack of demand for graduate students. Public-private partnerships are noted as one of the promising areas of development that facilitate the establishment of interaction between employers and universities. Experts emphasize the importance of improving as-

assessment indicators and creating objective university ratings [20, 21]. Similar problems exist in the Kazakh higher education system as well.

However, it is not to be forgotten that the profession of a teacher is associated with a high prevalence of work-related stress. This aspect can lead to permanent problems in the physical and mental health of teachers. It can also negatively affect the health, well-being and educational achievements of children, as well as put a financial burden on the state budget in terms of teaching staff turnover and absence due to illness [22, 23].

Results and Discussion.

Since 2007, the Saken Seifullin University has been approving forms for determining teachers' rating aimed at evaluating all types of activities performed by a university teacher using a score. Indicators for determining a teacher's rating were developed for this purpose. The indicators included points for academic work, educational and methodological work, research work, research work with students, career guidance and educational work, according to the sections of the individual plan of the teacher approved at the beginning of the school year.

Since 2008, an additional payment for teaching has been introduced; according to the ratings. The payment is calculated ranging from 0 to 30 % of the base salary. Every year, the indicators are discussed by the departments' staff and improved. Proposals submitted by the teaching staff are considered accounting for the activities that were previously not included in the form, but were carried out by teachers, for example, participation in various commissions, publications in highly rated journals included in the Clarivate Analytics, Scopus, Elsevier and Springer Link databases, having quartile, etc.

Further, an additional section is included in the form summing the points taken away from the teacher for various violations that were recorded in the orders or protocols of the relevant commissions. Such forms are submitted and filled in twice a year in accordance with the semester periods, but in the last few years, they have been filled in only once, at the end of the academic year.

It is, therefore, not only students who earn credits, but also the teachers who should substantiate and improve their qualifications, which are measured by the acquired rating verified by the commissions at the faculties and the special rating commission of the university. Table 1 presents the form for determining a teacher's rating with points scored in sections of the teacher's individual work plan.

Table 1

Form for determining a teacher's rating

№	Name of group/indicator	Unit of measurement	Quantity of units	Rating score			Number of documents provided
				Per unit	maximum	Total	
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Research and innovation				1,034.0		
1.1.	Participation in funded research						
1.1.1	Grant and program-targeted financing:						
1.1.2	Financing from international scientific foundations, foreign organizations:						
1.1.3	Financing through contracts with business entities:						
...							
1.2.	Publication of the monograph:						
1.3.	Scientific staff training:						
1.4.	Scientific publications:						
1.4.1.	in periodicals included in the Clarivate Analytics, Scopus, Elsevier and Springer Link databases, with Q1-Q4 quartile						
1.4.4	in periodicals included in Kazakh databases and other databases						
...							
1.5.	Obtaining security documents for intellectual property:						
1.6.	Introduction of scientific results in production based on the research results						
1.7.	Additional training and testing of research results:						
2.	Teaching and educational work				362.0		
2.1.	Inclusion of video lectures consistent with the established requirements in the educational process as a substitute for classroom lectures						topic

1	2	3	4	5	6	7	8
2.2.	Conducting online classes as part of distance education						discipline
2.3.	Results of the survey of students on the quality of teaching the discipline						
2.4.	Additional training via on-line courses based on Coursera, EdX and other platforms.						course
2.5.	Conducting open classes and seminars:						
2.6.	Implementation of laboratory work in the educational process using modern stands and equipment with the development of methodological guidelines for them						stand/equipment
2.7.	Educationalliteraturepublishing:						
...							
3.	Workwithstudents				151.0		
3.1.	Qualitycuratorialwork						
3.3.	Holding meetings, poetic evenings, competitions, conferences, sports games, subject Olympiads and other educational events:						
3.5.	Group achievements in mass cultural and sports events						
...							
4.	Supporting the development of the«SakenSeifullin University» JSC				394.0		
4.1.	Examination of work of faculties, departments and other structural divisions, including the commissions for establishing bonus payments according to the rating results:						
...							
4.3.	Participation of teaching staff in creative exhibitions:						
...							
4.16.	Participation in the work of councils, commissions, committees and working groups:						
...							
	OVER ALL RATING				1,941.0		

The introduction of the rating system of teaching quality assessment has naturally affected the educational and methodological support of the educational process. The number of textbooks and teaching aids developed by the teaching staff has increased. If previously following the plan for educational and methodological literature (EML) publishing was problematic, now the limitations for the number and types of EML published had to be introduced. The bank of electronic textbooks and electronic educational complexes has been significantly replenished.

The university teachers not only give lectures but perform other various types of work, for example, conduct research in the field of education, scientific research, etc. [24]. The research work in the departments has been revived. It is not only the teaching staff participation in funded research programs that is evaluated, but also the grants of national and international levels that are won and all kinds of scientific research are encouraged. Conducted research contributes greatly to the development of professional level of the employee and their competency in the chosen scientific field since publication of monographs, articles in journals and collections of international, republican and university conferences, as well as reports at conferences, symposiums and other events of various levels, are now taken into account in the rating [25]. A significant contribution to the rating is made by the implementation of research results at an industry or enterprise.

An important part of research work is involving students in it. Advising on research work of the university and school students is taken into account. Training students for conference reports, publishing joint reports and participation in student research competitions are evaluated, as well as receiving awards — diplomas, medals and certificates for scientific contributions. The number of student scientific papers and reports has largely increased since the introduction of teaching staff quality evaluation system.

With the introduction of market relations, career guidance activity began to play an important role in a teacher's work. The number of points scored by the teacher in this section depends on the number of students and undergraduates who chose a university and specialty as a result of the teacher's guidance activity. Moreover, in recent years, payment based on the rating system has become significantly dependent on how actively the employee takes part in career guidance. This is understandable since if students do not choose the university in question, there is no one to teach and the teaching staff is to be significantly reduced. However, the more important reason for the formation of the student population is presented by the so-called educational institution rating determined by the quality of the educational process, the quality of knowledge gained, the competent management and the demand for specialties in the labor market.

Under the influence of Western technologies, Kazakh universities transfer to the institute of tutors and advisors in accordance with the rating educational technology. However, it is still combined with the curatorial system as the basis of the student's education. This section accounts for the teacher's work as the curator of the group and in other aspects of the educational work of the mentor teacher. In addition, the same section takes other forms of organizational and creative work with students into account.

The rating system of teaching quality assessment penalties following various types of violations recorded in the orders and protocols of the relevant commissions, including the penalties for the inaccuracy of the information provided in the confirmation of a particular type of activity.

Conclusions.

Is not always possible to assess the quality of a teacher's work by the level of knowledge displayed by their alumni since this criterion integrates the results of multiple teachers' efforts and the input of a specific teacher is rather difficult to isolate. In this case, the teaching quality assessment system is the panacea that allows to evaluate the contribution of a particular teacher and serves as one of the most important tools for education quality management. The development and implementation of the teaching quality assessment system in the SakenSeifullin University has allowed for an increase in the quality of the educational services provided, since the university takes the leading position among Kazakh universities, achieving high ratings, and serves for the improvement of wages and management methods.

Acknowledgements.

The authors express their gratitude to the senior teacher B.E. Alimzhanova and the librarians Z. Orazymbetova and M.Nuralina for their help in translating and comments during the preparation of the material for publication.

References

- 1 Прокопьев В.П. Некоторые аспекты развития рыночных отношений в сфере высшего образования / В.П. Прокопьев // Интеграция образования. — 2000. — С. 35, 36.
- 2 Байтукенов Т. Жизнь.kz: со статистикой не спорят — её улучшают / Т. Байтукенов // Время. — 2018. — 18 апр.
- 3 OECD Reviews of School Resources: Kazakhstan [Electronic resource] // 2015 OECD/The World Bank. — Access mode: https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-reviews-of-school-resources-kazakhstan-2015_9789264245891-en.12.01.2019.
- 4 Нурбаев Ж. Почему казахстанские школьники провалили международный экзамен PISA? / Ж. Нурбаев [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cabar.asia/ru/pochemu-kazhstanskije-shkolniki-provalili-mezhdunarodnyj-ekzamen-pisa> 21.05.2020.
- 5 Мамырханова А.М. Естественнаучная грамотность обучающихся в средней школе по результатам международных исследований: состояние и пути повышения качества (на примере Казахстана) / А.М. Мамырханова, Г.Б. Есембаева // Междунар. журн. прикл. и фундамент. исслед. — 2015. — № 6 (Ч. 1) — С. 128–131.
- 6 Strokova T.A. Students' readiness for research activities / T.A. Strokova // Tomsk State University Journal. — 2018. — Т. 426. — P. 234–237.
- 7 Kondratska N. Experimental testing of the system of physical education students' professional linguistic culture formation / N. Kondratska, N. Kizlo // Science and Education. — 2017. — Т. 8. — P. 133–140.
- 8 Arun P. Prevalence of specific developmental disorder of scholastic skill in school students in Chandigarh, India / P. Arun, B.S. Chavan, R. Bhargava, A. Sharma, J. Kaur // Indian Journal of Medical Research. — 2013. — Vol. 138. — P. 89–98.
- 9 Abeldina Zh. Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System «Platonus» (Kazakhstan) / Zh. Abeldina, Zh. Moldourova, R.K. Abeldina, Zh.E. Moldoudarova, G. Makysh // IJESE- International Journal of Environmental and Science Education. — 2016. — Vol. 11. — № 18. — P. 12512–12527.
- 10 Абельдина Ж.К. Об изучении физико-математических дисциплин с применением технологий виртуальной реальности / Ж.К. Абельдина, К.В. Показеев, Ж.К. Молдумарова // Физическое образование в вузах. — 2018. — Т. 24. — № 2. — С. 41–53.
- 11 Иманбаева А.К. Методика формирования понятия динамического хаоса в вузе / А.К. Иманбаева, П.Н. Сыздыкова // Вестн. Казах. нац. ун-та. Сер. физ. — 2015. — Т. 54. — № 3. — P. 102–109.
- 12 Газалиев А.М. Эффективность рейтинговой системы оценки деятельности преподавателей и подразделений вуза [Электронный ресурс] / А.М. Газалиев, В.В. Егоров, И.В. Брейдо. — Режим доступа: kstu.kz/wpcontent/uploads/2012/12/5.12.2018.
- 13 Augusto M.H. Basic education teachers' valorization and accountability policies: What is new in the PNE? // Cadernos CEDES. — 2015. — Vol. 35. — № 97. — P. 535–552.
- 14 G. Li. A Multivariate Generalizability Theory Approach to College Students' Evaluation of Teaching / G. Li, G. Hou, X. Wang, D. Yang, H. Jian and W. Wang // Frontiers in Psychology. — 2018. — Vol. 9. — No UNSP 1065. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.01065.

- 15 Hall T.J. Relationship of Teacher Training and School Characteristics to Middle School State Assessment Results / T.J. Hall, L.K. Hicklin, K.E. French // *Journal of Teaching in Physical Education*. — 2017. — Vol. 36. — № 4. — P. 467–476.
- 16 Si L. Performance of Financial Expenditure in China's basic science and math education: Panel Data Analysis Based on CCR Model and BBC Model / L. Si, H. Qiao // *Eurasia Journal of Mathematics Science and Technology Education*. — 2017. — Vol. 13. — № 8. — P. 5217–5224.
- 17 Hammer R. Faculty attitudes about student evaluations and their relations to self-image as teacher / R. Hammer, E. Peer, E. Babad // *Social Psychology of Education*. — 2018. — Vol. 21. — № 3. — P. 517–537.
- 18 Lenhoff S.W. District stressors and teacher evaluation ratings / S.W. Lenhoff, B. Pogodzinski, D. Mayrowetz et al. // *Journal of Educational Administration*. — 2018. — Vol. 56. — № 2. — P.146–160. DOI: 10.3389/jpsyg.2018.01065.
- 19 Rogach O.V., Frolova E.V., Ryabova T.M. Academic Competition: Rating Race / O.V. Rogach, E.V. Frolova, T.M. Ryabova // *European Journal Of Contemporary Education*. — 2017. — Vol. 6. — № 2. — P. 297–307.
- 20 Martí M.L. Quality and efficiency of Spanish Public Universities [Calidad y eficiencia de las Universidades Públicas Españolas] / M.L. Martí, C. Calafat, R. Puertas // *Revista de Ciencias Sociales*. — 2015. — Vol. 21. — № 2. — P. 234–249.
- 21 Aleman de la Garza L. Quality Indicators Proposal For A Massive Open Online Course (Mooc) // 7th International Conference of Education, Research and Innovation (ICERI), Seville, SPAIN, 2014. — P. 5317–5327.
- 22 Cukusic M. Determinants and Performance Indicators of Higher Education Institutions in Croatia / M. Cukusic, Z. Garaca, M. Jadric // *Drustvena Istrazivanja*. — 2014. — Vol. 23. — № 2. — P. 233–257.
- 23 Kalmykov N.N. The Russian higher education: Experts view / N.N. Kalmykov, T.S. Satyr // *Sotsiologicheskie Issledovaniya*. — 2016. — Vol. 8. — P. 91–97.
- 24 Naghieh A. Organizational interventions for improving wellbeing and reducing work-related stress in teachers / A. Naghieh, P. Montgomery, C.P. Bonell, M. Thompson, J.L. Aber // *Cochrane Database of Systematic Reviews*. — 2015. — Vol. 4. CD010306.
- 25 Shamlkashvili C.A. The effect of the mediator training of teachers of educational institutions on the psychological climate in the team / C.A. Shamlkashvili, S.V. Haritonov, V.P. Grafsky // *Psychology and Law*. — 2017. — Vol. 7. — № 4. — P. 151–165.

Ж.К. Абельдина, Ж.Е. Молдумарова, Г.Ш. Абильдина, Р.К. Абельдина

Рейтинг оқытушы қызметінің сапасын бағалау көрсеткіші ретінде

Мақалада көрсетілетін білім беру қызметтері сапасының кейбір аспектілері қарастырылды. Процеске талдау жүргізілді, физика-математикалық пәндерді оқыту саласындағы проблемалар анықталды, студенттерге білім берудің кредиттік жүйесінің жұмыс істеуі жағдайында проблемаларды шешу жолдары ұсынылған. Кредиттік оқыту технологиясын енгізу студенттердің танымдық іс-әрекетін ынталандыруға, мотивациясын күшейтуге және олардың академиялық ұтқырлығын арттыруға мүмкіндік берді. Білім беру процесінің тағы бір негізгі тұлғасы — оқытушының мотивациялық белсенділігін қалай күшейту керектігі анықталды. Сонымен қатар, қазіргі уақытта Қазақстанда ЖОО оқытушыларының жұмыс өтілін, атқаратын лауазымын, ғылыми дәрежесі үшін төленетін қосымша ақыны есепке алуға негізделген еңбек ақы төлеу жүйесі оқытушыларды өз біліктілігін үнемі арттырып отыруға ынталандырмайды. Екінші жағынан, жалақы мөлшері осы күрделі және шынайы педагогикалық шеберлікті қажет ететін кәсіптің қоғамдағы жоғары беделіне ықпал етпейді. Өйткені, профессорлық-оқытушылар құрамының сапасы — бұл білім алушылардың алған білімінің сапасы. Кредиттік-рейтингтік жүйе жағдайында студенттер ғана кредит жинамайды, сонымен қатар педагогтар да өздерінің жинаған рейтингімен бағаланатын біліктіліктерін дәлелдеп және жетілдіруі керек.

Кілт сөздер: оқытушының рейтингін анықтауға арналған сауалнамалар, оқыту сапасын бағалау, кредиттік-рейтингтік жүйе, оқыту сапасы, білім беру, қызмет көрсету, мотивациялық іс әрекет, кәсіби деңгей.

Ж.К. Абельдина, Ж.Е. Молдумарова, Г.Ш. Абильдина, Р.К. Абельдина

Рейтинг как показатель оценки качества деятельности преподавателя

В статье рассмотрены некоторые аспекты качества предоставляемых образовательных услуг. Проведен анализ процесса, выявлены проблемы в области преподавания физико-математических дисциплин, предложены пути решения проблем в условиях функционирования кредитной системы обучения студентов. Введение кредитной технологии обучения позволило стимулировать познавательную деятельность студентов, усилить мотивацию и повысить их академическую мобильность. Выявлено, каким образом можно усилить мотивационную деятельность другой ключевой фигуры образовательного процесса — преподавателя. Между тем, существующая в настоящий момент в Казахстане система оплаты труда преподавателей вузов, основанная на учёте стажа работы, занимаемой должности, с доплатами за ученую степень, не стимулирует преподавателей к постоянному повышению своей квалификации. С другой стороны, величина оклада не способствует высокому престижу в обществе этой

сложной и требующей подлинного педагогического мастерства профессии. Ведь качество профессорско-преподавательского состава — это и качество полученных учащимися знаний. В условиях кредитно-рейтинговой системы не только студенты зарабатывают кредиты, но и педагоги должны доказывать и повышать свою квалификацию, которая оценивается набранным рейтингом.

Ключевые слова: анкеты для определения рейтинга преподавателя, оценка качества преподавания, кредитно-рейтинговая система, качество обучения, образование, услуги, мотивационная деятельность, профессиональный уровень.

References

- 1 Prokopev, V.P. (2000). Nekotorye aspekty razvitiia rynochnykh otnoshenii v sfere vyssheho obrazovaniia [Some aspects of the market relations development in higher education]. *Intehratsiia obrazovaniia — Interaction of education*, 35, 36 [in Russian].
- 2 Baitukenov, T. (2018). Zhizn.kz: so statistikoi ne sporiat — ee uluchshaiut [Life.kz: the statistics are not to argue with but to improve]. *Vremia Time*, April, 18 [in Russian].
- 3 OECD Reviews of School Resources: Kazakhstan//2015 OECD/The World Bank. *oecd-ilibrary.org*. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/education/oecd-reviews-of-school-resources-kazakhstan-2015_9789264245891-en.12.01.2019.
- 4 Nurbaev, Zh. Pochemu kazakhstanskii shkolniki provalili mezhdunarodnyi ekzamen PISA? [Why Did Kazakhstan Fail The International PISA Assessment?]. *cabar.asia/ru*. Retrieved from <https://cabar.asia/ru/pochemu-kazakhstanskii-shkolniki-provalili-mezhdunarodnyi-ekzamen-pisa21.05.2020> [in Russian].
- 5 Mamyrkhanova, A.M., & Esembaeva, G.B. (2015). Estestvennonauchnaia hramotnost obuchaiushchikhsia v srednei shkole po rezul'tatam mezhdunarodnykh issledovani: sostoianie i puti povysheniia kachestva (na primere Kazakhstana) [Natural science literacy of high school students in international research: current status and ways of quality improvement (on the example of Kazakhstan)]. *Mezhdunarodnyi zhurnal prikladnykh i fundamentalnykh issledovani, No. 6 (Part 1)*, 128–131 [in Russian].
- 6 Strokova, T.A. (2018). Students' readiness for research activities. *Tomsk State University Journal*, Vol. 426, 234–237.
- 7 Kondratska H., & Kizlo N. (2017). Experimental testing of the system of physical education students' professional linguistic culture formation. *Science and Education*, Vol. 8, 133–140.
- 8 Arun, P., Chavan, B.S., Bhargava, R., Sharma, A., & Kaur, J. (2013). Prevalence of specific developmental disorder of scholastic skill in school students in Chandigarh, India. *Indian Journal of Medical Research*, Vol. 138, 89–98.
- 9 Abeldina, Zh., Moldourova, Zh., Abeldina, R.K., Moldouarova, Zh.E., & Makysh, G. (2016). Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System «Platonus» (Kazakhstan). *IJESE- International Journal of Environmental and Science Education*, Vol. 11, No 18, 12512–12527.
- 10 Abeldina, Zh.K., Pokazeev, K.V., Moldumarova, Zh.K., & Moldumarova, Zh.E. (2018). Ob izuchenii fiziko-matematicheskikh distsiplin s primeneniem tekhnologii virtualnoi realnosti [On studying physics and mathematics using virtual reality technologies]. *Fizicheskoe obrazovanie v vuzakh*, Vol. 24, No. 2, 41–53 [in Russian].
- 11 Imanbaeva, A.K., & Syzdykova, R.N. (2015). Metodika formirovaniia poniatii dinamicheskogo khaosa v vuze [Method for the formation of the dynamic chaos concept in a university]. *Vestnik Kazakhskogo natsionalnogo universiteta. Seriya fizicheskaiia — KazNU journal. Seriya Fizicheskaiia*, Vol. 54, № 3, 102–109 [in Russian].
- 12 Gazaliev, A.M., Egorov, V.V., Breido, I.V. Effektivnost reitinhovoi sistemy otsenki deiatelnosti prepodavatelei i podrazdelenii vuza [The effectiveness of the rating system for assessing the activities of teachers and departments of the university]. *kstu.kz*. Retrieved from [kstu.kz](https://kstu.kz/wpcontent/uploads/2012/12/5.12.2018). Retrieved from [kstu.kz](https://kstu.kz/wpcontent/uploads/2012/12/5.12.2018) [in Russian].
- 13 Augusto, M.H. (2015). Basic education teachers' valorization and accountability policies: What is new in the PNE? *Cadernos CEDES*, Vol. 35, No 97, 535–552.
- 14 G. Li, G. Hou, X. Wang, D. Yang, H. Jian & W. Wang, (2018). A Multivariate Generalizability Theory Approach to College Student evaluation of teaching. *Frontiers in Psychology*, Vol. 9, No UNSP 1065. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.01065.
- 15 Hall, T. J., Hicklin, L. K., & French, K.E. (2017). Relationship of Teacher Training and School Characteristics to Middle School State Assessment Results. *Journal of Teaching in Physical Education*, Vol. 36, No 4, 467–476.
- 16 Si, L., & Qiao, H. (2017). Performance of Financial Expenditure in China's basic science and math education: Panel Data Analysis Based on CCR Model and BBC Model. *Eurasia Journal of Mathematics Science and Technology Education*, Vol. 13, No 8, 5217–5224.
- 17 Hammer, R., Peer, E., & Babad, E. (2018). Faculty attitudes about student evaluations and their relations to self-image as teacher. *Social Psychology of Education*, Vol. 21, 3, 517–537.
- 18 Lenhoff, S.W., Pogodzinski, B. & Mayrowetz, D. et al. (2018). District stressors and teacher evaluation ratings. *Journal of Educational Administration*, Vol. 56, No 2, 146–160. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.01065.
- 19 Rogach, O.V., Frolova, E.V., & Ryabova, T.M. (2017). Academic Competition: Rating Race. *European Journal Of Contemporary Education*, Vol. 6, No 2, 297–307.
- 20 Martí, M.L., & Calafat, C. (2015). Puertas R.Quality and efficiency of Spanish Public Universities [Calidad y eficiencia de las Universidades Públicas Españolas]. *Revista de Ciencias Sociales*, Vol. 21, No 2, 234–249.
- 21 Aleman de la Garza, L. Quality Indicators Proposal For A Massive Open Online Course (Mooc). *7th International Conference of Education, Research and Innovation (ICERI), Seville, SPAIN*, 2014. — P. 5317–5327.
- 22 Cukusic, M., Garaca, Z., & Jadric, M. (2014). Determinants and Performance Indicators of Higher Education Institutions in Croatia. *Drustvena Istrazivanja*, Vol. 23, No 2, 233–257.
- 23 Kalmykov, N.N., & Satyr, T.S. (2016). The Russian higher education: Experts view. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, Vol. 8, 91–97.

24 Naghieh, A., Montgomery, P., Bonell, C.P., Thompson, M., & Aber, J.L. (2015). Organizational interventions for improving wellbeing and reducing work-related stress in teachers. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Vol. 4. CD010306.

25 Shamlkashvili, C.A., Haritonov, S.V., & Grafsky, V.P. (2017). The effect of the mediator training of teachers of educational institutions on the psychological climate in the team. *Psychology and Law*, Vol. 7, No 4, 151–165.

Jan Danek¹, B.K. Shaushekova², E.S. Ibrayeva^{2*}

¹University of Saints Cyril and Methodius, Slovakia

²Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan

(Corresponding author's e-mail: ibraeva.es@gmail.com)

ORCID ID: 0000-0002-1428-7095

Advantages of joint work of school with organizations of supplementary education at different historical stages

Article deals with the problem of interaction of the museum and school from the early ages. Authors give thoroughly full images of joint work of museums and schools in developed countries and analyze their experiences in conducting this way of cooperation. In the article there were listed the problems of interaction between the museum and the school and features of interaction at different historical stages. Authors describe the promising models of cooperation and the answers to question 'How the problem of "museum and school" is solved abroad?' Work of museums with students have been discussed in details, i.e. work with preschoolers and younger students, middle and high school students. Authors gave classification of museums of educational institutions: university museums, school museums, pedagogical museums. They have considered pedagogical museums in the period of origin and prosperity, the evolution of pedagogical museums, museums of the history of education and children's museums. Authors have analyzed the prospective of having museum-school partnership.

Keywords: museum, school, educational museums, school museums, interaction, interaction of institutions, learning environment, learning process.

Introduction

People are used to think that the museum and the school are completely different but a little interconnected. One or two collective attendance per year is enough for a report on extracurricular activities. The fact that the museum can bring tangible benefits to the teacher and his lesson, many of the teachers do not even realize. The museum is an invaluable educational resource, incomparable with anything in richness, which so far, unfortunately, few people use.

At present, close relations between the museums and the schools and other kind of collaborations are not reflected in the country. The museums function is separately apart from all educational institutions including secondary comprehensive schools. Schoolchildren visit the museums once a year and since we have only 3 museums in one city it is obvious that schoolchildren learnt by heart all exhibitions of every single museum. There are historical museums or museums dedicated to famous person in our country. This situation takes place not only in the city but in the whole country.

The interaction of the museum and the school (the latter is widely understood as the connection of all levels of education) is determined by the commonality of the tasks to be solved and, at the same time, the specifics of their implementation by each of these social institutions. The ideas about the purpose and ways of cooperation between the museum and the school has changed depending on the prevailing ideology and educational concepts. However, the museum and the school have always influenced each other, although sometimes their relationship was not without drama.

Literature review

The problems of the emergence, development and use in the educational process of school museums are studied quite widely, starting from the turn of the 19th and 20th centuries. So in the works of J. Borin, and M. Graves, A.U. Zelenko, A. Likhtvarka, N. A. Khitkov, and others reveal the specifics of the museum's work with children's audience. In the works of I. Tumanov, M. Yu. Yukhnevich there was generalized experience in school museums, devoted to the goals, objectives and forms of their activities. In the works of K.D. Ushinsky, A.S. Makarenko, V.A. Sukhomlinsky the basic pedagogical principles and approaches substantiated that are used in the activity of school museums.

The historiographic review of scientific research in the field of museum pedagogy suggests that there is no single point of view on the question of exactly where school museums first appeared. The school museum of the turn of the 19th and 20th centuries, to a much lesser extent than any other, was a collection of rarities.

N.A. Khitkov, the author of one of the first monographs on such museums, wrote that a school museum cannot be used to mean such an institution, where certain rarities are collected, because they are only desirable but not necessary in the school museum. A school museum is just a gathering of collections, devices, paintings and in general everything that is used everyday in a school where visual teaching is introduced, so the program of such a museum should be the most extensive and diverse.

Another researcher of this period noted that any object could be valuable for such a museum: "a stone lying on the road ... a box of matches ... an old nest of birds, a bumblebee, a growth on a tree, a sink, a button", as long as he became an object of close observation and a means of cognition of the environment. Particular importance in the collection of materials was attached to the connection with local conditions, with local history.

Y. Borin noted that in addition to the fact that the museum in the school was a condition for the development of skills useful and necessary for life, for raising curiosity, for building correct ideas and concepts about life around him, he was a way to establish contacts, inspire the teacher's relationship with children, also served as "an excellent impetus for further self-education and the teacher himself".

A.U. Zelenko was the author of an unrealized project of the Children's Museum-Palace, the concept of which at that time had no analogues. Based on the fact that the child learns the world through all the senses, and his joy "from the first seen, felt, smell, tried incomparably brighter than in adults, and the need for such sensations is stronger," he believed that the children's museum "should come up to children, primarily through sensory literacy. "Everything in it should be arranged so that the children have a burning desire to see, hear, feel, try, and also make discoveries and do something with their eyes.

F.I.Schmit believed that the educational museum is a workshop where "originals can be replaced with casts, copies, models, photographs of monuments." Simultaneously with the fact that the children's museum as an educational option is a workshop, educational space, a place for the child's activity to manifest, according to the plan of F.I.Schmit it is of value as a center for studying the psychology of children's creativity.

Thus, the school museum was most directly involved in the educational process for the implementation of a visual method of teaching, acquaintance with reality, with the requirements of the surrounding life. Another distinctive feature of it was that it was, as a rule, the fruit of joint efforts, joint creativity of students and teachers, who together were engaged in the collection or production of manuals.

Firstly, we will have a look at the history of museums in the United States. Museums in England have had a tremendous impact on museum building in the United States. The example of the South Kensington Museum was the basis of the educational concept of museums in New York, Boston, Chicago and other cities, which clearly demonstrated the museum's use of art exhibitions and social events such as "For a Beautiful City", "For Home Improvement", etc. These actions fit well with the ideology of American pragmatism and egalitarianism (equality). His eloquent illustration is the statement of B. Franklin: "The beauty of what is useful should become the basis of the aesthetics of the young republic" and "... one school teacher is worth a dozen poets, and the new machine is more important than Raphael's masterpieces". In the same spirit, the philosopher and psychologist J. Dewey understood the purpose of aesthetics and the meaning of art classes. Considering art in his concept of aesthetic education from a purely utilitarian perspective, he reduced his acquaintance with it to the tasks of forming practical skills and abilities to do convenient things [1, p.56].

Main part (methods)

The idea of usefulness was the basis of the ideology and practical activities of art museums that opened in New York, Boston, Philadelphia and Chicago. In this sense, the experience of the Toledo Museum of Art, which involved citizens in city improvement work, organized didactic exhibitions of models of houses, interiors, suburban areas and even disseminated recommendations on gardening with the sale of seeds, is very remarkable. On his initiative, the "Bird Club" was created, in the framework of which schoolchildren raised and cared for birds in city parks, which became a clear example of attracting children to a useful cause.

At the same time, each museum in one way or another pursued purely educational goals, and in some of them the post of "museum teacher" (Boston Museum of Art) was specifically introduced. Thus, since 1890 the Detroit Museum of Art has carried out extensive educational work in the field of visual arts, archeology, literature, and various branches of science. The indicated museum also created various kinds of societies and associations - the "Society of Women Artists", "the Association of Library Workers", etc., which testified to its direct pedagogy and to the transformation of the museum into a kind of educational institution.

The most convex educational goals were identified in the Charter of the largest art museum in the United States - the Metropolitan Museum of Art (New York). Founded in 1870 with the aim of developing and

studying fine arts, applying them in production and practical life, as well as for the development of art education, it is a unique alloy of influences, primarily from English and German museums. Today, the Metropolitan became a model of the American Museum both in the vastness and quality of collections, and in the scale and variety of forms of working with the audience (excursions, concerts, lectures, movie screenings, guidebooks) [2, 89 p.].

In 1893, an international congress on the teaching of art was held in Chicago in the framework of the World Columbian Exhibition, which also exhibited works of art. The usefulness of numerous exhibitions of industrial art was also considered here. In 1907, the Society for the Promotion of Industrial Education was created in the USA, and in 1910 a conference was held in Boston on the development of industrial design. A peculiar result of these actions was the holding, nine years later, by the Metropolitan Museum of Art (in its department of education the industrial arts sector was allocated) a grand exhibition that demonstrated achievements in this area.

However, the education of good taste was an equally important task for the art museum. At the same time, a unique type of museum was formed in American culture, in which historical and technical monuments are presented to the visitor in the context of various areas of human activity. This is the National Museum of History and Technology in Washington (founded in 1904) with truly boundless collections reflecting the development in the United States over two hundred years of science (archeology, astronomy, history), politics, industry, transport, visual arts, military affairs, etc.

Works of art became an indispensable component of American museums not by chance: this was consistent with the ideology of the aesthetic movement, which proclaimed art and beauty as a counterbalance to industrialist materialism. Already at the beginning of the XX century US museums were regarded not only as symbols of national prestige, but also as a means of aesthetic education. "Greatness and glory come to the nation when the cult of art becomes the highest authority," proclaims R. Weier, director of the Huxley Gallery of Art and publisher of *Aesthetics* magazine [3, 96 p.].

In the concern for the formation of artistic taste, museums begin to organize lecture concerts, free visits to their expositions and travel to them by public transport. But what is especially important, the process of conceptual understanding of this kind of activity begins.

One of the first theorists of the educational function of the American Museum was a follower of D. Ruskin and South Kensington School D. Goodd, who saw the goal of museums in teaching ideas through objects. Drawing a line between art and science museums, the researcher considered the study of the museum collection to be an initial contribution to education, speaking out for providing the viewer with the necessary written information - leaflets, guides and monographs about artists. He also advocated holding public lectures. D. Goodd's initiatives were quickly implemented. Already in 1906, the first guidebook was introduced in the Metropolitan Museum, introducing visitors to the exposition, and a manual for teachers. On weekends, lectures were given to the public. A special "Metropolitan Bulletin" was devoted to museum education, where they discussed the development of various programs for all categories of visitors, including public lectures for the "general public", students, teachers, designers, and even for the blind and deaf. In 1919, the attention of the specialists of this museum was attracted to work in primary and secondary schools and in other educational institutions.

Pedagogical museums were more characteristic of Russia, where they were organized on the initiative of public education bodies, and various kinds of educational societies, which until 1917 were about a thousand. Other departments interested in good professional training of their personnel did not stand aside from this.

Further we consider the functions of the pedagogical museum on the example of the oldest pedagogical museum of military schools not only in Russia but also in Europe. Founded in 1864 in St. Petersburg as an educational institution of extra-departmental significance, it was conceived with the aim of developing urgent problems of pedagogical science. Here is how the specifics of a museum of this profile was determined by one of its directors, Maksheyev: "Pedagogical museums should not have the character of a *Kunstkamera* at all - in front of them lies a different road. To follow the theoretical and practical movement in the field of training and education, to concentrate, if possible, on everything worthy of attention in the field of visual training and, systematizing this material, give the modern teacher the opportunity to get acquainted with the technical means of his profession (devices, maps, models, paintings, etc.)

The museum's collections were divided into three groups: school manuals, manuals on the study of man as a subject of upbringing, and manuals on out-of-school education. Initially, they were represented by one permanent exhibition, but then, with the accumulation of a large number of exhibits in each of the class-

rooms representing specialized disciplines (history, mathematics, drawing, natural sciences, physics, native language, experimental psychology), only some samples of collections were shown.

The museum took an active part in the production of school visual aids, and it was engaged in publishing, in conducting temporary courses for teachers of the native and foreign languages, geography, natural sciences and drawing, training officers-educators for a year and teachers of cadet corps for two years, in participating in the organization of pedagogical congresses. In concern for the aesthetic education of Petersburgers, the museum organized a folk choir and generally accessible music classes. The first psychological laboratory in Russia worked here [4, 123 p.].

In this list of cases for the benefit of society it is necessary to highlight the participation of this museum in Russian and foreign exhibitions of textbooks. Their geography extended from St. Petersburg to Paris, Brussels to Philadelphia and Chicago. Of particular importance was the success at the 1875 World's Fair in Paris. It was dedicated to the Geographical Congress, after which similar museums were opened in France and Belgium. By the end of the XIX century only in European countries, the leaders among which were Germany and England, there were about 70 such museums.

Along with pedagogical ones school museums were widespread as well. Having appeared in large numbers at the turn of the 19th – 20th centuries, they were brought to life by the need to teach children to extract knowledge both from direct observation of the surrounding life, and from objects collected in the school museum, which was “a necessary gathering of collections, devices, paintings, and in general of all that is daily used by a school where visual teaching is introduced ...” Such museums were the property of lower-level schools that oriented their pupils to work, and the main principle of their complement was the usefulness of the subject for acquaintance with reality. It is not by chance that preference was given to local history subjects in school museums, and the whole school took part in the collection of exhibits, which allowed not only to acquaint students with the specifics of life of a particular locality in all its manifestations, but also to establish creative relationships between the teacher and students at school. In general, under the name "school museum" most often meant visual, often completed or collected by students, material intended for demonstration in the classroom. Interest in school museums was shown not only by teachers, but also by prominent scientists, public figures, who created manuals and guides for organizing such museums and advocated the organization of methodological centers on the basis of the best museums. In order to better use visual material in the educational process, they recommended distributing the museum's collection into sections of humanitarian and natural science knowledge [5, 75p.].

Discussion

Currently, the system of supplementary education for schoolchildren is going through a period of formation. Lacking mandatory state requirements, it is endowed with the right to independently determine the meanings and values of its activities, based on the interests of children and taking into account state standards of general education.

The main tasks of the supplementary education system is to create conditions for organizing and carrying out cultural leisure of children outside school hours by introducing into the educational process: active and activity technologies of teaching and upbringing, creating an emotionally attractive environment for engaging in a particular type of activity, a psychologically comfortable atmosphere of interaction as well as the availability of good material equipment of the educational process and professional creative teachers” [5, 56 p.].

Supplementary education organizations provide children with the opportunity to develop special creative abilities, such as scientific, cognitive, musical, artistic, acting skills.

But at present, there is a tendency to increase the number of learners, who are not enrolled anywhere other than school. It should be noted that the chances of developing their creative abilities in children who do not attend supplementary education organizations are even lower. There are quite a few reasons that contributed to the creation of such a social situation, this is the financial situation of parents, a lack of parental attention and disinterest of children, as well as the lack of interaction between educational organizations and organizations of supplementary education.

Studying the scientific literature and articles on the problem of interaction between general and supplementary education, it can be stated that this problem is relevant at the present time.

Self-realization of the personality of a learners occurs in a certain environment and interaction with different objects (things, etc.), people, that is, in a certain environment. The state of the external environment can have both a stimulating and a depressing effect on the self-realization of a learner's personality.

An environment that promotes self-expression, revealing the potential of a person increases the effectiveness of self-realization and vice versa. This means that the creation of a creative environment in an institution of additional education will contribute to the disclosure of the personal potential of a teenager.

Supplementary education is a special type of education, an environment that has great opportunities in terms of personal development, meeting its needs, interests, creates conditions for creative self-realization in a variety of activities: art, technology, physical education, choreography, ecology, music and so on.

Interest in researching the problems of supplementary education for children has grown significantly in the last decade. Supplementary education of children is considered by scientists not only as the provision of additional services that go beyond the limits of compulsory basic education, but also as an environment for adolescents to solve personally significant goals and objectives, organize leisure time, choose a circle of friends, choose life values and guidelines for self-development, creative self-realization and professional self-determination.

The purpose of this interaction is to unite the efforts of the school and the organization of additional education in upbringing and education, expanding and developing the cognitive and scientific capabilities of students, pedagogical education, organizing and directing the activities of public and extracurricular organizations to actively participate in the educational process, and provide assistance to the family and school. Considering the fact that modern children read little, spend a lot of time at computers, gadgets, they observe limited interaction with the wide world of nature, it becomes necessary to take children out of school - to organize a system of interaction between an educational institution and municipal scientific institutions. Younger schoolchildren should actively visit science museums and science centers.

Result

Concluding a brief analysis of the educational activities of museums in different historical stages, we note that in connection with the domination; ideology of pragmatism contributed to the transformation of the museum into pedagogical institution. We impose 3 ways of joint work of museum as a supplementary educational institution and school:

1. Cultural (for the most prepared visitors).
2. Educational: a) to provide professional level in arts and crafts; b) to provide school education tasks and related practical purposes.
3. Recreational - rest and entertainment in a museum environment.

Thus, on the basis of theoretical understanding in museums, the socio-cultural function of the museum and the directions of its educational activities were determined.

Educational activities of museums have had a certain impact on the development of similar processes in neighboring countries, with the difference that the museum business began to develop in developing countries several decades later and did not reach the same level as in developed countries.

The interest in the revival of the school museum that has been observed in recent years should give it a new impetus for development, taking into account the potential possibilities of its pedagogical impact on teachers and children.

The experience gained in the USA in working with visitors made it possible to concretize tasks that can be considered typical, but with an emphasis on the specifics of the art museum: "The museum should create conditions for the education of children, conditions for healthy recreation and the accumulation of adult knowledge. It should be a repository from which the student draws knowledge, and a source of inspiration for the artist. Its influence should be felt in the house and reflected in the life of all members of society."

Having analyzed the work of museums in American society we can say that museums provided with a powerful infrastructure for servicing visitors, they do not impose strict rules on them in leisure and familiarization with art. For the first time, this function was designated by a student of D. Goodd A. Parker, who, considered the museum as a social institution connected with life and modern values, came to the conclusion that his visit is a certain type of organized vacation.

Conclusion

Thus, the educational activity of a modern museum should be considered in three aspects - cognitive, creative and social. Each of them, being closely related to others, reflects a certain content of museum work in this direction. The school museum, in many respects being a sphere of children's creative work, not only raised students' interest in the world around them, but also useful skills were formed. It was also a means of maintaining that high professional level of a teacher who, according to Russian tradition, made him a con-

noisseur and mentor in the eyes of those around him. In Soviet times, school museums, having lost the majority of their former purpose, turned into a formal reflection of the history of the school and the achievements of its leadership, although the school museum should be a reflection of the content and quality of life of the stuff, - the center of museum-pedagogical and regional studies integrated into the educational process work. The interest in the revival of the school museum that has been observed in recent years should give it a new impetus for development, taking into account the potential possibilities of its pedagogical impact on teachers and children.

References

- 1 Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика / Б.А. Столяров. — М.: Высш. шк., 2004. — С. 25.
- 2 Юхневич М.Ю. Педагогические, школьные и детские музеи дореволюционной России: метод. пос. / М.Ю. Юхневич. — М.: Высш. шк., 1990. — С. 184.
- 3 Ed. N. Berry and S. Mayer. Museum Education: History, theory and Practice. — Reston, 2005. — S. 86.
- 4 Чумбалова Г.М. К вопросу о формировании у студентов компетенции саморазвития / Г.М. Чумбалова, З.К. Кокенова // Вестн. Казах. нац. мед. ун-та. — 2014. — № 3. — С. 73.
- 5 Lcoe J, Painter GD, Williams D. Museums as Classrooms: The Academic and Behavioral Impacts of “School in the Park.” AERA Open. July 2020. doi:10.1177/2332858420940309

Ян. Данек, Б.К. Шаушекова, Е.С. Ибраева

Мектептің қосымша білім беру ұйымдарымен бірлестік жұмысының әр түрлі тарихи кезеңдердегі ерекшеліктері

Мақалада музей мен мектептің ежелгі ғасырлардан қазіргі уақытқа дейінгі өзара әрекеті қарастырылды. Авторлар дамыған елдердегі мұражайлар мен мектептердің бірлескен жұмысын егжей-тегжейлі сипаттайды және олардың осындай ынтымақтастықты жүргізудегі тәжірибелерін талдаған. Мақалада мұражай мен мектептің өзара әрекеттесу мәселелері және әр түрлі тарихи кезеңдердегі өзара әрекеттестіктің ерекшеліктері келтірілген. Авторлар ынтымақтастықтың перспективалық үлгілерін сипаттайды және «мұражай мен мектеп» мәселесі шетелде қалай шешіледі? деген сұраққа жауап береді. Мұражайлардың студенттермен жұмысы егжей-тегжейлі талқыланған, яғни мектеп жасына дейінгі балалармен және кіші, орта және жоғары сынып оқушыларымен жұмыс. Бастауыш мектеп жасындағы оқушылармен қосымша білім беруді ұйымдастыру тәжірибесінің ерекшеліктері де толық сипатталған. Авторлар білім беру ұйымдарының мұражайларын жіктеген: университет мұражайлары, мектеп мұражайлары және педагогикалық мұражайлар. Сонымен қатар педагогикалық мұражайлардың даму және өркендеген кезеңдерін; педагогикалық мұражайлардың, тарихи-өлкетану мұражайларының, балалар мұражайларының эволюциясын зерттеген. АҚШ пен Ресейдегі педагогикалық мұражайлардың артықшылықтары да қарастырылған және мұражай мен мектеп арасындағы серіктестіктің болашағын атап өткен.

Кілт сөздер: мұражай, мектеп, оқу мұражайлары, мектеп мұражайлары, өзара әрекеттесу, мекемелердің өзара әрекеті, оқу ортасы, оқу процесі.

Ян Данек, Б.К. Шаушекова, Е.С. Ибраева

Особенности совместной работы школы с организациями дополнительного образования на разных исторических этапах

В статье рассмотрено взаимодействие музея и школы с ранних веков до наших дней. Авторами подробно описана совместная работа музеев и школ в развитых странах и проанализирован их опыт ведения такого сотрудничества. Перечислены проблемы взаимодействия музея и школы и особенности взаимодействия на разных исторических этапах. Авторы, предлагая перспективные модели сотрудничества, пытаются найти ответы на вопрос: «Как решается проблема музея и школы за рубежом?». Работа музеев со студентами подробно обсуждалась, то есть работа с дошкольниками, младшими, средними и старшими школьниками. Изучены особенности опыта работы организации дополнительного образования с учащимися младшего школьного возраста. Авторы дали классификацию музеев образовательных учреждений: университетских, школьных и педагогических музеев. Кроме того, рассмотрены педагогические музеи в период зарождения и процветания, эволюции педагогических музе-

ев, музеев истории образования и детских музеев; отмечены преимущества педагогических музеев в США и России и дальнейшие перспективы партнерства музея и школы.

Ключевые слова: музей, школа, образовательные музеи, школьные музеи, взаимодействие учреждений, учебная среда, учебный процесс.

References

- 1 Stolyarov, B.A. (2004). *Muzeinaia pedahohika. Istoriia, teoriia, praktika* [Museum pedagogics. History, theory, practice]. Moscow: Vyshchaia shkola [in Russian].
- 2 Jukhnevich, M.Yu. (1990). *Pedahohicheskie, shkolnye i detskie muzei dorevolutsionnoi Rossii* [Pedagogical, school and children museums of pre-revolutional Russia]. Moscow: Vyshchaia shkola [in Russian].
- 3 Berry, N., & Mayer, S. (Eds.). (2005). *Museum Education: History, theory and Practice*. Reston.
- 4 Chumbalova, G.M., & Kokenova, Z.K. (2014). К вопросу о формировании у студентов компетентности саморазвития [On issue of formation of self-development competence of students]. *Vestnik Kazakhskoho natsionalnogo universiteta — Bulletin of the Kazakh National University*, 3 [in Russian].
- 5 Lcoe J, Painter GD, Williams D. Museums as Classrooms: The Academic and Behavioral Impacts of “School in the Park.” AERA Open. July 2020. doi:10.1177/2332858420940309

Е.А. Костина¹, Г.К. Глеужанова², Д.К. Джолданова^{2*}

¹Новосибирский государственный педагогический университет, Россия;

²Карагандинский университет им. акад. Е.А. Букетова, Казахстан
(Корреспондирующий автор. E-mail mit1dd5@mail.ru*)

Scopus Authors ID: 57193693732, 57193699082

ORCID iD: 0000-0002-1428-7095¹, 0000-0003-2302-1595², 0000000349404412²

Вопросы формирования акмеологической компетенции будущих учителей иностранных языков в условиях вуза

В статье рассмотрена степень сформированности акмеологической компетенции у будущих педагогов иностранных языков, так как она, как показывают исследования ученых в этой области, играет важную роль в становлении личностно-профессиональных качеств будущего педагога, а также в его саморазвитии в течение всей профессиональной жизни. Обоснована необходимость политики трехязычного образования, для осуществления которой очень важны такие личностные качества, как саморазвитие, самореализация и самосовершенствование. Приведено определение понятия «акмеологическая компетенция» и проведено исследование по выявлению уровня знания будущих педагогов об этом понятии. В результате исследования авторами сделаны выводы о том, что большая часть будущих педагогов умеет самостоятельно решать задачи, касающиеся их профессиональной жизни, что может продуктивно отразиться на развитии их профессиональных качеств; о том, что будущие педагоги иностранных языков особое значение придают передаче знаний, умений и навыков и применению современных методов обучения, а знания о личностно-профессиональном росте и мотивацию к саморазвитию оставляют на последний план; о том, что большинство будущих педагогов не имеют представления о сущности акмеологической компетенции и не стараются работать над раскрытием своих личностных качеств. Таким образом, в заключение сделаны выводы о том, что будущие педагоги иностранных языков недостаточно проинформированы о понятии «акмеологическая компетенция» и важности его изучения. Вследствие этого степень сформированности акмеологической компетенции у будущих педагогов иностранных языков оставляет желать лучшего.

Ключевые слова: акмеологическая компетенция, трехязычное образование, будущие педагоги, личностно-профессиональный рост, саморазвитие, самореализация, самосовершенствование, раскрытие личностных качеств.

Введение

В настоящее время основной задачей в стратегическом развитии системы образования Республики Казахстан является внедрение многоязычного образования. С 2015 г. в Республике Казахстан началось поэтапное внедрение трехязычного образования во всех типах средних общеобразовательных учреждений [1]. Рассматривая политику трехязычного образования, нужно упомянуть о том, что Казахстан — многоязычная страна, и характерное для нашего общества двуязычие, т.е. билингвизм, постепенно сменяется многоязычием. В этой взаимосвязи реализуемая политика трехязычия весьма обоснована и необходима. Знание английского языка в настоящее время является необходимостью для каждого гражданина Республики Казахстан, так как дает возможность роста как в профессиональной сфере, так и в личностном развитии. Кроме того, благодаря политике трехязычного образования, Казахстан сможет укрепить межэтнические отношения среди представителей 135 национальностей, которые проживают на территории Республики Казахстан.

В нашем понимании трехязычное образование трактуется как образование путем использования трех языков в целях обучения, в нашем случае казахского, русского и английского языков [2].

Стратегической целью трехязычного образования является необходимость овладения гражданами Республики Казахстан тремя языками в соответствии с международными стандартами, а именно:

- казахским государственным языком, знание которого дает возможность объединить граждан страны;
- русским языком как официальным;
- английским языком, который открывает путь в мировую экономику [1].

В Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2025 года, утвержденном Указом Первого Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 г., в реформе 1. «Новый человеческий

капитал» отмечается, что «развитие человеческого капитала, обладающего высококачественными и востребованными навыками XXI века, является приоритетной задачей, от которой будет зависеть дальнейший рост экономики Казахстана. Компетенции нового времени включают готовность к непрерывному обучению и освоению необходимых навыков. Технологическое обновление и цифровизация невозможны без наличия компетентного персонала, эффективно использующего свое рабочее время, способного применять технологии и знания, совершенствовать процессы и осуществлять инновации» [3].

К 2025 г. ожидается развитие функциональной грамотности, формирование современных навыков и компетенций, востребованных рынками труда в кратко-, средне- и долгосрочной перспективе, постоянное совершенствование навыков и компетенций в течение всей жизни.

В настоящее время все больше внимания в педагогике и методике уделяется проблеме качества образования. В задачах реформы 1. «Новый человеческий капитал» Стратегического плана Республики Казахстан до 2025 года к ключевым условиям развития человеческого капитала относят обучение будущих работников высококачественным и востребованным навыкам и компетенциям [3]. Идет пересмотр необходимых условий и способов для улучшения качества образования, где основную роль занимает личность педагога.

За последнее десятилетие в международной практике были разработаны профессиональные стандарты, которые включают в себя требования к должностным обязанностям, знаниям, умениям и навыкам, а также профессиональным компетенциям специалистов. В настоящее время в профессиональном образовании требуются специалисты с таким уровнем развития личности, который даст им возможность быть востребованным в течение всей профессиональной жизни [4].

Вопрос формирования и подготовки педагога, умеющего постоянно работать над своим самосовершенствованием, обращает внимание многих отечественных ученых (А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова) [5].

Таким образом, современная модернизация образования требует профессионально-компетентного преподавателя, готового к личностному и профессиональному развитию. Из этого следует, что современное образование требует от педагогов постоянного личностно-профессионального роста и развития своих профессиональных навыков. Для решения данной задачи актуализируется проблема формирования акмеологической компетенции, которая является предметом нашего исследования.

Основная часть

Акмеологическая компетенция является уровнем владения преподавателем методами и способами личностно-профессионального развития, который позволит ему полнейшую самореализацию в профессиональной жизнедеятельности. Однако сущность и содержание данного понятия остаются не достаточно изученными, не разработана также модель совершенствования акмеологической компетенции в условиях постдипломного образования педагога [6].

Акмеологическая компетенция в исследованиях Л.В. Абдалиной рассматривается как продуктивное владение педагогом технологиями саморазвития и обеспечения личностного и профессионального роста [7].

Под личностно-профессиональным ростом понимаются процесс и результат развития личности, с помощью которых личность получает высокую оценку в профессиональной и личной жизнедеятельности в целом.

В результате личностно-профессионального роста, как полагают А.А. Деркач и В.Г. Зазыкин, личность начинает проявлять интерес к общечеловеческим ценностям, выявляет свои слабые и сильные стороны, мотивирует себя на выполнение трудных задач [8].

Анализ исследований в области акмеологической компетенции (Н.А. Филонова, В.И. Байденко, Н.В. Кузьмина, А.В. Хуторская, Л.В. Абдалина, К.Г. Тюрин, Н.А. Низовских, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Н.С. Толстоухова и другие) показывает, что формирование акмеологической компетенции педагога стимулирует развитие таких личностных качеств, как самореализация, саморазвитие и самосовершенствование.

С точки зрения Н.А. Низовских саморазвитие личности базируется на таких понятиях, как требование, половые различия, психологическое время личности с ее ценностными установками и социальной реальностью. В работе ученого мотивами личностного саморазвития выступают мотивация к подражанию, потребность в любви и признании, стремление к независимости и обогащению своих

сущностных сил, самоутверждение, самореализация, самовыражение, самосовершенствование, достижение чувства полноты существования.

Под саморазвитием понимается процесс самоизменения личности, который реализуется с помощью ее внутренних психических свойств. Для саморазвития личности необходимо выбрать методы, с помощью которых она сможет изменяться и развиваться [9].

Одной из основных проблем в исследовании акмеологической парадигмы является изучение внутренних психологических методов саморазвития. По результатам акмеологических исследований выявлено, что потенциал развития личности зависит от его системы внутренних акмеологических ресурсов, которые реализуются через продвижение по личностной и профессиональной лестнице, с преодолением регулярно усложняющихся задач. При этом акмеологическими ресурсами являются самостоятельное, произвольное и осознанное использование личностью своих внутренних особенностей.

Изучение научных работ, посвященных проблеме саморазвития, позволит нам сказать о том, что не для всех людей процесс саморазвития и самоизменения является особо важной задачей. Саморазвитие считается важным, когда стоит проблема решения сложных профессиональных и жизненных задач. В таком случае личность должна будет себя развивать и перестраивать, для того, чтобы психологически быть готовой решать новые для себя профессиональные и жизненные задачи.

По исследованиям Л.С. Выготского и А.Н. Леонтьева, саморазвитие взрослого человека может осуществляться только им самим. Особую роль в саморазвитии взрослого человека играет постановка перед ним сложных задач.

В связи с тем, что сформированность акмеологической компетенции играет важную роль в обеспечении личностного и профессионального роста будущего учителя и педагогов в целом, нами было проведено исследование по выявлению знаний студентов об акмеологической компетенции, определению степени сформированности акмеологической компетенции у студентов выпускных курсов факультета иностранных языков [10].

Для достижения цели исследования нами был проведен опрос в формате анкетирования среди студентов выпускных курсов факультета иностранных языков Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова. Студентам были предложены вопросы анкетирования, касающиеся сущности акмеологической компетенции, их знаний в данном вопросе и другие, а именно:

1. С какого возраста Вы знали о своей будущей профессии?
2. Кто помог Вам в выборе данной профессии?
3. Как Вы думаете, какими качествами должен обладать будущий педагог иностранных языков?
4. Что Вы знаете про акмеологическую компетенцию?
5. Как Вы думаете, достаточно ли Вы подготовлены к своей будущей профессии?
6. Какие профессиональные качества хотели бы Вы развить в себе?
7. Какие личные и профессиональные качества Вы приобрели за время учебы в университете?
8. Насколько Вы мотивированы в своей профессии?

Результаты исследования

На примере некоторых ответов анкетирования приведем результаты нашего исследования. На вопросы о выборе профессии, помощи в выборе профессии ответы будущих учителей распределились следующим образом (табл. 1).

Т а б л и ц а 1

Вопрос: «Кто помог Вам в выборе профессии?»

№	Ответ	%
1	Самостоятельное решение	70
2	Выбор родителей	30

Высокий процент самостоятельности выбора профессии студентами позволяет нам сделать вывод о том, что, в основном, студенты умеют самостоятельно решать свои жизненные задачи и имеют право выбора. По нашему мнению, это позитивно влияет в дальнейшем на их профессиональную жизнедеятельность, на профессиональный рост и успех. 30 % студентов, в выборе профессии которых большую роль сыграли родители, как правило, в профессиональной деятельности зачастую со-

мневаются в своих решениях, затрудняются в принятии самостоятельных решений либо прибегают к помощи третьих лиц в решении той или иной задачи, как в личной, так и профессиональной жизни.

На вопрос: «По Вашему мнению, какими качествами должен обладать будущий педагог иностранных языков?» ответы студентов распределились следующим образом (табл. 2).

Т а б л и ц а 2

Вопрос: «По Вашему мнению, какими качествами должен обладать будущий педагог иностранных языков?»

№	Ответ	%
1	Передавать знания, умения и навыки, применять современные методы обучения	85
2	Владение способами, обеспечивающими личностно-профессиональный рост, и мотивация к саморазвитию	25

Анализ ответов показал, что будущие учителя иностранных языков большое значение в своей будущей профессиональной деятельности будут придавать передаче знаний, умений и навыков, готовы к применению современных методов обучения, нежели владению способами, обеспечивающими личностно-профессиональный рост и мотивацию к саморазвитию личности. Это говорит о том, что работу над собой, над своим личностно-профессиональным ростом они ставят на последнее место.

На вопрос: «Что Вы знаете про акмеологическую компетенцию?» ответы студентов распределились следующим образом (табл. 3).

Т а б л и ц а 3

Вопрос: «Что Вы знаете про акмеологическую компетенцию?»

№	Ответ	%
1	Затрудняюсь ответить	45
2	Не знаю	25
3	Знания о способах развития личности	30

Из процентных соотношений ответов на данный вопрос мы видим, какова осведомленность будущих преподавателей о понятии «акмеологическая компетенция», и можем с уверенностью сказать, что большинство студентов на этапе становления своего профессионального пути ни на минуту не задумываются над раскрытием своих личностных качеств. Низкая осведомленность об акмеологической компетенции будущими педагогами актуализирует предмет нашего исследования.

Заключение

Таким образом, мы пришли к выводу, что студенты недостаточно владеют знаниями об акмеологической компетенции, что формирование акмеологической компетенции, которая необходима для обеспечения личностно-профессионального роста будущего учителя, остается задачей, решение которой не всегда выполняется в процессе вузовской подготовки. Степень сформированности акмеологической компетенции будущих учителей иностранных языков могла бы быть выше, если бы в процессе обучения уделяли бы большое внимание развитию и значимости таких личностных качеств, как саморазвитие, самореализация и самосовершенствование. Эти личностные качества необходимы как будущему педагогу, так и педагогу в течение всей профессиональной жизни. Чтобы добиться каких-либо целей либо решить какую-либо задачу в своей жизни каждому человеку, каждой личности нужно владеть названными выше личностными качествами. Тем более, когда речь идет об иностранном языке, который требует от обучаемого немалых знаний и стараний.

В целом, резюмируя сказанное выше, авторы статьи заключили, что для будущих специалистов иностранных языков вопрос формирования акмеологической компетенции остается недостаточно изученным, что обуславливает необходимость анализа, корректировки и дополнения содержания образовательных программ по подготовке учителей иностранных языков.

Список литературы

- 1 Сырымбетова Л.С. Методологические подходы и основные стратегии обучения трем языкам в Республике Казахстан / Л.С. Сырымбетова, Р.М. Жумашев, Д. Ныгметулы, С.А. Шункеева, Б.А. Жетписбаева // Вестн. Новосибир. гос. пед. ун-та. — 2017. — № 4. — С. 72–92.
- 2 Зима М.Г. К вопросу проблемы внедрения трехязычия в образовательный процесс вузов Казахстана / М.Г. Зима // Вестн. Челяб. гос. ун-та. — 2018. — № 4 (414). — С. 78-88.
- 3 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года от 15 февраля 2018 г. — № 636 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programms
- 4 Куратова О.А. Акмеологический подход как необходимое условие повышения качества образования / О.А. Куратова, Р.Е. Дабылтаева // Вестн. Казах. нац. пед. ун-та. — 2016.
- 5 Филонова Н.А. Акмеологическая компетенция в структуре профессиональной деятельности преподавателя колледжа / Н.А. Филонова // Вестн. ТГУ. — 2008. — Вып. 12 (68). — С. 170–173.
- 6 Филонова Н.А. Экспериментальное исследование особенностей развития акмеологической компетенции преподавателей профессионального колледжа // Молодой ученый. — 2009. — № 3. — С. 202–204.
- 7 Абдалина Л.В. Акмеологическая компетенция преподавателя колледжа: структура и содержание / Л.В. Абдалина, Н.А. Филонова // Вестн. ТГУ. — 2009. — Вып. 2 (70). — С. 249–251.
- 8 Деркач А.А. Акмеология: учеб. пос. / А.А. Деркач, В.Г. Зызыкин. — М: РАГС, 2006. — 256 с.
- 9 Тюрин К.Г. Акмеологические способности в контексте изучения проблемы саморазвития личности профессионала / К.Г. Тюрин // Междунар. журн. «Elvestnik.com». — 2016. — С. 103–107.
- 10 Пономарева М.С. Акмеологические особенности студенческого периода профессионального становления будущего специалиста сферы физической культуры и спорта [Электронный ресурс] / М.С. Пономарева. — Режим доступа: <http://teoriya.ru> (15.01.2021)

Е.А.Костина, Г.К. Тлеужанова, Д.К. Дждолданова

ЖОО жағдайында болашақ шет тілдер оқытушыларының акмеологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері

Мақалада болашақ шет тілдер оқытушыларындағы акмеологиялық құзыреттіліктердің қалыптасу деңгейі қарастырылған, себебі осы бағыттағы ғалымдардың зерттеулері көрсеткендей, акмеологиялық құзыреттілік болашақ оқытушылардың жеке-кәсіби қасиеттерінің қалыптасуында және де кәсіптік өмір бойы өзін-өзі дамытуында маңызды рөл атқарады. Үштілді білім беру саясатының қажеттілігі негізделген, оны жүзеге асыру үшін өзін-өзі дамыту, өзін-өзі таныту және өзін-өзі жетілдіру сияқты тұлғалық қасиеттер өте маңызды. «Акмеологиялық құзыреттілік» ұғымына анықтама беріліп, болашақ оқытушылардың осы ұғым туралы білім деңгейін анықтауға арналған зерттеу жүргізілді. Зерттеу нәтижесінде болашақ оқытушылардың көпшілігі кәсіби өміріне байланысты мәселелерді өз бетінше шеше алады, бұл олардың кәсіби қасиеттерін дамытуға өнімді әсер етуі мүмкін деп, болашақ шет тілдер оқытушылары білім, білік және дағдыларды беруге және оқытудың заманауи әдістерін қолдануға ерекше мән беретіндері, ал жеке-кәсіби өсу мен өзін-өзі дамытуға ынталандыру білімдерді соңғы жоспарға қалдырады деп, болашақ оқытушылардың көпшілігінде акмеологиялық құзыреттіліктің мәні жөнінде түсініктері жоқ және өздерінің тұлғалық қасиеттерін ашуға тырыспайды деп қорытындыға келді. Сонымен, қорытындыда болашақ шет тілдер оқытушылардың «акмеологиялық құзыреттілік» ұғымы және оны зерттеудің маңыздылығы туралы жеткілікті ақпараттандырылмағандығы айтылды. Нәтижесінде, болашақ шет тілдер оқытушыларында акмеологиялық құзыреттіліктер қалыптасу деңгейі әлі де талай жақсартуды керек етеді.

Кілт сөздер: акмеологиялық құзыреттілік, үштілді білім беру, болашақ оқытушылар, жеке-кәсіби өсу, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі таныту, өзін-өзі жетілдіру, тұлғалық қасиеттерді ашу.

E.A. Kostina, G.K. Tleuzhanova, D.K. Dzholdanova

The formation of acmeological competence among the future foreign languages teachers in higher education institutions

The article examines the degree of acmeological competence formation among the future foreign languages teachers, since, according to scientists' research in this field, acmeological competence plays an important role in the formation of a future teacher's personal and professional attributes, as well as in his self-development throughout his career. The need for the trilingual education policy, where such personal qualities as self-development, self-realization, and self-improvement important for implementation, has been revealed as well. Such concept definition as «acmeological competence» has been defined, and the level of fu-

ture teachers' knowledge concerning this concept has been studied. The study resulted in the following conclusions: most of the future teachers are able to independently solve problems related to their professional activity, which can have a positive effect on their competencies; future foreign languages teachers attach particular importance to the transmission of knowledge, skills, as well as modern teaching methods, whereas the knowledge concerning the personal and professional advancement and motivation for self-development are relegated to the background; the majority of future teachers have no idea of the acmeological competence essence and make no effort on bringing out the best in themselves. Thus, the conclusion says that the future foreign languages teachers are not sufficiently informed about the «acmeological competence» concept and the importance of its study. Hence, the degree of acmeological competence formation among future foreign languages teachers leaves much to be desired.

Keywords: acmeological competence, trilingual education, future teacher's, personal and professional advancement, self-development, self-realization, self-improvement, bringing out the best in themselves.

References

- 1 Syrymbetova, L.S., Zhumashev, R.M., Nygmetuly, D., Shunkeeva, S.A., & Zhetpisbaeva, B.A. (2017). Metodologicheskie podkhody i osnovnye strategii obucheniia trem yazykam v Respublike Kazakhstan [Methodological approaches and basic strategies for teaching three languages in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 4, 72–92 [in Russian].
- 2 Zima, M.G. (2018). K voprosu problemy vnedreniia trekhiazychiia v obrazovatelnyi protsess vuzov Kazakhstana [On the issue of introducing of trilingualism in the educational process of universities in Kazakhstan]. *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4 (414), 78–88 [in Russian].
- 3 Stratezhicheskii plan razvitiia Respubliki Kazakhstan do 2025 hoda ot 15 fevralia 2018 h. No. 636 [Strategic development plan of the Republic of Kazakhstan until 2025]. *akorda.kz*. Retrieved from akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programms [in Russian].
- 4 Kuratova, O.A., & Dabyldaeva R.E. (2016). Akmeologicheskii podkhod kak neobkhodimoe uslovie povysheniia kachestva obrazovaniia [Acmeological approach as a necessary condition for improving the quality of education]. *Vestnik Kazakhskogo natsionalnogo pedagogicheskogo universiteta* [in Russian].
- 5 Filonova, N.A. (2008). Akmeologicheskaiia kompetentsiia v strukture professionalnoi deiatel'nosti prepodavatelya kolledzha [Acmeological competence in the structure of the professional activity of a college teacher]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, Part 12(68), 170–173 [in Russian].
- 6 Filonova, N.A. (2009). Eksperimentalnoe issledovanie osobennosti razvitiia akmeologicheskoi kompetentszii prepodavatelya professionalnogo kolledzha [Experimental study of developmental features of acmeological competence of professional college teachers]. *Molodoi uchenyi*, 3, 202–204 [in Russian].
- 7 Abdalina L.V., & Filonova, N.A. (2009). Akmeologicheskaiia kompetentsiia prepodavatelya kolledzha: struktura i sodержanie [Acmeological competence of a college teacher: structure and content]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, Part 2(70), 249–251 [in Russian].
- 8 Derkach, A.A., & Zazykin, V.G. (2006). *Akmeologhiia [Acmeology]*. Moscow: RAHS [in Russian].
- 9 Tyurin, K.G. (2016). Akmeologicheskii sposobnosti v kontekste izucheniia problemy samorazvitiia lichnosti professional [Acmeological abilities in the context of studying the problem of self-development of a professional's personality]. *Mezhdunarodnyi zhurnal Elvestnik.com*, 103–107 [in Russian].
- 10 Ponomareva, M.S. Akmeologicheskii osobennosti studencheskogo perioda professionalnogo stanovleniia budushcheho spetsialista sfery fizicheskoi kultury i sporta [Acmeological features of the student period of professional formation of a future specialist in the field of physical culture and sports]. *teoriya.ru*. Retrieved from <http://teoriya.ru> (15.01.2021) [in Russian].

ТІЛДІК БІЛІМНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚОЛДАНБАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF LANGUAGE EDUCATION

DOI 10.31489/2021Ped1/79-85
UDC 811.111:378

A.K. Kitibayeva¹, S.M. Zhankuatova¹, D.S. Assakayeva^{2*}

¹Karagandy university of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan;

²Academy «Bolashaq», Karaganda, Kazakhstan

(ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0913-5142>)

(*Corresponding author. E-mail: livelovework@mail.ru)

Social networks as a means of speech culture development of students in foreign language teaching

We live in a progressive and creative fast-changing world where almost all processes are associated with the use of advanced technologies. Nowadays it is hard to imagine traditional forms of education without integration with modern technologies. Every day the number of Internet resources and applications that are successfully used in the process of teaching a foreign language is growing. This diversity, in turn, creates the problem of the correct choice of Internet tools for teachers. The article proposes ways of working in social networks and applications, which make it possible to rationally use the possibilities of virtual communication for educational purposes. The research shows that by the correct usage of modern tools and Internet resources in the process of teaching a foreign language, it gives tremendous results in the development of skills such as expansion of vocabulary, correct speech structure, pronunciation, development of speaking skills, creativity in expressing thoughts and broadening person's horizons in general. The use of Internet technologies for educational purposes is also highly appreciated by the fact that it is not always possible to find a native speaker in real life, while on the Internet this can be easily done at any convenient time.

Keywords: intercultural competence, virtual reality, social networking, language culture, information and communication technologies, informatization of education, learning of a foreign language, virtual communication.

Introduction

Education was always considered as a non-stop process of development and history shows that humanity achieved a huge progress on every epoch starting from ancient ages till modern times of advanced technologies and endless opportunities. Due to the challenges humanity faces today, society becomes creative in learning and discovering. Everyday life proves the need for action and creativity in education because a progressive society starts from a highly-educated individual. In this regard, today there is a great demand for educational institutions and teachers. Each teacher who develops his work should be able to use best practices. In terms of globalization of modern life, a person is under the influence of a very intense flow of information, including in a foreign language. A significant part of the information people receive through information and communication technologies that permeate all spheres of human activity. Comprehensive student development, quality education, good knowledge of the English language is important to achieve good results in becoming a competitive professional. That's why teaching the interstate English language using new social networks is becoming increasingly important in the Republic of Kazakhstan. Learning a foreign lan-

guage is a difficult and interesting job. The goal of learning a foreign language is to learn how to speak a foreign language, communicate and strive to find a common language and strengthen relationships, while the educational goal is to learn how to express and defend your opinion, based on the formation of a culture of listening to others [1, p.405]. In the process of learning a foreign language, it is very important to correctly teach the language, speak, write, and expressively learn. Teaching a foreign language, it is assumed that we teach the speech culture of the language being studied, so the main goal of teaching English — is the formation of the basics of communication of students in the learning language in real life. As you know, at present the most important requirement for the content of educational programs is their reliance on teaching the language as a communicative activity [2, p.30], on solving problems from real practical activity using the language studied.

Experimental

In recent years, the use of the resources of the global computer network has contributed to the development of intercultural communication, and has significantly helped in finding the necessary information for students on scientific, professional and social topics of interest to them. One of the means of developing this competency in the practice of teaching foreign languages is social networks. Social networks are special online services with the possibility of virtual communication and contact through written or video messages. [3, p.44]. It is possible to study English with friends or alone, in English courses or on your own, with or without a native speaker. There are many ways to plunge headlong into the world of the English language. One of them is learning English using social media. Education in high schools with the help of social networks increases the quality and importance of learning a foreign language. Learning a language with the help of information and social networks is an effective system that contributes to the development of a student's language skills on their own. Social networks are very popular not only among young people, among users you can find people of different age. In this regard, it is advisable to introduce the use of social networks in the educational process. Teachers and educators often think that social networks only distract young people from their studies, but their use can make the learning process very effective, increasing the interest and personal motivation of students to learn a foreign language.

The social network is a powerful tool that allows users to communicate with each other. In the last decade, social networks have become widespread and have evolved for many users into more than just a website. The development of information and social networks in virtual reality is challenging teachers again. The integrated use of new technologies and technical tools in teaching English in the classroom facilitates many of the teacher's complex tasks and allows us to develop fundamentally new approaches to this matter. One of these new ways is to teach the language using social networks. The correct usage of modern tools and Internet resources in the process of teaching a foreign language, it gives tremendous results in the development of skills such as expansion of vocabulary, correct speech structure, pronunciation, development of speaking skills, creativity in expressing thoughts and broadening person's horizons in general. The use of Internet technologies for educational purposes is also highly appreciated by the fact that it is not always possible to find a native speaker in real life, while on the Internet this can be easily done at any convenient time. When using social networks in learning English it helps you: [4, p.18].

- in teaching vocabulary;
- to keep speech rhythm;
- to maintain the dialogue, monologue;
- in writing letters;
- to explain grammatical structures and helps students remember, etc.

Instructively, university curricula can be adapted, with more or less efficiency, to the tasks of forming user competencies, but in terms of providing orientation of students in the virtual space the university of modern culture has neither the necessary conceptual apparatus, nor the methodological support, nor the prepared teaching corps. In a sense, the starting positions of givers and students in the face of the ambiguity of a virtual challenge are equal. One thing face-to-face interaction, oral-speech exchange, and other — written print-mediated exchange, and finally, the third is electronic exchange with people whose birth coincided with the beginning of the virtual era. Not the secret, for example, that their computer information is competence. It often turns out to be higher than the corresponding competence of teachers. It is clear that our students have radically changed. They do not match that educational system that is designed for their training. Students changed in comparison with students of previous years and returning to the previous order is absolutely impossible. This is so called the rapid spread of social networks in the last decades of the 20th century. It is

not surprising when students note that often faced situations in which their computer knowledge exceeded the knowledge of teachers. Of course we understand social networks as a means of mass communication and knowledge transfer and analyzing modern trends in the socio-cultural development of society, in particular globalization and intensive informatization of social and cultural processes, we can talk about the emergence of a new social space, the so-called virtual reality. The popularity of various social networks varies from region to region in the whole world. For example, Facebook, Twitter, MySpace, Duolingo, Tandem etc. [5]. There are a large number of social networks that can be combined into two groups based on the criterion of access to them:

- publicly accessible social networks for which professional, age and gender are not important features of the participants. Examples of such networks include: Facebook, VKontakte and many others;
- special networks that are created for participants united by a certain attribute. As a rule, participants of such social networks become by invitation (they are closed).

In addition to general social networks, there are also specially designed for training language social networks. They allow you to learn a foreign language on your own, without direct contact with the teacher. In turn, language social networks can be classified by specialization, accessibility of information and geographical feature [6, p.35].

The use of social networks and language learning application allows you:

- 1) to organize work on the development of foreign language speech activities of students outside the classroom due to such didactic properties as multimedia, interactivity, hypertext organization of educational material;
- 2) social networks make it possible to diversify independent educational activities, use the language being studied as a means of communication already at the initial stage of training;
- 3) tasks and exercises based on the material of social networks suggest the development of various communicative skills, for example: to participate in a discussion, write written messages, search and select information.

Using social networks in English lessons allows you to study texts and information. Even students with poor reading skills are interested in working with computers, because in some cases the computer shows what they do not know and comes to the rescue.

In the field of modern education, the most widely used the following information technologies: electronic textbooks, interactive training resources (simulators), virtual environments (virtual laboratories, classrooms, museums and etc.), electronic databases, reference and information sources (online translators, electronic dictionaries, encyclopedias, etc.), electronic libraries, electronic collections (photo, sound, video files). There are special groups for watching films, listening to audiobooks, reading magazines of any orientation, and discussion and communication in them is conducted only in foreign language.

So, given the active use of modern technologies in our society, there is every reason to believe that as an extracurricular activity, social networks, especially linguistic ones, are an effective method of learning English.

There are three main ways how to use social media to learn English:

1. Follow English-related groups on social media. These are often pages of online language schools.
2. Follow other English-language channels of interest. It doesn't matter what they are about, let them be groups with beautiful quotes, funny pictures, whatever. If they are in English, that's a big plus.
3. Chat with native speakers in the comments, discuss different topics on forums, find friends by interest and communicate with them in correspondence.

There are many sites dedicated to learning English, which allows almost every educational organization to have a social network page. A wide variety of information appears in it: useful links, new words, funny phrases, contests for everyone, grammar comments, polls on various topics, and much more. Everyone can join the weekly discussions and practice their writing skills in a friendly atmosphere. You will find a lot of useful and interesting things: funny videos, slang, mini-tests, new vocabulary, grammar explanations, tips for those who are going to take international exams, games, links to professional resources, and so on. Ask any question regarding the English language, and get a detailed answer and valuable advice from specialists. In addition, you can simply meet English-speaking people and correspond on any topic, thus practicing all the communication skills in a real situation.

Results and discussion

All of the above technologies can be included and placed in a social network, thus, reducing the time to find the necessary information.

So, one social network has huge opportunities — it is enough to create a community or a conversation with invited users, in a word, a platform where they will place an electronic library with textbooks and reference material, media files, and, which is not unimportant, where each participant will have access to all posted information. Various types of social media are used in education to different purposes: posting educational content, improving communication and interaction, to facilitate collaboration and group work to provide and receive feedback as asynchronously or synchronously, for sharing any documents or course materials among participants of the educational process.

Information and educational environment create opportunities for integration of the internet resources, educational software, technical and communication means of informatization to the educational process of an educational institution. In this case, the information and educational environment is considered as a systematically organized set of transmission and storage means information resources, hardware-software and organizational methodological support, focused on satisfaction of educational needs of the population.

Model presented information and educational environment in the form of a two-level system, consisting of physical and virtual environments.

The physical environment is a subsystem of the joint educational activities of the university leadership, teachers and students.

In this subsystem, the active part of it is the teaching staff, not only interested, but also possessing an information culture, possessing information and communication technologies.

Virtual environment — a subsystem consisting of the following components:

- technical equipment of workplaces with means informatization;
- hypertext databases;
- virtual communication environment (corporate computer network).

As you know, a person for the active use of the studied language in various communication situations it is necessary to overcome a certain psychological barrier. Also chatting with remote friends provides internal comfort as it interferes the emergence of a feeling of loneliness, often mastering a foreign student. Remote communication on a social network is capable of increasing student confidence and stimulate successful mastery of a foreign language. So firstly, these sites are responsible for convenient and easy communication, secondly, provide the opportunity to create interest groups and, thirdly, erase age, territorial and social differences communication participants. The experience showed that social networks can be very convenient and effective tool that complements standard learning tools. There is an opportunity to increase the variety and visibility of educational materials, while remaining within the framework of the familiar environment of communication for students. As a result, students begin to be more interested in the subject and show higher learning outcomes.

To support the process of learning a foreign language, it is necessary to use special educational materials of social networks designed taking into account the goals and content of training. Teacher should take into account that the main goals of promoting educational services in social networks are: attracting new students; formation of communication ties with the target audience.

Despite the fact that the number of groups is created to ensure the availability of educational services is increasing daily, there is still the problem of the lack of a methodology of using educational resources in the Internet. Therefore, we will focus on methodologies, which are based on the active development by students of foreign language intercultural communicative competence and which are based on the principles of their personal inclusion in the learning process, interpersonal and intercultural interaction in the language being studied.

In addition to being educational potential, they also help students to adapt to the life.

Language social networks have a number of advantages: they speed up the learning process, improve the quality of assimilation of the material, contribute to the growth of students' interest in the English language, help improve listening skills based on audio files and multimedia, allow you to expand your vocabulary with the vocabulary of modern English and etc.

Most students agree that language social networks contribute to the enrichment of vocabulary and the assimilation of oral speech of English. The rest believes that it depends on the kind of language social network.

Thus, the language social network is an assistant in teaching English. The teacher only needs to properly organize the independent or group work of students.

On social networks, students can find a large amount of useful information necessary to successfully complete the assignment. The use of linguistic social networks in learning English makes the learning process interesting and exciting. Moreover, they increase a person's motivation to learn English both in the classroom, in the classroom and at home, which opens up new prospects for the development of students' independent work. With the help of social networks, anyone can get additional useful information about an issue of interest. At the disposal of students are information videos, forums for authors of printed publications, magazines, newspapers, educational audio and video recordings. Thus, we have every reason to believe that language social networks are an effective method of teaching English.

Our students are on a short foot with computers, which is why the main task of the teacher in education now is to find ways to motivate, encourage and stimulate students using modern technologies.

We must begin to create and develop a specific learning environment so that our students can communicate using a variety of modern technologies. They must learn how to receive and exchange information in different ways and how to compose, organize, analyze and synthesize this information so as to draw conclusions and generalizations.

In addition, we must encourage students to become self-directed learners and enable them to collaborate with their leaders in common work.

While the internet can be a valuable teaching tool, it is important to know that its use is not appropriate for all lessons. Instructors should find plans using one or more of the following:

- Researching a specific topic.
- Various or comparative information.
- Critical thinking and analysis.
- Use of graphics and drawings.
- Collection of information.
- Conducting reviews.

To help students, the teacher must correctly organize independent student work. As a preparatory work, he can give students a list of sites that can help with the search for information, familiarize them with the principle of operation of social networks. Such social networks should include [6, p.35]:

- an ongoing basis posting on the page relevant information that may be useful to the audience;
- links to other Internet resources such as: electronic library, class schedule, conditions for participation in conferences and publications, etc.
- stimulating group discussions;

In teaching activities, social networks are actively used during various competitions, conferences, Olympiads; participation in seminars and webinars, both independently and together with students; organizing design and research activities, publishing articles, developing lessons and events, communicating on forums and chats, exchanging experience with colleagues, taking distance courses, conducting lessons, online testing. I find this type of work very convenient and effective in teaching a foreign language, since organized types of work contribute to the development of communication skills and the formation of intellectual skills of students; naturally form the skills and abilities of working with a foreign language text; make it possible to obtain authentic information in the target language and the ability to communicate with its speakers; promote individualization and differentiation of the learning process; provide access to open space and, therefore, carry out socialization and actualization of the personality of students.

Conscious learning of English, which makes it a necessity at its own level, is not a question of the year, therefore one of the questions that arises for professionals engaged in teaching English is: how to learn to speak English fluently, both orally and in writing? What methods and techniques should be used to motivate students? Teachers should pay a special attention to social networks which include communicative methods. Communicative techniques are what help to quickly «switch» thinking to English, without thinking about grammar or pronunciation, but simply «pulling» English out of memory as a whole.

Social the demand in relation to language education has changed throughout the whole a number of decades, but its main meaning has always been to master foreign language.

Conclusions

However, we must not forget that the negative qualities that users acquire in the virtual world can complicate the real process of socialization in real life and destroy existing social rules. For example trolling, it meant posting messages on the internet in order to provoke a reaction. In the end, it is too late to realize that rules and regulations based on internal rules on social networks do not always comply with public standards and will be prosecuted for violating them.

Other drawbacks of social media are also: oversupply entertainment information, lack of tight control, ignoring ethical issues, as well as inaccurate content. Overall use social media in the educational context is still controversial nature and should be considered, both the advantages and disadvantages in order to make it more effective for both teachers and students. However, social media can be an additional tool teaching a foreign language.

Thus, the competent use of social networks in teaching a foreign language allows us to conclude that the projects and communities organized there contribute to the development of communication skills and the formation of intellectual skills in students; naturally form the skills and abilities of working with a foreign language text and make it possible to obtain authentic information in the target language and the ability to communicate with its carriers; promote individualization and differentiation of the learning process; provide access to open space and, therefore, carry out socialization and actualization of students' personality.

All things considered, it seems reasonable to assume that the role of real communication with the teacher during training is great and it is difficult to replace it anything, but the potential of language social networks is great: they can be used not only for independent work, but also in English lessons. So the language social network is an assistant in teaching English. Especially in remote learning mode. The teacher needs only organize independent or group work of students.

References

- 1 Клименко О.А. Социальные сети как средство обучения и взаимодействия участников образовательного процесса / О.А. Клименко // Теория и практика образования в современном мире: материалы Междунар. науч. конф. — СПб., 2012.
- 2 Ruckriem, G. Digital technology and Mediation-a Challenge to Activity Theory [Electronic resource]. — 2009. — Access mode: https://psyjournals.ru/files/32813/kip_2010_4_Ruckriem.pdf.
- 3 Patarakin E.D. Social interactions and network learning 2.0-Modern technologies in education and culture. — Moscow. Russian Federation: Patarakin E.D., 2009.
- 4 Gerasimenko I.E. Types of trolls in the internet communication / [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.rusnauka.com/pdf/254476.pdf>.
- 5 Imangozhin B.M. Kalganbayeva A.S. Language social networks in teaching English. Nur-Sultan, Kazakhstan [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.rusnauka.com/pdf/252619.pdf>.
- 6 Гришакова Е. Социальные сети и их классификация [Электронный ресурс] / Е. Гришакова. — 2012. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-sotsialnye-seti-v-obuchenii-angliyskomu-yazyku/viewer>.

А.К. Китибаева, С.М. Жанкуатова, Д.С. Асакаева

Әлеуметтік желілер студенттердің шет тілін оқытудағы сөйлеу мәдениетін дамыту құралы ретінде

Біз қарқынды дамып келе жатқан және шығармашылықты талап ететін, тез өзгеретін әлемде өмір сүреміз. Бүгінгі таңда дәстүрлі оқыту формаларын заманауи технологиялармен интеграциясыз елестету қиын. Дүниежүзілік компьютерлік желінің ресурстарын сауатты пайдалану мәдениетаралық коммуникацияның дұрыс дамуына ықпал етеді, студенттерге ғылыми, кәсіби және әлеуметтік тақырыптарда өздерін қызықтыратын тақырыптар бойынша қажетті ақпаратты табуға едәуір көмектеседі, сонымен қатар таңдалған салада өзін-өзі жетілдіруге ықпал етеді. Күн сайын шетел тілін оқыту процесінде сәтті қолданылатын интернет-ресурстар мен қосымшалар саны артып келеді. Бұл сан алуандылық өз кезегінде мұғалімдерге онлайн-құралдарды дұрыс таңдау үшін қиындық туғызады. Мақалада білім беру мақсатында виртуалды байланыс мүмкіндіктерін ұтымды пайдалануға мүмкіндік беретін әлеуметтік желілерде және қосымшаларда жұмыс істеу тәсілдері ұсынылған. Зерттеу көрсеткендей, шет тілін оқыту үдерісінде заманауи құралдар мен интернет-ресурстарды дұрыс қолдану сөздік қорын молайту, сөйлеу мәдениетін дұрыс қалыптастыру, дұрыс сөйлеу дағдыларын дамыту, ойларын білдіру мен шығармашылық қабілеттерін арттыру және жеке тұлғаның ой-өрісін

кеңейту сиякты дағдыларды жетілдіруде орасан зор нәтижелер береді. Интернет-технологияларды білім беру мақсатында қолдану шынайы өмірде шет тілін ана тіліндей білетін адамды табу әрдайым мүмкін бола бермейтіндіктен жоғары бағаланады, өйткені тіл үйренуге арналған әлеуметтік желі қосымшаларының көмегімен мұны кез-келген ыңғайлы уақытта оңайлықпен жасауға болады.

Кілт сөздер: мәдениетаралық құзыреттілік, виртуалды шындық, әлеуметтік желілер, тіл мәдениеті, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім беруді ақпараттандыру, шет тілін үйрену, виртуалды байланыс.

А.К. Китибаева, С.М. Жанкуатова, Д.С. Асакаева

Социальные сети как средство развития речевой культуры студентов в обучении иностранному языку

Мы живем в прогрессивном и творческом, быстро меняющемся мире, где почти все процессы связаны с использованием передовых технологий. Сегодня сложно представить традиционные формы обучения без интеграции с современными технологиями. Грамотное использование ресурсов глобальной компьютерной сети способствует правильному развитию межкультурного общения, существенно помогает студентам в поиске необходимой информации по интересующим их темам в научных, профессиональных и социальных темах, а также способствует самосовершенствованию в выбранной сфере. С каждым днем растет количество интернет-ресурсов и приложений, которые успешно применяются в процессе обучения иностранному языку. Это разнообразие, в свою очередь, создает для учителей проблему правильного выбора интернет-инструментов. В статье предложены способы работы в социальных сетях и приложениях, позволяющие рационально использовать возможности виртуального общения в образовательных целях. Исследование показывает, что правильное применение современных инструментов и интернет-ресурсов в процессе обучения иностранному языку дает потрясающие результаты в развитии таких навыков, как расширение словарного запаса, грамотное построение речи, правильное произношение, развитие разговорных навыков, креативность в выражении мыслей и расширении кругозора индивидуума в целом. Использование интернет-технологий в образовательных целях также высоко ценится тем, что в реальной жизни не всегда можно найти носителя языка, а с помощью приложений в социальных сетях это легко осуществить в любое удобное время.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, виртуальная реальность, социальные сети, языковая культура, информационно-коммуникационные технологии, информатизация образования, изучение иностранных языков, виртуальное общение.

References

- 1 Klimenko, O.A. (2012). Sotsialnye seti kak sredstvo obucheniia i vzaimodeistviia uchastnikov obrazovatelnoho protsessa [Social networks as a means of learning and interaction of participants in the educational process]: Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia — International Scientific Conference. Saint Petersburg [in Russian].
- 2 Ruckriem, G. (2009). Digital technology and Mediation-a Challenge to Activity Theory. Retrieved from https://psyjournals.ru/files/32813/kip_2010_4_Ruckriem.pdf.
- 3 Patarakin, E.D. (2009). Social interactions and network learning 2.0-Modern technologies in education and culture. Moscow. Russian Federation: Patarakin E.D.
- 4 Gerasimenko, I.E. Types of trolls in the internet communication. Retrieved from <http://www.rusnauka.com/pdf/254476.pdf>.
- 5 Imangozhin, B.M. Kalganbayeva, A.S. Language social networks in teaching English. Nur-Sultan, Kazakhstan. Retrieved from <http://www.rusnauka.com/pdf/252619.pdf>.
- 6 Grishakova, Ye. (2012). Sotsialnye seti i ikh klassifikatsiia [Social networks and their classification]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-sotsialnye-seti-v-obuchenii-angliyskomu-yazyku/viewer> [in Russian].

S.J. Lee*, D. Pak

*KIMEP University, Almaty, Kazakhstan
(Corresponding author's e-mail: diana.pak@kimep.kz)*

Effects of sequence and storytelling methods on EFL development of an adult learner

This article presents the effects of sequence and storytelling methods on an adult beginner learner's English language development. Being a powerful and natural way to learn, convey, and retain information, these methods offer a number of benefits, such as improving learners' language proficiency, increasing learner participation, providing learners with cultural experience and encouraging creativity. The following research questions guided the study: 1) How do sequence and storytelling methods motivate an adult language learner to improve English? 2) What linguistic aspects do sequence and storytelling methods develop in the learner's English? A qualitative research approach, specifically a case study, was used to investigate these questions. The findings demonstrate that sequence and storytelling methods of teaching EFL positively contribute to English speaking proficiency and empowerment by motivating the learner. The participant of this case study appreciated the benefits of sequence and storytelling teaching techniques as they addressed her individual needs and increased her learning enjoyment, cultural awareness, and language ability.

Keywords: EFL, sequence and storytelling methods, effects, an adult language learner, learner needs, motivation, empowerment, language proficiency.

Introduction

Sequence and storytelling methods offer a powerful and natural way to learn, convey, and retain information. Research in neuroscience [1] shows that the brain receives and retrieves human experience sequentially. Sequencing is the ability to comprehend an event's components in a given format, such as the beginning, middle, and end of a story or the steps that are followed in learning something in a given order. Sequencing in learning a foreign language calls for understanding the language from simple to complex and from general to specific terms. To understand the information provided, learners need to make sense of it as they read in order to remember it later. The ability to identify the beginning, middle, and end makes recalling important events manageable. It is essential to analyze how the sequence of events works in language learning. During language lessons that implement sequence and storytelling methods, blocked or interleaved study sequences can be used separately. Blocked and interleaved sequences differ in some aspects, such as the amount of repetition and alternation in different categories and the number of repetitions of the parts of progressively presented stimuli [2]. This means that foreign language learners are likely to learn, understand, and retrieve information when a sequential learning method is used [3].

In this study, we analyze the effects of sequence and storytelling methods on improving the English language of an adult beginner learner. We also examine the linguistic aspects of her learning. The following research questions guided this study: 1) How do sequence and storytelling methods motivate an adult language learner to improve English? 2) What linguistic aspects do sequence and storytelling methods develop in the learner's English?

Literature Review

Storytelling and sequence telling work interchangeably because a story has to follow a sequence from the beginning to the end in order to have a good flow. Using a sequence of events allows the learner to follow the occurrence of events without any confusion. This specific language teaching and learning method is also called TPRS (Teaching Proficiency through Reading and Storytelling). This TPRS method has several benefits, such as improving learners' language proficiency, increasing learner participation, providing learners with cultural experience and encouraging creativity.

Language Proficiency

Storytelling is one of the oldest forms of teaching, and it is still used in most societies as an informal method of teaching children in their homes. Stories are a powerful tool for teaching a foreign language as learners can naturally acquire the language in a meaningful environment. The language acquisition device

(an innate ability to learn languages) is activated when exposed to a comprehensible input (language that can be understood) such as storytelling and sequence telling.

Borich [2] claims that storytelling activities and the sequencing method's application are significant in improving learners' speaking skills. Students who tell stories by themselves are independent as they are less likely to be distracted by others and have a better opportunity for practice. The learners express a positive attitude and perceptions towards the storytelling method as it is less strict and more fun. Through storytelling, learners can recall new vocabulary more efficiently, practice speaking skills frequently, improve their learning performance, and become competent English language speakers.

Storytelling emphasizes the student's role in constructing knowledge, relying on the student's prior experience instead of the instructor's skill to transmit knowledge. It has a better outcome when used hand in hand with the Total Physical Response approach, in which learners acquire a second language by making sense out of actions or movements. It is a highly personalized, comprehensive, and contextualized approach that does not impose stress or anxiety on the learners. This makes learning exciting and more manageable. The learning environment created by the Total Physical Response approach is also conducive to learning a foreign language [4].

The vast majority of the studies currently available conclude that the TPRS approach has many advantages over traditional teaching methods. In their meta-analysis of 13 studies, Lichtman and Krashen [5] found that speaking skills are mastered fastest through storytelling, followed by writing, vocabulary, and grammar competence. In addition, stories are an excellent tool for introducing, practicing, revising, and improving pronunciation skills [6]. Kalantari and Hashemian [7] discovered that a foreign language vocabulary develops significantly through storytelling.

The TPRS approach has three stages. In the first two stages, learners develop receptive skills. There are several benefits of TPRS for both the learner and the teacher. First, it makes learning a foreign language less complicated. Storytelling helps learners understand new words more easily and exposes them to the way sentences are constructed in the foreign language. It also helps learners understand how to create a connection between words and flow.

Participation and Enjoyment

Good stories capture the attention and interest of listeners. Wood [7; 18] conducted in-class action research to determine whether storytelling offers any advantages to primary school students' motivation and participation when learning a foreign language. He reported that «the children enjoyed taking part in the activities even if their level of English was very limited, the idea that they wanted to learn and were not afraid to make a mistake was very pleasant to see». In other words, pupils would overcome their insecurities in a foreign language when they were involved in a storytelling process and learning was enjoyable for them. The results of Wood's [7] study were confirmed by Martinez [6] and Gonzalez [8], who investigated the impact of storytelling on primary school children's interest in learning English.

Cultural Awareness

Along with the beneficial language learning outcomes of storytelling, students can develop a sense of cultural and emotional diversity. Martinez [6] highlights the importance of using literature, such as authentic picture or story books, to develop learners' cultural competence in a target language. Through becoming familiar with cultural and social contexts different from their own, they start thinking critically about the world and their place in it:

Stories are windows open to the world. They bring in views about different people, new countries and diverse cultural values, can prepare learners for openness, awareness, tolerance, and acceptance towards other ways of understanding life and stories about different cultures can help integrate children from different migrant backgrounds [Ioannou-Georgiou & Verdugo, 2011 as cited in 7; 4].

Creativity in Learners and Teachers

Gonzalez [8] asserted that telling stories motivates learners to use a foreign language more creatively than what is required by standardized textbook tasks because stories are interesting, engaging, and imaginative. Storytelling gives more freedom to use spontaneously received knowledge. After introducing the storytelling approach as a supplement to the primary curriculum of a Spanish class with elementary school pupils and adults, an experienced second language teacher, consultant, and curriculum developer reflected:

Now, more than ever, I recognize the importance of working hard to be the creative, effective teacher my students deserve. And I know from their positive feedback that storytelling is making a difference in how they think about the experience of learning a foreign language [2].

Overall, it is clear that in addition to its well-known benefits, such as amusement and socialization, storytelling can bring a lot of learning benefits as a part of the TPRS approach. This fact explains the tremendous popularity of the TPRS approach.

Methods and Materials

This research aims to analyze the effects of sequence and storytelling methods on the English language reading and speaking skills of an adult beginning learner. For the method of current study, we chose a qualitative research because it is characterized as well-defined explanations and interpretations of what a researcher hears or observes by means of field notes, interviews, conversations, recordings and other relevant data [9]. Specifically, this qualitative research is a case study that involves investigating a bounded case for a designated length of time, with the resulting data collected through different methods such as interviews, documents, and reading materials. Using Creswell and Poth's [9] principles, we selected one case of EFL learning methods as storytelling and sequence telling and decided to examine a case within a single context of an adult beginning learner. In particular, we offer a case study of a Korean female's English language learning by examining descriptive data such as the findings from in-depth interviews and the participant's learning progress.

Participant

The participant of this case study is Kim, an English language learner. Kim is a Korean native and speaks English as a foreign language; she majored in Korean dance and learned little English language in the past. The participant relocated to Almaty, Kazakhstan, because of her husband's profession. Kim has one daughter and one son who both attend an international school. Although Kim was an absolute beginner of the English language, she was highly motivated to learn English to support her children's education and communicate with their teachers.

Data Collection and Procedures

For this case study, one of the researchers examined her progress and recorded her language development. Data were collected through semi-structured interviews and teaching and learning reports over the course of 5 months of English lessons. The interviews began with the main questions, which were written ahead of time; follow-up questions were spontaneously formed depending on how the participant answered or reacted. The interviews took place in the office of one of the researchers. Two formal interviews were conducted, and the length of each was about 1 hour and 20 minutes. English lessons also took place at the researcher's office twice a week from October 2019 to February 2020.

During the first ten weeks of the lessons, ten different daily life episodes were overviewed and practiced, including: 1) how to make a bowl of cereal; 2) how to toast bread; 3) how to fry eggs; 4) how to cook ramen; 5) how to wash your hands; 6) how to clean the table; 7) how to wash the dishes; 8) how to do laundry; 9) how to take care of your dog; and 10) how to use an ATM. The topics are excerpted from *English for Everyday Activities* [10], and each episode consists of 8 basic sentences. One topic was covered for each week, and the researcher recorded all the sequences in English. The participant practiced reading the sequence every day at least three times and sent her voice recordings of the assigned sequence every day to the researcher as an assignment. During the last eight weeks, the researcher read an English book series called *Little People, Big Dreams* [11] to Kim. In addition, the researcher recorded her reading-aloud of the book and sent the audio file to Kim. Then, Kim listened to the story, read-aloud, recorded her storytelling, and sent her recording back to the researcher as a daily assignment.

Data Analysis

Interviews were conducted in Korean, primarily because the participant was more comfortable using her first language when expressing her ideas and requested Korean language in the interview procedure. The data were then transcribed in Korean. The necessary data were extracted from the original Korean transcripts, and then all relevant parts of the interviews were translated into English. Finally, the acquired information to reveal Kim's language development was thoroughly analyzed from in-person lessons and audio recordings. These were used to answer the research questions for this paper.

Results and Discussion

This section aims to present the qualitative data analysis results. It starts with the description of the participant's background and discusses the effects the sequence and storytelling methods had on the participant's language skills.

Lack of Motivation in the Past

«No, I haven't [learnt English]. Even when I had to, I didn't. I wasn't interested».

External factors had no positive influence on the participant's motivation to learn English in the past. Starting from grade 7 at a secondary school in South Korea, the participant was engaged in English language classes that did not help her learn English. This happened for two reasons: first, she prioritized and dedicated her time to dancing; second, English was not as popular then as it is now, so she was not motivated to learn or do well in the class. In high school, in addition to the college preparatory curriculum, the participant enrolled in a private English Academy because her friend asked Kim to join. However, Kim felt very stressed and frustrated as the English classes were conducted by English native speakers. The participant did not pursue learning English during college either. Later, her parents suggested her to go abroad to study English, but her plans changed. Regardless of the variety of opportunities to master English, the participant lacked motivation and failed in learning.

Improved Motivation

Once the participant felt internally driven and had greater motivation, she started making progress:

«If I learnt English a bit, then I'd be able to recognize things that I didn't know before, and I want to travel abroad by myself, speaking English».

«... he [husband] tells me stuff, but as it gets repeated, and as he has his own things to do and he tells me to do things on my own, I feel frustrated. So I thought, if only I could speak English, then I could've taken care of my kids' school matters at their international school».

When she moved with her family to Almaty, Kazakhstan, Kim suddenly found herself in an international environment. Her children went to an international school where English was used as a medium of instruction. Her husband, a fluent English speaker, was not always nearby to translate things for her, and being recognized as a foreigner, she would be offered menus/service in English. She could not express herself in a foreign country, and she lost her voice because of language barriers:

«As I came here [Almaty] I felt many things».

«There were many mothers who spoke English well».

«... they [foreign mothers living in Almaty] were sending their kids to international schools where kids spoke English. I envied them because they spoke to the teachers. When I went to the school, I always had to bring my husband».

«I want to learn [English] and it's the first time I come to a place with so many foreigners».

This is how the participant developed intrinsic integrative motivation (a drive to do something that stems from internal rewards to become a member of a target language speaking community), which strengthened her stamina and persistence in the foreign language learning journey.

Transferring Extrinsic to Intrinsic Motivation

The continued use of the sequence and storytelling methods help the learner to become interested in the English language. Kim says,

«I can't say that I'm confident yet, but I feel that I want to do it».

In the same line, these methods of learning gave the participant greater intrinsic motivation (a drive to do something that stems from internal rewards) to learn the language:

«And I feel a sense of achievement, as I'm learning something new before I sleep. Something I haven't done before».

Many people find it embarrassing to speak English when they are not competent yet. This is because they do not have enough knowledge and confidence to speak in front of others; however, as they keep hearing and practicing good English from others, they get more confidence and start speaking it themselves. The recordings and discussions with learners help to build their oral skills. Kim says,

«Therefore, I should be able to speak English well enough to communicate. And the feeling that I can communicate with other people empowers me, because language allows people to communicate».

She noted her daily improvements and attributed them to the zeal she has developed in the process of learning. She is confident that with time her speaking skills will be perfect, and she will be able to communicate in English with other people. This is why she keeps recording (practicing English) even late at night.

Empowering Introverted Learners

Sequence and storytelling methods help empower learners through small achievements (recordings), self-actualization, and psychological comfort. Once a learner has experienced the positive side of these learning methods, they can gain courage and comfort in learning the language without fear of failing to understand.

The data yielded by this study provide convincing evidence that one of the positive effects of the sequence and storytelling methods is learner empowerment. The participant highlighted that her emotional and psychological state during the study was comfortable and secure:

«I can't say that I'm confident yet, but I feel that I want to do it».

«I really want to study now, even if I'm awful. [I want to do it] Every day, without skipping».

«Therefore, I should be able to speak English well enough to communicate. And the feeling that I can communicate with other people empowers me, because language allows people to communicate».

It seems fair to suggest that breaking a story into meaningful and manageable chunks takes away the cognitive load of processing a complex assignment and reduces anxiety:

«I felt that I could do it [read in English]».

On top of that, every small achievement (i.e., recording) gave her a sense of accomplishment and boosted her confidence in learning.

«As I'm continuing to do this, I'm getting more determined. Even when I read it roughly, I feel grateful to myself as I've done something that day. If I don't do it, I feel uncomfortable before I sleep».

«When I look at it and I can see I've done a lot. And I think to myself that I maybe can be better at it, if I try».

«And I feel a sense of achievement, as I'm learning something new before I sleep. Something I haven't done before».

«Sending emails every day is also encouraging me, the feeling that I should send it (the recording) to you».

«When I feel tired, I could feel like skipping it and do it tomorrow instead, but the fact that I have to send the email to you has helped me a lot».

Sending a recording before going to bed became a new addition to her boring routine in a foreign country. This studying routine really empowered her because Kim gained confidence out of these small achievements:

«Something I can do every day...»

«... studying a language and making a routine out of it».

English Language Proficiency

The participant was eventually able to capture concepts systematically through this sequential method of learning. Since Kim could not read in English, oral instructions were a large part of learning; hence sequence and storytelling methods were very effective. For instance, it was easy for Kim, a beginner, to grasp the meaning of simple English words as they were gradually presented in order from the simplest to the most complex words. Storytelling and speaking combined with the sequential method helped her perfect her pronunciation of words and reading as well. It also helped her to gradually gain the ability to construct short sentences logically and comprehensively. In this way, she could learn more vocabulary as her interest in reading in English grew.

Thus, the observational data from this study suggest that sequence telling helps the foreign language learner understand how words are arranged in the new language as well as the sentence and phrase structure. It is one way of helping learners master their use of the new language. Specifically, sequence telling helps them understand the beginning, middle, and end of a story and ensures that they can create a plot while creating their own story. It also helps eliminate misunderstandings that are likely to occur when the learner does not understand how words are arranged in a language.

Furthermore, storytelling motivated the participant to continue learning by internalizing ideas more quickly through the plot. This finding suggests that narrating incidents in the story helps learners remember the specific vocabulary that they came across in their reading; they can also relate to what is going on in the story and imagine it in real life. This also boosts their ability to vividly remember specific terms and their respective meanings. Storytelling motivates them to do more beyond their readings. They are therefore inspired to learn on their own, fostering their understanding of the language. They grow to love English language sounds, pronunciation, and contents of sequence-telling and many other significant components.

The art of storytelling also creates a sense of connection for a language learner. Kim developed more interest in learning English when she continuously progressed through story recording and sharing the recordings with her tutor. Every time she felt like she made a slight improvement, she was more inspired to keep doing the same every day to improve her English. Storytelling connects the learner to what is happening at that moment, fostering open-mindedness and the ability to capture a new idea.

Conclusions

Using the sequence and storytelling methods of learning is one of the most effective language-learning techniques. They involve training learners by exposing them to the simplest concepts of language and moving gradually to the most complex while ensuring that they understand every step. Storytelling involves the extensive reading of stories in the language, then sequencing them by telling the story captured in the reading. These learning methods increase learners' motivation to learn and become more proficient in the language. The more motivated the learners are, the more they are willing to explore on their own, which helps acquire their English skills. It is also evident that using sequential and storytelling methods of language learning helps to transfer extrinsic motivation into intrinsic inspiration. The more the listener gets excited about what they are engaging with, the more they are motivated to read more on the subject.

Storytelling also creates a sense of connection to real-life events. The use of stories builds trust and familiarity, allowing the learners to engage with the story where they are and making them open to more ideas, hence, more receptive to the basics of the language. It also helps the reader make connections between the story and reality. Considering all these benefits of the sequence and storytelling methods, we suggest that language teachers and material developers implement this technique for effective teaching and creative language learning activities.

References

- 1 Fletcher, P.C., Zafiris, O., Frith, C.D., Honey, R.A.E., Corlett, P.R., Zilles, K., & Fink, G.R. On the benefits of not trying: brain activity and connectivity reflecting the interactions of explicit and Implicit sequence learning. *Cerebral Cortex*, 2004, 15(7), 1002–1015.
- 2 Borich, J. Teaching a foreign language through storytelling. *Education Week* website, 2012, April. Retrieved from https://www.edweek.org/tm/articles/2012/04/02/tln_borich.html.
- 3 Slavic, B. TPRS and comprehensible input training, 2016.
- 4 Kalantari, F. & Hashemian, M.. A storytelling approach to teaching English to young EFL Iranian learners. *English Language Teaching*, 2015. 9, 221. 10.5539/elt.v9n1p221.
- 5 Lichtman, K., & Krashen, S. *Show me the data: Research on TPRS*. NTPRS 2013 (National TPR Storytelling Conference), Dallas, TX., 2013, July.
- 6 Martinez, I. B. A story-based approach to teaching English. *Encuentro* 17, 2007, 52–56 б.
- 7 Wood, J.D. *Using stories to help children learn a foreign language*. University of Granada (Doctoral dissertation), 2016.
- 8 Gonzalez, L. I.P. Teaching English through stories: A meaningful and fun way for children to learn the language. *SciELO*, 12(1), 2010 p. 95–106.
- 9 Creswell, J.W. & Poth, C.N. *Qualitative research and inquiry design: choosing among five approaches*. Sage, 2018.
- 10 Zwier, L.J. *English for everyday activities: A picture process dictionary: Multi-skills activity book*. Compass Publishing, 2011.
- 11 Shelley, M. *Little People, Big Dreams*. Frances Lincoln Publisher, 2019.

С.Д. Ли, Д. Пак

Ересек оқушының ағылшын тілін шет тілі ретінде дамытуына тізбектік және баяндау әдістерінің әсері

Мақалада жанадан бастаған ересек оқушының ағылшын тілін дамытуына тізбектік және баяндау әдістерінің тигізген әсері сипатталған. Ақпаратты алудың, берудің және сақтаудың қуатты және табиғи тәсілі ретінде бұл әдістер студенттердің тілдік дағдыларын жақсарту, сабаққа деген қызығушылығын арттыру, мәдени тәжірибе және шығармашылық сияқты бірқатар артықшылықтарды ұсынады. Зерттеу мына сұрақтарға негізделген: 1) Тізбектік және баяндау әдістері ересек оқушының ағылшын тілін жетілдіруге қалай ынталандырады? 2) Тізбектік және баяндау әдістерін қолдана отырып, қандай лингвистикалық аспектілерді дамытуға болады? Осы мәселелерді зерттеу үшін сапалы зерттеу әдісі, атап айтқанда, тақырыптық зерттеу қолданылған. Зерттеу нәтижесінде ағылшын тілін оқытуда тізбектік және баяндау әдістерін қолдану ағылшын тілінде сөйлеуге оң ықпалын тигізгендігін және олардың мүмкіндігін кеңейте отырып, ынталандыратынын көрсетті. Қатысушылар бұл әдістердің артықшылықтарын бағалады, өйткені аталған әдістер олардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандырды және оқуға деген қызығушылығын арттырып, мәдени танымы мен тілдік дағдыларын кеңейтті.

Кілт сөздер: ағылшын тілі шет тілі ретінде, тізбектік және баяндау әдістері, ықпал, ересек тіл үйренуші, тіл үйренуші қажеттілігі, ынтасы, мүмкіндіктерді кенейту, тілді меңгеру.

С.Д. Ли, Д. Пак

Влияние методов последовательности и повествования на развитие английского как иностранного языка у взрослого учащегося

В статье описано влияние методов последовательности и повествования на развитие английского языка у взрослого начинающего учащегося. Будучи мощным и естественным способом обучения, передачи и сохранения информации, эти методы предлагают ряд преимуществ, такие как улучшение языковых навыков учащихся, увеличение вовлеченности, культурного опыта и творческого потенциала. Авторы статьи в ходе исследования пытались найти ответы на следующие вопросы: 1) Как методы последовательности и повествования мотивируют взрослого студента улучшить свой английский? 2) Какие лингвистические аспекты могут быть развиты при использовании методов последовательности и повествования? С этой целью ими был применен качественный исследовательский подход, в частности, тематическое исследование. Полученные результаты позволили авторами заключить, что данные методы положительно влияют на владение английским языком и расширяют возможности учащегося, мотивируя его.

Ключевые слова: английский как иностранный язык, методы последовательности и повествования, влияние, взрослый студент, потребности учащегося, мотивация, расширение возможностей, владение языком.

Н.А. Рунгш, Л.А Сидорова*

*Чувашский государственный педагогический университет им. И.Я. Яковлева, Чебоксары, Россия
(*Корреспондирующий автор. E-mail: lara1357@mail.ru)*

Использование мнемотехнических приемов для запоминания тона китайских иероглифов

Статья посвящена использованию мнемотехнических приемов для запоминания тона китайских иероглифов. В настоящее время укрепляются связи с Востоком, и все больше и больше людей проявляют интерес к китайскому языку. Он сложен для изучения, прежде всего, из-за тонов, неверное использование которых может исказить смысл слова и даже целого предложения. Поэтому с первого дня обучения важно обратить на них должное внимание, необходимо практиковать этот аспект. Изучающие китайский язык могут столкнуться с проблемами, такими как невозможность различать тон на слух, воспроизводить базовые тона, запомнить правильный тон, воспроизводить тона в контексте, незнание фонологических правил, смешивание тонов и интонаций. Решить их, выучить китайские тона, можно используя разные ресурсы и приемы. Объектом исследования являются мнемотехнические приемы, применяемые при изучении китайской иероглифики. В ходе исследования была поставлена следующая задача: определить эффективный способ запоминания китайских иероглифов с использованием приемов мнемотехники. Эффективность методики была проверена экспериментально. Авторы рассмотрели примеры легенд (рассказов), созданные для запоминания направления тона. Важно проговаривать эти истории-легенды вслух, представляя в голове картинку, создавая ассоциативный ряд. Мнемотехнические приемы, употребляемые для запоминания тона китайских иероглифов, способствуют максимальному развитию образного мышления, созданию устойчивых ассоциаций, а также увеличению времени концентрации внимания.

Ключевые слова: китайский язык, иероглиф, тон, мелодия, пиньинь, мнемотехнические приемы, сознательное запоминание, память.

Введение

В настоящее время китайский язык набирает популярность во всем мире. Учебные заведения многих стран включают в свои учебные и факультативные программы курсы китайского языка. Наряду с английским, немецким, французским и испанским языками, китайский язык стал пятым доступным для выбора иностранным языком. Выпускники российских школ с 2019 г. имеют возможность сдать Единый государственный экзамен (ЕГЭ) по китайскому языку. Это говорит о том, что только сейчас китайский язык начинает входить в процесс образования в России. Следовательно, возникает много вопросов, связанных с методикой его преподавания русским учащимся общеобразовательных школ и студентам высших учебных заведений.

Количество людей, носителей китайского языка, постоянно увеличивается. Это связано, во-первых, с постоянным ростом численности населения в Китае, во-вторых, с увеличением количества людей, изучающих китайский язык во всем мире.

Китайский язык считается самым древним в мире. В ходе долгого периода развития он претерпел сильные изменения, что делает процесс его изучения сложным. Кроме того, он включает 10 диалектов, которые имеют отличия в фонетике, лексике и грамматике. Как один из трудных языков для изучения, он был включен в Книгу рекордов Гиннеса.

Трудность заключается в том, что даже изучение новых слов, пополнение лексического запаса, требует больших усилий в процессе знакомства с китайским языком, так как изучающим его необходимо запомнить само слово, тон, с которым оно произносится, и его написание. Без четкой системы запоминания невозможно выучить даже сотню слов.

Объектом исследования являются мнемотехнические приемы, используемые при изучении китайской иероглифики. В ходе исследования была поставлена следующая задача: определить эффективный способ запоминания китайских иероглифов с использованием мнемотехники.

Методы и материалы

Для достижения поставленной цели нами был использован комплекс следующих методов исследования: изучение научно-методической литературы по проблеме исследования, наблюдение, беседы, эксперименты, анализ полученных результатов.

Эффективность методики была проверена экспериментально со слушателями Центра дополнительного образования Чувашского государственного педагогического университета им. И.Я. Яковлева в течение трех месяцев (октябрь – декабрь 2020 г.). На начальном этапе изучения китайского языка обучаемые (19 чел.) были разделены на две подгруппы: экспериментальная (10 чел.), в обучении которых использовались мнемотехнические приемы для запоминания тона китайских иероглифов, и контрольная (9 чел.).

Результаты и их обсуждение

Китайский язык сложен для изучения, прежде всего из-за тонов, неверное использование которых может исказить смысл слова и даже целого предложения. Поэтому с первого дня обучения важно обратить на них должное внимание, практиковать этот аспект. Выучить китайские тона можно с использованием разных ресурсов и приемов.

«Использование мнемотехники для запоминания без зубрежки, индивидуальный подбор ассоциаций — хорошее подспорье для изучения европейских языков и *mustdo* в случае с китайским» [1; 10, 11].

Слова «мнемотехника» и «мнемоника» обозначают одно и то же — техника запоминания. Они происходят от греческого «mnemonikon» — *искусство запоминания*. Считается, что это слово придумал Пифагор Самосский (IV в. до н.э.). Искусство запоминания названо словом «mnemonikon» по имени древнегреческой богини памяти Мнемозины — матери девяти муз [2].

Мнемотехника — искусство запоминания, совокупность приемов и способов, облегчающих запоминание и увеличивающих объем памяти путем образования искусственных ассоциаций [2].

Можно использовать два метода мнемотехники для запоминания слов: метод рассказа и метод путешествия. При использовании метода рассказа надо соединять слова друг с другом. Любой может без особых усилий вспомнить слова, связанные одним рассказом. Однако если попытаться запомнить их списком, то можно запомнить гораздо меньше слов. При применении второго метода человек отправляется в путешествие и встречается с предметами, людьми, понятиями, которые необходимо запомнить. Он использует пространственную память, чтобы связать друг с другом случайные фрагменты информации.

Сильные эмоции и чувства (абсурд, отвращение, смущение, смех, страх) могут способствовать созданию ярких ассоциаций. Для использования приемов мнемотехники успешно можно применить запахи, звуки и воображение.

Изучающие китайский язык могут столкнуться с рядом проблем, связанных с выбором тона. Рассмотрим их подробнее.

1. Невозможность различать тон на слух.

Студент на начальном этапе обучения не дифференцирует изменение тона, не понимая, что слоги имеют разные оттенки.

Например, *mā, má, mǎ, mà*. Все слова звучат одинаково. Однако они меняют свое значение в зависимости от тона: 妈 — *mā* (мама); 麻 — *má* (конопля); 马 — *mǎ* (лошадь); 骂 — *mà* (ругать).

2. Невозможность воспроизводить базовые тона.

Студенты слышат разные тона, но точно не могут воспроизвести их. В данном случае они должны научиться имитировать носителей языка. Также можно записать себя, прослушать, сравнить с правильным произношением.

3. Невозможность запомнить правильный тон.

Студенты слышат тоны, произносят их, с использованием пиньинь, однако без пиньиня они не могут вспомнить тон. Данная проблема часто встречается, и она связана с небрежным запоминанием либо слова, либо тона. Необходимо учить каждое слово и свойственный ему тон.

4. Невозможность воспроизводить тона в контексте.

Слова не существуют вне контекста, вне предложения. Зная, как произносится слово изолированно, студенты неверно произносят его в середине предложения. Помочь решить эту проблему может только практика речи.

5. Незнание фонологических правил.

Фонология изучает организацию звуков в языке и то, как они взаимодействуют друг с другом. В китайском языке необходимо знать, как тона влияют друг на друга.

Необходимо обратить внимание на следующие моменты:

- в зависимости от контекста третий тон меняется;
- 不 — так же в зависимости от контекста меняется;
- изменение нейтрального тона.

Игнорирование этих деталей может привести к проблемам. Если люди говорят быстро, то тон тоже будет меняться. Например, 也很好- wó yé hén hǎo (Я тоже живу хорошо) может произноситься как wó yé hén hǎo, но в естественной речи обычно превращается в wó yé hén hǎo.

6. Смешивание тонов и интонаций.

Часто люди не видят разницы между тоном и интонацией. Тон присущ тоновым языкам, к которым относится и китайский. Высота тона слога в нем определяет лексическое значение слога. В то время как интонация не используется для различения слов, а применяется для того, чтобы задать вопрос, передать эмоции говорящего. Следует помнить, что интонация в китайском языке не меняет тона слова.

Чтобы избежать перечисленных выше проблем, необходимо сознательно запоминать тона. Существует большое количество методик, способов и советов по изучению китайского языка и запоминания иероглифов [3].

В данной статье мы остановимся на построении алгоритма сознательного запоминания тона.

Главная мыслительная операция в мнемотехнике — это мыслительная операция «соединение образов», т.е. запоминание осуществляется не памятью, а с помощью мышления. Каждый раз, соединяя два образа в своем воображении, мы заставляем свой мозг запомнить эту связь, мы сознательно контролируем процесс запоминания, управляя им [2].

Результаты апробации методики запоминания тона с использованием приемов мнемотехники, показывают, что студенты экспериментальной группы с первого раза запоминают тон. Иногда они могут забыть само слово, но помнить тон.

Рассмотрим примеры легенд (рассказов), созданных авторами статьи для запоминания направления тона. Важно проговаривать эти истории-легенды вслух, представляя в голове картинку, создавая ассоциативный ряд.

Как уже было отмечено раньше, китайский язык — язык тональный. Один и тот же иероглиф, прочитанный разным тоном голоса, может означать совершенно разные вещи. В китайском языке существует 4 тона.

I-й тон имеет высокую ровную мелодию.

Слова, имеющие I-й тон, наделяются чертами постоянства, устойчивости, высокого, небесного положения; повсеместности или вездесущности.

猫 — māo (кошка). Она всегда гуляет по себе, всегда ласковая, всегда любит сидеть высоко, наверху. Представляем себе кошку на шкафу.

咖啡 — kāfēi (кофе). Люди всегда и везде пьют кофе. Начал пить кофе — втянулся, это надолго и постоянно.

书 — shū (книга). Она постоянный спутник человека образованного. Книгу всегда читают.

Слова, имеющие II-й тон, наделены краткой, быстрой, восходящей мелодией. Здесь уместны истории о росте, движении вверх, стремлении к свету. Можно сочинить истории о горах, возвышенностях, устремлении взгляда к небесам.

人 — rén (человек). Человек, мужчина, как английский «man». Можно вспомнить историю Адама, желающего быть подобным Богу. Любому мужчине свойственно стремление к росту и развитию.

同学 — tóngxué (одноклассник). Это человек, с которым вы вместе росли, стремились вверх к знаниям.

茶 — chá (чай). Представляем, как в высокогорье люди тянутся вверх за листочками, собирают чай. Вспоминаем о том, что хороший чай — это самые верхние листики.

При запоминании III-го тона, имеющего нисходяще-восходящую мелодию голоса, мы обращаем внимание на непрочность, непостоянство, переменчивость, нестабильность, капризность, способность к гибкости и быстрой адаптации. Также возможно использование идеи улыбки.

女 — nǚ (женщина). Улыбающаяся женщина часто кокетничает, капризничает и меняет свое мнение.

狗 — *gǒu* (собака). Она часто прыгает: то вниз, то вверх. Хвостик у нее тоже закорючкой.

IV-й тон, имеющий краткую нисходящую мелодию приказа, можно объяснить через концепт авторитарности, диктаторства, либо через сравнение объекта с другим объектом, притяжения к земле.

爸爸 — *bàba* (папа). При ознакомлении с этим словом молодой аудитории можно создать в голове образ толстого папы с пузом, которое тянет его вниз. Для взрослых участников можно придумать более интересные истории.

弟弟 — *dìdì* (младший брат). Младший брат всегда ниже ростом, чем старший, он ближе к земле.

蛋 — *dàn* (яйцо). В данном случае уместно вспомнить сказку про Курочку Рябу, яйцо которой «упало и разбилось».

Использование мнемотехники для запоминания тона глаголов также оказалось эффективным.

I-й тон.

吃 — *chī* (есть). Есть и пить человеку, как и всему живому, нужно всегда.

喝 — *hē* (пить). Важно пить воду постоянно.

生 — *shēng* (рождаться). Рождаются все и всегда.

II-й тон.

学习 — *xuéxí* (учиться). Учеба — это рост, развитие, прогресс и подъем. Учеба — это движение вверх, через тернии к звездам. В случае особо интеллектуальной аудитории: *per aspera ad astra*.

读 — *dú* (читать вслух). Чтение, как и учение, это развитие.

III-й тон.

买 — *mǎi* (покупать). Покупательская способность — переменная величина, мы не часто делаем особенно дорогие покупки.

请 — *qǐng* (приглашать). Если вас пригласили в гости сегодня, то это не значит, что вас пригласят завтра.

IV-й тон.

坐 — *zuò* (садиться, сидеть). Присаживаясь, человек принимает низкое положение, опускается ниже.

卖 — *mài* (продавать). Можно представить, как при продаже чего-нибудь деньги падают в карман. Также уместен термин «упали деньги», как при переводе средств электронным способом.

睡觉 — *shuìjiào* (спать). Человек спит лежа. Если сравнить спящего человека с сидящим или стоящим, то его положение ниже, ближе к земле. По сравнению с сидящим или стоящим, положение тела более низкое, ближе к земле.

В качестве усилителя для запоминания тона китайских слов можно также рекомендовать использование цвета. Как мы уже писали выше, лучше всего в процессе запоминания применять как можно больше органов чувств. Необходимо не просто прочесть слово, но и произнести его четко, написать, прослушать. Мозг проще запомнит тон, если есть возможность использовать систему цветового кодирования.

В качестве словаря-приложения в настоящее время наибольшей популярностью обладает приложение *trainchinese*, поэтому мы будем придерживаться цветовой раскладки этого приложения. Слова I-го тона разработчики окрасили красным цветом, слова II-го тона — желтым, III-го — зеленым, IV-го — синим. Необходимо выбрать тот цвет, который используется в словаре приложения, которым планирует пользоваться студент.

Для тех, чьим доминантным типом восприятия является визуальное восприятие, можно просто закрашивать слова тем или иным цветом [4]. Для остальных можно подкреплять цветовое сопровождение историей-легендой.

Рассмотрим в качестве иллюстрации некоторые примеры, представленные в статье выше, используя в качестве дополнительного фасилитатора запоминания тона цвет.

猫 — *māo* (кошка). Она всегда гуляет по себе, всегда ласковая, всегда любит сидеть высоко, наверху. Представляем себе кошку на шкафу.

Можно нарисовать кошку красного цвета. Также можно представить кошку красного цвета, которая всегда гуляет по красному ковру, всегда ласковая, всегда любит сидеть высоко, наверху.

咖啡 — *kāfēi* (кофе). Люди всегда и везде пьют кофе. Начал пить кофе — втянулся, это надолго и постоянно. Пьем кофе из красной чашки, наливая его из красной кофе-машины.

人 — *rén* (человек). Человек, мужчина, как английский «man». Можно вспомнить историю Адама, желающего быть подобным Богу. Любому мужчине свойственно стремление к росту и развитию. Человека, мужчину, Адама представляем в желтой футболке, идущего вверх по желтой лестнице.

Можно использовать другие приемы для ассоциативного ряда «цвет–тон».

Красный цвет: кровь, огонь, красная ковровая дорожка, красный Феррари...

Желтый: солнце, золото, песок, пустыня...

Зеленый: трава, растительность, лес, луг, джунгли...

Синий: небо, вода, ручей, водопад...

Как преподаватель, так и студент, может изменить подборку цвета для соответствующего тона. Некоторые люди интуитивно складывают другой набор, поэтому цветовая ассоциация — сугубо индивидуальное дело.

Таким образом, мы рассмотрели ряд примеров историй, которые мы используем для запоминания тона китайских иероглифов. Иногда мы предлагаем студентам объяснить, почему то или иное слово имеет определенный тон, и они лучше запоминают свои истории, часто сравнивают их с версиями друг друга. Мы просим их представить, какие ощущения вызывает то или иное слово, как оно звучит, какие эмоции вызывает. Это способствует закреплению материала в структуре мозга.

Заключение

Эффективность закрепления в долговременной памяти тона иероглифа у испытуемых экспериментальной группы оказалась выше, чем у испытуемых контрольной группы на 13 %. Это говорит о том, что данная методика эффективна.

Итак, использование мнемотехнических приемов для запоминания тона китайских иероглифов способствует максимальному развитию образного мышления, созданию устойчивых ассоциаций, а также увеличению времени концентрации внимания.

Мы согласны с А. Зельдиным, что любое мышление, даже на самом примитивном уровне, можно рассматривать как семантический анализ — восприятие и переработку информации, поступающей из внешнего мира или, в частном случае, из собственного внутреннего состояния [5], поэтому представленные выше ассоциативные истории-легенды не имеют универсального характера: в каждой возрастной группе, для каждой репрезентативной системы восприятия, для каждого психотипа личности контент будет иметь свой вектор развития.

Таким образом, с первых занятий следует обращать должное внимание на запоминание тона китайского иероглифа, а использование мнемотехнических приемов значительно облегчит и разнообразит процесс обучения.

Список литературы

- 1 Рунгш Н.А. Мнемотехнические приемы в изучении китайских иероглифов: моногр. / Н.А. Рунгш. — Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2020. — 138 с.
- 2 Козаренко В.А. Учебник мнемотехники. Система запоминания «Джордано» [Электронный ресурс] / В.А. Козаренко. — М., 2002. (pedlib.ru). — Режим доступа: http://pedlib.ru/Books/6/0200/6_0200-1.shtml.
- 3 Обзор методов изучения китайского языка и запоминания иероглифов // Магазета. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://magazeta.com/methods-review/>.
- 4 Godfroid, A., Lin, C. H., Rye, C. (2017). Hearing and seeing tone through color: An efficacy study of web — based, multi-modal Chinese tone perception training. *Language learning*, 67(4), 819–857.
- 5 Зельдин А. Физиология нейронной кодировки лексем / А. Зельдин // Журн. высш. нервной деятельности. — 2019. — Т. 69. — № 2. — С. 256–264.

Н.А. Рунгш, Л. А Сидорова

Қытай иероглифтерінің үнін сақтау үшін жаттау техникасының әдістерін қолдану

Мақала Қытай иероглифтерінің үнін есте сақтау үшін жаттау техникасының әдістерін қолдануға арналған. Қазіргі уақытта Шығыспен байланыс нығайтып, адамдар қытай тіліне көбірек қызығушылық

арналған. Бұл, ең алдымен, сөздің, тіпті сөйлемнің толық мағынасын бұрмалай алатын әуендерге байланысты үйрену қиын. Сондықтан оқудың бірінші күнінен бастап оларға тиісті назар аударып, осы аспектіні жаттықтыру маңызды. Қытай тілін үйренушілер бірқатар проблемаларға тап болуы мүмкін, мысалы: есту арқылы дыбысты ажырата алмау, негізгі екпінді шығара алмау, дұрыс дыбысты есте сақтау мүмкін еместігі, контексте екпінді шығара алмау, фонологиялық ережелерді білмеу, дыбыстар мен интонацияларды араластыру. Әр түрлі ресурстар мен әдістерді қолдана отырып, бұл мәселелерді шешуге, қытай реңктерін үйренуге болады. Зерттеудің нысаны қытай иероглифтерінің зерттеуде қолданылатын жаттау техникасының әдістері. Зерттеу барысында мына міндеттер қойылды: жаттау техникасының әдістерін қолдана отырып, қытай кейіпкерлерін есте сақтаудың тиімді әдісін анықтау. Әдістің тиімділігі тәжірибелік түрде тексерілді. Мақалада авторлар дыбыстың бағытын есте сақтау үшін жасаған аңыздардың (әңгімелердің) мысалдарын қарастырған. Бұл аңыз әңгімелерде суретті елестетіп, ассоциативті қатар жасау арқылы дауыстап айту маңызды. Қытай иероглифтерінің үнін есте сақтау үшін жаттау техникасының әдістерді қолдану бейнелі ойлаудың максималды дамуына, тұрақты бірлестіктердің құрылуына, сондай-ақ шоғырлану уақытын арттыруға ықпал етеді.

Кілт сөздер: қытай тілі, иероглиф, дыбыс, әуен, пиньинь, жаттау техникасының әдістері, саналы есте сақтау, есте сақтау.

N.A. Rungsh, L.A. Sidorova

Using mnemonic techniques to memorize the tone of Chinese characters

This article is devoted to the use of mnemonic techniques for memorizing the tone of Chinese characters. At present, the ties with the East are strengthening, and more and more people become interested in Chinese. It is difficult to study primarily because of the tones, the incorrect use of which can distort the meaning of a word and even a whole sentence. Therefore, from the first day of training, it is important to pay due attention to them, to practice this aspect. Students who study Chinese may face a number of problems, such as: the inability to distinguish the tone by hearing, the inability to reproduce the basic tones, the inability to remember the correct tone, the inability to reproduce the tones in context, ignorance of phonological rules, mixing tones and intonations. To solve these problems, one can learn the Chinese tones using different resources and techniques. The object of the study is the mnemonic techniques used in the study of Chinese characters. In the course of the study, the following task was set: to determine an effective way of memorizing Chinese characters using mnemonics. The effectiveness of the method was tested experimentally. We have considered examples of legends (stories) created by the authors of the article to remember the direction of the tone. It is important to say these stories-legends aloud, presenting a picture in your head, creating an associative series. The use of mnemonic techniques for memorizing the tone of Chinese characters contributes to the maximum development of imaginative thinking, the creation of stable associations, as well as increasing the time of concentration.

Keywords: Chinese, character, tone, melody, pinyin, mnemonic techniques, conscious memorization, memory.

References

- 1 Rungsh, N.A. (2020). *Mnemotekhnicheskie priemy v izuchenii kitaiskikh ieroglifov: monografia [Mnemonic techniques in studying Chinese characters: monograph]*. — Cheboksary: Chuvashskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet [in Russian].
- 2 Kozarenko, V.A. (2002). *Uchebnik mnemotekhniki. Sistema zapominaniia «Dzhordano» [Mnemonic techniques textbook. The system of memorizing «Dzhordano»]*. Moscow. *pedlib.ru*. Retrieved from http://pedlib.ru/Books/6/0200/6_0200-1.shtml [in Russian].
- 3 *Obzor metodov izucheniia kitaiskogo yazyka i zapominaniia ieroglifov (2012)*. [A review of methods for the study of Chinese language and memorizing characters]. *Magazeta*. Retrieved from <https://magazeta.com/methods-review> [in Russian].
- 4 Godfroid, A., Lin, C.H., Rye, C. (2017). Hearing and seeing tone through color: An efficacy study of web — based, multi-modal Chinese tone perception training. *Language learning*, 67(4), 819–857 [in English].
- 5 Zeldin, A. (2019). Fiziologhiia neironnoi kodirovki leksem [Physiology of neural encoding of lexemes]. *Zhurnal vysshei nervnoi deiatelnosti — Journal of Higher Nervous Activity*, 2, Vol.69, 256–264 [in Russian].

A.M. Morosh¹, N.E. Tarasovskaya¹, G.K. Kabdolova^{1*},
Sh.Sh. Khamzina², S.A. Solovyev³

¹NJSC «Pavlodar Pedagogical University», Pavlodar, Kazakhstan;

²Innovative Eurasian University6 Pavlodar, Kazakhstan;

³Omsk State University named after F.M. Dostoevsky³ Omsk, Russia

(*Corresponding author. E-mail: gulzhan_city@mail.ru)

ORCID: 0000-0003-2490-1391

The use of multilingualism in excursion classes in biology (on the example of the greenhouse of the children's and youth center for ecology and tourism)

Education is an area of social and cultural human's life, which is made becoming spiritually mature, highly moral person, able to defend the universal, common cultural values. Education is impossible without accomplishment, and accomplishment should be targeted. Multicultural component in the educational system of any educational institution at the moment is vital, especially in our multinational country. A special place in the education of children and adolescents take humanities, and in particular the study of foreign languages by children. At the present stage in the conditions of intercultural communication is becoming increasingly common model of multilingual education. In this regard, the fundamental purpose of education should be training people in the new model of development of the international community based on universal, global values, the formation skills in children and teens to communicate and interact with representatives of neighboring cultures and in space. Educational institutions not only provide the necessary general and professional knowledge, but also to translate socio-cultural values form the patterns of behavior and skills of intercultural communication, contribute to the formation of an international, multi-cultural identity of the individual.

Keywords: multilingualism, excursion classes, biology lessons, greenhouse, children's and youth center, communication and activity operations, regional component, intersubject relations.

Introduction

In the conditions of innovative development of education the main goal is to build a model of learning, which would create the conditions for the adoption by teachers of new ideas, approaches, new features and ways of pedagogical activity, one of which is the introduction of multilingual education in subjects of natural — mathematical cycle [1;3].

The first President of the country, N.A. Nazarbayev, set a fairly high bar for national education. Education should become competitive, high-quality, so that graduates of the Kazakh school can easily continue their studies in foreign universities. The introduction of three-language education in the educational process of a comprehensive school is, of course, a significant step forward in the implementation of the Concept of Education Development of the Republic of Kazakhstan, one of the basic competencies of which is trilingualism.

Trilingualism is a necessity that the head of our state spoke about in his Address. The widespread translation of office work into the state language requires deep knowledge of it, for the integration of Kazakhstan into the world space, you need to know English, and Russian is necessary as a language of interethnic communication [2; 25].

The main goal facing teachers and students of schools is the development of a multicultural personality who knows the customs and traditions of his people, speaks several languages, is able to carry out communicative and activity operations in three languages, and strives for self-development and self-improvement.

Knowledge of Kazakh, Russian and foreign languages is becoming an integral component of the personal and professional activities of mankind in modern society. All this in general causes the need for a large number of citizens, practically and professionally, who speak several languages and receive, in this regard, real chances to take a more prestigious position in society, both socially and professionally.

In the annual Address of the President of the Republic, the need for multilingual education, active introduction of foreign languages into the Kazakh reality is noted, since trilingualism should be encouraged at the state level. In addition, training in three languages, and, as a result, their knowledge is almost perfect,

will contribute to familiarizing with the culture and traditions of different peoples. And this is the formation of a multilingual personality [3–5].

Materials and methods

The question here is: what can each subject teacher really do in their school? Any discipline, including natural science, can be made a means of learning a language, and at the same time, the assimilation of terminology provides excellent opportunities for not mechanical, but conscious learning of foreign and other non-native languages. A significant role in the development of words and phrases of a non-native language can be played by various communicative moments of lessons or group work with students [6; 343].

During the lesson, various forms of inclusion of material in three languages are used, for example, to create a psychological mood. During the lesson — this is working with text information, reading, translating, retelling. Such types of work best allow you to increase your vocabulary in biology.

Multilingualism for me is not only a high goal set by our first president, and to which everyone should strive. The concept of «multilingualism» for me as a teacher is also filled with some aspects of the professional plan. Namely:

- Implementation of interdisciplinary connections in the classroom, integration;
- Expanding students' horizons and cultural enrichment by mastering three languages;
- Education of tolerance and internationalism.

The main task at the initial stage of work on the development of multilingualism is to show children that languages, although limited by the time of the lesson, can be a means of communication and transmission of information. Students have a very strong motive of curiosity about languages, a great desire to communicate with each other. And I am convinced that it is possible and necessary to use this psychological feature when teaching languages [7; 23].

In the classroom, I post the topic and goal on the board in three languages, so that students can see what we will learn and what the teacher and students need to achieve by the end of the lesson.

At the organizational stage of the lesson, the children and I greet each other in three languages, then when conducting a psychological mood, I conduct various trainings with the introduction of a multilingual component, for example: «Greeting», «Acquaintance», «Wishes for today»:

Қайырлы таң!
Қайырлы таң саған!
Қуаныштымыз саған!
Good morning!
Good morning to you.
We are glad to see you!

Children are offered a communicative situation; a meeting at an international conference of citizens of Kazakhstan, Russia and the UK, leaving the children the freedom to choose phrases for building communication.

Thus, several variants of polylogues are obtained.

While learning new material, I use various active learning methods:

- associative series;
- reference synopsis;
- INSERT (interactive writing system for effective reading and reflection);
- brainstorming;
- group discussion;
- clusters;
- cinquain;
- key terms;
- didactic game;
- working with tests;
- non-traditional forms of homework.

As for physical education minutes, now there are a variety of thematic electronic physical minutes, which can also include elements of multilingualism.

At the stage of mastering new knowledge, students are offered a glossary of terms in three languages (English, Russian, Kazakh) with transcription, which they should know. A glossary is a dictionary of highly

specialized terms in any branch of knowledge with interpretation, sometimes translations into another language, comments and examples. If you need to check the pronunciation of a word in English, you can listen to it online [8; 1]

The selection of multilingual text material for the middle and older age groups can be carried out according to such criteria as:

- Accessibility from the point of view of language means,
- Relevance of the problem from the standpoint of universal values and from the point of view of modern problems,
- Compliance with the speech and life experience of students.

Ecological school (Children and Youth Center of Ecology and Tourism) provides special opportunities for creative learning of foreign languages (especially English). And this possibility, in our opinion, lies in the rational organization of excursions to nature and the greenhouse — so that these excursions are filled not only with natural science, but also with linguistic content. Of course, this will require special erudition and reading skills from the biology teacher, as well as consultations with philologists (teachers of Russian, Kazakh, and foreign languages). But properly prepared summaries of such excursions, built taking into account the age and outlook of students, will be of methodological value and used by many teachers for the real implementation of interdisciplinary connections [9; 60].

We have compiled several notes of such excursions-on herbaceous and woody-shrubby plants, on the names of invertebrates and vertebrates available for observation. But the most interesting was our methodological work on the organization of linguistic excursions to the greenhouse and arboretum on the territory of Children's and Youth Center for Ecology and Tourism [10; 362].

Results and discussion

The greenhouse is a subject of special pride for teachers and students involved in environmental circles. The names of exotic plants are remembered by students of teenage and high school is not so easy and simple. Most often, they are well known to those students who create something in the greenhouse with their own hands and take a constant part in the care of plants. But it is the names of exotic flowers that can reveal not only natural science, but also language talents in our students. By teaching students to think about words, we will give them not only an interesting and meaningful hobby, expand their horizons, but, perhaps, give someone a start in life as a future scholar-philologist.

Here are just some fragments of our linguistic tours of the greenhouse, which are of the greatest interest to the circle members and visitors. And it turns out that some of the inhabitants of the greenhouse are quite ordinary houseplants and have students at home. But not everyone thought about why these plants are called that way.

Jade tree (*Crassula arborescens*). This plant is known to many, often lovingly called the money tree. Compare the English crass (coarse, large, also translated as ignorant) and the Russian word beautiful (which can also be ascribed not only to the word red: in ancient times, it was a full person who was considered beautiful, especially a woman). Thick this plant, like other representatives of this family, did not become from a good life: the supply of moisture and dissolved nutrients in the leaves is important when living in arid conditions. The species definition of *arborescens* has many single-root words in Russian and English. Compare arbor-wood, forest, bor-northern type of forests, boreas-north wind.

Cordyline fruticosa (*Cordyline fruticosa*). This exotic plant has the same Russian, Latin and English names. The reason for this is a straight hard stem: the word cord means wire. Compare also the term chord (in zoology and mathematics. The species definition of *fruticosa* is similar to the English fruit and the Russian word fruit (literally — fruits that grow on branches).

Prickly pear (*Opuntia monacantha*). This cactus with prickly broad leaves is found in many homes and institutions, but not everywhere it reaches such a huge size as in our greenhouse eco-school. The name of this cactus, which is decorative in our country and has become an ecological disaster for Australia, is the same in all languages. The generic Latin definition of *monacantha* is easy to decipher: mono-one (compare: monopod, monologue, monk); The name of the type of *Acanthocephala* is skrebni (literally «spiny-headed»), *acanthella* (larva of *Acanthocephala*), *acantharia* (order of radiolarians with mineral needles), *acanthodes* (extinct spiny-toothed fish), *acantholimmon* (plant of the family *Plumbaginaceae*).

Eucharis (*Eucharis*). Not everyone knows that this plant with beautiful white flowers is called that. The beautiful Latin generic name of the plant goes back to ancient Greek: eu — good, real (remember eukaryotes, eustela, eutrophication); charis-love (compare-charisma, the Latin name of *Hydrocharis*).

Asparagus Sprenger thick-flowered (*Asparagus densiflorus* «Sprengerii»). This is a common asparagus, which is known to everyone, not only as a houseplant, but also as a wild plant, as well as a well-known kitchen seasoning. From the generic Latin name asparagus comes the Russian name asparagus and the family asparagus. The Latin root itself (meaning spreading, as well as spreading) is included in the name of another plant from the cattail family-sparganium (hedgehog). Compare also the English words sparge-sprinkle, sparger-sprinkler). The Latin generic definition also has roots in many well — known words: English dense — dense, dense, density-density; compare also the words flora, floristics. And the Russian name Frol was originally written as Flor and meant «flower».

Gloxinia (Gloxinia). Gloxinia will not surprise even an ordinary housewife. This plant of the Gesneriaceae family is widespread in culture all over the world. The Latin generic (and quite similar Russian) name means bell, bell (due to the corresponding shape of the flower). Compare the German Glocke-bell, bell, bell, English clock-alarm, alarm; also English glossal (related to the language), glossary (dictionary), and also compare the Russian words voice, voice, vowel.

Nephrolepis. The name of this famous fern, which is the same in Russian and Latin, can be deciphered without difficulty if you remember the famous words with similar roots: nephron, nephrite (not only kidney disease, but also mineral), as well as the Old Russian word «lepota» (meaning beauty), the modern word ridiculous (with the original meaning of clumsy, ugly).

Epipremnum Golden (*Epipremnum aureum*). From the generic name of this plant, everyone knows the element *epi* -: epilogue, epicrisis, epistolary. Let's also compare the words premium, premium. The species name needs no special interpretation: everyone knows that aurum is the chemical name for gold. The name of the jellyfish aurelia means golden. Let's try to find more words of the same root: aura, aurora-with the meaning of shine, radiance.

Found in our greenhouse and such a popular middle-class flower as ficus-ficus rubber (*Ficus elastica*). Ficus is the same name in all languages of the world: as an indoor decorative and as a rubber-bearing plant, it has been known for a long time. However, similar words-phycomycetes (water fungi), phycobionts, phycocyanins go back to another Greek root Phycos — algae. Although it is possible that these names are related: ficuses live in humid conditions and liberally secrete a liquid-milky juice. But the specific definition of elastica, hinting at its rubber-bearing properties, is heard in such well-known words as elastic, elastic. Compare also the school name of the eraser eraser.

The most common aloe (*Áloë vera*), which is difficult to surprise anyone, in our greenhouse was in the place of honor. And it can not only surprise, but also make you think, especially future philologists. The Latin generic name of this plant, the same in all languages (and came from scientific Latin, and there-from Arabic), is known to everyone. Let's compare the Kazakh word *al*, meaning power, strength, abilities (as well as *alem*-world and the word element). The plant was indeed attributed not only medicinal properties, but also miraculous, supernatural power. But as for the Latin specific definition of *vera* with the meaning true, real, it makes us doubt that the word faith (and the name Faith) is purely Russian. It is a Latin root that has left its mark in many words of European languages. Compare words such as version, verification, verdict (literally-the true word). And even the English word very with the meaning very, strongly, extremely has to do with this root (strongly, excessively — means really).

Fuchsia magellanica (*Fuchsia magellanica*). This plant then goes out of fashion, then again finds itself on the crest of popularity. But it is difficult to remain indifferent to its bright flowers. With the specific name of the plant, everything is clear: it indicates a geographical point — the Magellanic Islands (named after the famous circumnavigator). And the generic name of the flower itself-fuchsia, fuchsia-can be compared with the name of the famous dye — fuchsin, as well as the brown algae fucus.

Coleus Blum (*Coleus Blumeli*). Who does not know this completely harmless «nettle» with colored leaves! This plant is called the same in Russian and English (in fact, it copies the scientific Latin name). It is also interesting to compare the English words: cole — cabbage garden, cole-rape-kohlrabi (the Russian name of this vegetable crop comes from English), cole-seed-surepka, cruciferous weed, cole-slaw-salad of shredded cabbage. By the way, coleus is bred not only and not so much as an ornamental, but as an edible plant (especially the variety that is called — coleus edible). It is used for food leaves, but especially-nutritious and rich in starch underground parts.

Aspidistra high (*Aspidistra eliator*) it is also available in many homes and institutions. The English word aspidistra translates as Asian lily of the valley (and, quite likely, means this particular genus of monocotyledonous plants of the amaryllis family, which originates from Central Asia). The Latin species definition is comparable to the word elevator, as well as the English words elevator, elevate — to lift up.

Hydrangea macrophylla (*Hydrangea macrophylla*) is familiar to many. We can easily translate the species name into Russian: macro-means everything big (compare: macroeconomics, macroscopic), phyllum means leaf (compare: bryophyllum, phylloids, phyllocladia). But the words hydrangea and hydrangea (equal synonyms) are in Russian and English, as well as in Latin. Compare the English words horticulture-gardening, horticulture, ortolan-garden bunting (with the loss of the first letter; the Latin name of this bird is *Emberiza hortulans*).

Lemon (*Citrus limon*) grows not only in our greenhouse, but also in many lovers of indoor plants. Everyone is familiar with the words citrus and lemon. There are also Russian and English words lime (meaning also cultivated citrus fruit). But let's remember that the lemon root (which is both in Latin and in European languages) is part of the names of plants in the family of lead: *Goniolomon*, *Limonium* (kermek). Apparently, it means a tart taste, and also goes back to the word lime — lime. Only here in English this word is written as lemon — when mastering the word, a vowel was replaced.

Zantedeschia Ethiopian (*Zantedeschia*). About this well-known plant is worth saying especially. In everyday life, it is called calla, but in fact calla is a white-winged marsh and bears the Latin name *Calla palustris*. This plant also belongs to the family *Araceae*, but to a different genus. In the same way as under the name of asters, we have everywhere bred *Callistephus* Chinese. So these two flowers can go down in the history of gardening with their incorrect, but well-established names. And the name *Callistephus* in translation from ancient languages literally means a beautiful wreath (compare: calligraphy and the name Stefan, Stepan with the meaning of a crown).

Alocasia macrorrhizos (*Alocasia macrorrhizos*). The plant has an exotic name, but in appearance is familiar to many. The specific Latin name is easily deciphered: macro-means large, large (as opposed to micro-); rhizome — rhizome. Compare the English word rhizome with the meaning of root, rhizome, underground part; also the terms rhizoids (analogs of roots in mosses), rhizomoids. We also compare the Kazakh word riza — prostration, riza — long clothes of priests, the saying «to drink up to the position of riz» (that is, to lie on the ground).

Kalanchoe (*Kalanchoe*). This is an extensive group of species in the family *tolstyankovyh*, of which many are bred as ornamental and used as medicinal (the juice of these plants has an antimicrobial effect). The generic name is probably a word of Arabic origin. With *kalanchoe*, the genus *bryophyllum* is often combined, which forms brood buds on leaves (*bryophyllum* literally translates as moss on a leaf; compare: bryology — the science of mosses, the word shave-to deprive outgrowths).

Abutilon (indoor maple) (*Callianthe picta*), (*Abutilon picta*). The word *abutilon* itself sounds the same in many languages: this culture is known all over the world not only and not so much as decorative, but as fibrous. Its other generic name *Callianthe* can be deciphered based on the well-known words: it literally means «beautiful flower». Let's remember the word «calligraphy» — the art of writing beautifully, the name Anton with the meaning of flower, Anfisa (*Antisa*) — blooming, the term *anthodium* — an inflorescence resembling a single flower. And now it is enough to compare the generic name *picta* and the English word picture-picture, then you can understand that in all the names we are talking about a beautiful flower.

Austrocylindropuntia subulata. The word prickly pear as the name of the cactus that gave rise to an environmental disaster in Australia is known to everyone. But this is not just a prickly pear, and judging by the complex name, it is also cylindrical (the word cylinder is the same in all languages), and also southern (compare the toponyms Austria, Australia). The specific Latin name *subulata* is very similar to the English word *subulate* and means awl-shaped (it is in the botanical description of plants, and not in the name of the instrument).

Acanthocereus (*Acanthocereus*). *Cereus* — a group of cacti with ribbed spiny stems. Compare also the words: *ceramides*, *ceramics*, *keratin*-with the general meaning of hard, hard, and also the Latin generic name of cherries *Cerasus*, English cherry. Russian words *cherries* and *cherries* (fruits with a hard stone). *Acanto* means prickly, and we are already familiar with this word from some previous names — there are many prickly plants in the plant world.

Some cacti have beautiful and exotic names, for example, *Astrophytum asterias*. Apparently, this cactus is so starry or starry that this root is repeated in the generic and specific name, in Russian and Latin versions. The roots of *Astron*, *Aster* means «star». Compare the words *astronomy*, *astral*, the name of the plant *aster*, the name *Esther*, as well as the English word *star* and the German *Stern*. The root «*fitum*» is also quite easy to decipher — it means a plant: compare-herbal tea, herbal medicine.

And here is another cactus of the same kind, *Astrophytum* decorated (*Astrophytum capricorne*). This cactus has the same «star» generic scientific name as the previous one. But the species definition means, on

closer examination, goat horns. Compare the Latin name of the nightjar *Caprimulgus*, the goat willow *Salix caprea*, the rye affected by ergot horns *Secale cornutum* («horned rye»), the English corn with the meaning of kernel, grain, popcorn, German Kern. Compare Latin *cornutum* and Russian roots (horns and roots have a common meaning — as outgrowths).

Ferocactus (*Ferocactus*). The word *cactus* (prickly ball) is known to all, and with the word *fero*-it will mean «bearing cactus». Compare the words: pheromones, transferases, interferon.

Spotted petal or *graptopetalum* (*Graptopetalum*). Compare the first root of the generic name and the Russian words *krap*, speckled. Compare also the Latin name of the group of orders *Rosaceae* *razdelnolepестnye* *Melophyta* *choripetalae*. And then everything with the name of the plant will become clear.

Ochitok (*Sédum*). *Sedum acris* (*Sedum acris*) in the wild flora grows in the mountains and foothills; this species, and a number of other tropical species are used as decorative. The generic name of the plant can be etymologically reduced to the words *sedentary*, *meeting* (meaning-attached), as well as *sedative*. The species name of the wild stonecrop *acris* literally means *caustic*. Compare the name of the right-winged insect *acrid* (it, unlike other locusts, does not eat greens, but insects), the English word *acrid* with the meaning of *caustic*.

Pachypodium Lamerei (*Pachypodium lamerei*). The generic name of this plant in Russian should be translated literally as «thick-legged». Compare the word *podium*, the name of the plant *podophyll*, the species name of *Sophora pachycarpa*, the Russian words *pakhi*, plow, smell (clothes — that is, put one part of the clothes on another).

Euphorbia triangular (*Euphórbia trígona*). The generic name *Euphorbia* can be traced in the name of a poisonous alkaloid characteristic of all *euphorbiaceae*-*euphorbin*. Compare the Greek element *eu* — (meaning good, real-for example, *eukaryotes*) and the English word *forbid*-prohibition, refusal (that is, the general meaning-a truly forbidden, poisonous plant). And the specific Latin definition of *trígona* is translated as *triangular*; compare-*trigonal*, *hexagonal*, *Pentagon* (a well-known administrative building of a pentagonal shape).

The Chinese *hibiscus* (*Hibiscus rosa-sinensis*). This houseplant of the *malvaceae* family is familiar to everyone. In English, this plant is also called *hibiscus*. The Russian name *Chinese rose* was given to the plant because of its Eastern origin and some external similarity of the double flower with a rose. It should be noted that the word *rose* (of Latin origin) sounds about the same in all languages of the world (remember the English *rose*).

Begonia (*Begonia*), of course, is familiar to everyone. And this is an extensive group of plants, many of which are bred in culture as ornamental. They quickly multiply by shoots and even parts of the leaf. Compare the Russian words *run*, *escape*.

Hippeastrum reddish (*Hippeastrum*). In this case, the ancient (Greek) element *hippus* means a horse, a horse: remember the *hippodrome*, *hippocampus*, the name *Philip*-with the meaning of a lover of horses, fossil horses *merigippus* and *hipparion*, *hip-hop* dance, the English word *hip-hip* (in horses, the most active part of the body is the hip). And the word *aster* means *star*; this root is also evident in the words *astronomy*, *astrology*.

Hymenocallis (*Hymenocallis*). The generic name of this plant can be deciphered as «the owner of a beautiful veil». The word *hymen* means the *hymen*, *Hymen* — the deity of the marriage bond. Well, the well-known word *calligraphy* means *penmanship*. Yes, we also recall that the correct botanical name of the garden *aster* is *callistephus*, literally-the owner of a beautiful wreath (the name *Stepan*, *Stefan* means a wreath, a crown).

Lime (*Citrus aurantiifolia*) — this source of refreshing drink also settled in our greenhouse. Compare the word *lime* (of English origin) and the Russian *lemon*: they mean citrus fruit. And the species name *aurantiifolia* can be deciphered as the owner of shiny or golden leaves. Remember *aurum*-the chemical symbol of gold, *aura*-the golden glow, *aurora*-the dawn. The Latin root «*folium*» with the meaning of leaf is also familiar to everyone; it is easily listened to in words such as *folio* (thick volume), *defoliant* (means for removing leaves).

Lemon callistemon (*Callistemon citrinus*). The ancient basis of «*calli*», as you know, means beautiful (remember *calligraphy* — the art of beautiful writing). Compare the English word *stem* — stem, trunk. The Latin species name *citrinus* is similar to the Russian «*lemon*»: after all, *lemon* refers to citrus fruits and bears the Latin generic name *citrus*.

Podlesna *butcher's broom* (*Ruscus hypophyllum*). The generic name of this plant can easily be deciphered by any sufficiently well-read person: *hypo*-means under, below a certain level, *phylum*-leaf. It is

enough to recall the words hypothermia (low temperature), hyposomy (low body weight), phyllocladia (needle-like leaves), phyllocactus.

Clivia cinnabar (*Clivia miniáta*). *Clivia* is a genus of evergreen plants in the Amaryllis family. Compare the English words *clive*, *cleave* — split, stick or stay true. Compare the English word *miniate-paint* with *cinnabar*, decorate with colored drawings, as well as the word *miniature* (a small color picture). *Cinnabar* is a sulfide of mercury — bright red or orange paint.

Pentas lanceolate (*Pentas lanceolata*). The name of the surgical instrument *lancet* is the same in both Russian and Latin. Think also of the *lanceolates* — simply arranged chordal creatures that resemble this instrument in appearance. And the generic name *Pentas* literally means five, five-fold: indeed, the flower has five large, well-defined petals. Think also of *pentane*, the *Pentagon*.

Nematanthus (*Nematanthus*). The name in translation into Russian can be deciphered as a thread-like flower. Compare the name of the class of roundworms — *nematodes* (literally — filamentous), the name of the stages of prophase of the first division of meiosis — *leptonema*, *pachinema*, *zygonema*. And now compare the names *Anton* (flower), *Anfisa* (blooming), the term *anthodium* (inflorescence resembling a separate flower).

Pedilanthus tithymaloides (*Euphorbia tithymaloides*). *Euphorbia* is a common name for the genus *euphorbia*. It can be traced in the name of a poisonous alkaloid peculiar to all *euphorbiaceae* — *euphorbin*. Compare the Greek element *eu* — (meaning good, real-for example, *eukaryotes*) and the English word *forbid-prohibition*, *refusal* (that is, the general meaning — a truly forbidden, poisonous plant). But the second generic synonym — *Pedilanthus* — can mean flowers on the stem. Compare the English words (scientific terms of Latin origin) *pedicel* — stem, *pedicel*, *pedicellate-stem*. Let us also compare the *pedestal* (*pedestal*), and in general words with the Greek basis of *ped-*, meaning both foot, stand, and heir. Recall the names *Anton*, *Anfisa*, the term *anthodium* (type of inflorescence). The specific definition of *titimaloid* can go back to the words *titillate-tickle*, *pleasantly arouse*, *titivate* — *preen*, and mean *gentle*, *pleasant*.

Eupatorium (*Eupatorium*). A very interesting generic name, which is immediately associated with the name of the famous resort town of *Yevpatoria* (which literally translates as a health resort). Let's decipher this word with the ancient basics: *eu* — good, real; and also compare the words *pathology*, *pathogenesis*, *pathetics*. In general, it turns out recovery. And we can also add that this word means the generic Latin name of the hemp seedling from the family of compound flowers — *Eupatorium cannabinum*, and is found in the species name of the medicinal turnip *Agrimonia eupatoria*.

Syngonium podophyllum (*Syngonium podophyllum*). It seems like a simple flower, but with an exotic name. This plant can easily decipher both species and generic names, having at least a minimal vocabulary in the field of scientific terms. *Sin-together* (compare: *synchronous*), *gonium* — angle (compare: *hexagonal* — *hexagonal*). And who does not know the word *podium*! Everybody knows the words *Triphyllios* (*trefoil*), *Ferocactus* (*leaf cactus*), *phylloclades* (the leaves transformed into spines).

Naked bougainvillea (*Bougainvillea glabra*). In the generic name of *Bougainvillea*, you can see the English word *village* (*village*, *village*), also compare with the word *villa* (*country cottage*) and *villans* (the word meaning peasants is known from historical literature, for example, the novels of M. Druon). And this is a really beautiful arbor plant. The specific definition of *glabra* with the meaning *smooth*, *naked* appears in the Latin names of other plants. For example, *licorice naked* *Glycyrrhiza glabra*, *smooth* *Herniaria glabra*. The English word *glabrous* means *smooth*, *bald*, *hairless*.

Jacaranda (*Jacaranda*). This genus of plants belongs to the family of the figwort order *bignoniaceae*. These trees and shrubs (and their 30–40 species) are common in the tropics of Latin America. Let's think about where the name *jacaranda* (or *yakaranda*) comes from. Obviously, from the proper name — *Jacquard*, *Jacques*. And this is nothing but the French version of the Russian name *Yakov* (Polish name *Yakub*, Turkic *Zhakup* or *Yakup*). This name, which has traveled all over the world, originates in Semitic (or other Eastern) languages and means *heel* (that is, the second twin that appeared on the heels of the first). Let us also compare the Kazakh word *ayak* — leg and the original version of the reading of this name (which is also found in the Synodal translation of the Bible) — *Jacob*.

The whip-like *aporocactus* (*Aporocactus flagelliformis*). The word *cactus* does not need to be deciphered: everyone knows these rounded prickly plants. But the specific Latin definition is worth thinking about, remembering similar words: the Latin name of flagellates *Flagellata*, *flagellants* (sect of self-flagellators), also *flag* (*fluttering*, *waving*). And the word form is familiar to all, and it is the same in all languages (coming to us from Latin).

Pilea (Pilea). The generic name of this plant literally means hairy. Compare: depilation (a cosmetic procedure for removing hairs from the body), the term pili, meaning sexual hairs, copulatory fimbriae in bacteria, pilidium-free-floating larvae of nemertinus from the order heteronemertinus (and in translation from ancient Greek, the word pilidium literally means felt hat).

There is also such an exotic plant in our greenhouse as Arabian coffee (*Coffea arabica*), although everyone knows and loves the products from it. The name of this plant and drink sounds the same in all languages and countries of the world. The culture itself (a tree of the madder family) came from Ethiopia and was successfully naturalized in Latin America. The name of the Arabian Peninsula and the word Arab come from the same root.

And here is another guest from the usual kitchen—the noble laurel, which in our greenhouse is humorously called the «sausage tree». In Latin, it is called *Laurus nobilis*. The Russian and Latin names are quite similar. And add the romantic name Laura — it means nothing more than a laurel tree. The species definition is associated with the Nobel Prize and the name of Alfred Nobel—by coincidence, a truly noble wealthy man who founded the foundation for the support of scientists and artists. Compare also this species definition in the Latin names of other plants: for example, *Hepatica nobilis*.

Conclusion

Thus, specially selected linguistic material and its skillful presentation on excursions arouse increased interest among visitors to the greenhouse, and also open up further opportunities for cooperation between teachers of different specialties — linguists and teachers of the natural and mathematical cycle. And Children's and Youth Center for Ecology and Tourism as an extracurricular educational institution can become an excellent base for organizing such ecological and linguistic excursions.

References

- 1 Темиргазина З. Навстречу полиязычному образованию / З. Темиргазина, Ж. Абильдинова // «Ұстаздар» газеті. — 2015. — С. 3.
- 2 Аскапова Р.Р. Полиязычие как одно из приоритетных направлений развития педагогического образования / Р.Р. Аскапова, А.М. Сыздыкова // Пед. вестн. Казахстана. — 2014. — № 2. — С. 25–31.
- 3 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Социально-экономическая модернизация — главный вектор развития Казахстана». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>
- 4 Концепция развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 гг. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>
- 5 Послание Главы государства «Стратегия Казахстан – 2050: новый политический курс состоявшегося государства» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>
- 6 Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология / Б.А. Жетписбаева. — Алматы: Білім, 2008. — 343 с.
- 7 Александрова Е.В. Виртуальная экскурсия как одна из эффективных форм организации учебного процесса на уроке литературы / Е.В. Александрова // Литература в школе. — 2010. — № 10. — С. 22–24.
- 8 Баженова Н.А. Виртуальная экскурсия как одна из эффективных форм организации образовательного процесса на основе ЭОР / Н.А. Баженова // Открытый урок. — 2015.
- 9 Дашкова Е.В. Особенности организации экскурсий для современных школьников / Е.В. Дашкова, Е.Б. Ивушкина // Педагогика и современность. — 2014. — Т. 1, № 1–1. — С. 60.
- 10 Семенов А.А. Теория и методика организации учебно-воспитательного процесса в школе при изучении биологии на основе электронных ресурсов / А.А. Семенова, Е.А. Макарова // Изв. Самар. науч. центра РАН. — 2009. — № 4 (2). — С. 362–366.

А.М. Морощ, Н.Е. Тарасовская, Г.К. Кабдолова, Ш.Ш. Камзина, С.А. Соловьев

Биологиядан экскурсиялық сабақтарда көптілділікті қолдану (Балалар мен жасөспірімдердің экология және туризм орталығының оранжереясы мысалында)

Білім — бұл адамның элеуметтік-мәдени өмірінің саласы, онда жалпыадамзаттық, жалпы мәдени құндылықтарды қорғауға қабілетті рухани жетілген, жоғары адамгершілік тұлға қалыптасады. Жетістіктерсіз білім алу мүмкін емес, ал жетістіктер мақсатты болуы керек. Қазіргі уақытта кез-келген оқу орнының білім беру жүйесіндегі көп мәдениетті компонент өте маңызды, әсіресе біздің көпұлтты

елімізде. Балалар мен жасөспірімдерге білім беруде гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдары, атап айтқанда балалардың шет тілдерін үйренуі ерекше орын алады. Қазіргі кезеңде мәдениетаралық коммуникация жағдайында көптілді білім беру моделі кеңінен таралуда. Осыған байланысты білім берудің негізгі мақсаты адамдарды жалпыадамзаттық, жаһандық құндылықтарға негізделген әлемдік қоғамдастық дамуының жаңа моделіне үйрету, балалар мен жасөспірімдерде көрші мәдениеттер өкілдерімен және кеңістікте қарым-қатынас жасау және өзара іс-қимыл жасау дағдыларын қалыптастыру. Білім беру мекемелері қажетті жалпы және кәсіби біліммен қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени құндылықтарды таратады, мәдениаралық қарым-қатынас мінез-құлқы мен дағдыларын қалыптастырады, тұлғаның халықаралық, көп мәдениетті өзіндік санасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Кілт сөздер: көптілділік, экскурсиялық сабақтар, биология сабақтары, оранжерея, балалар-жасөспірімдер орталығы, коммуникативті-әрекеттік операциялар, аймақтық компонент, пәнаралық байланыстар.

А.М. Морощ, Н.Е. Тарасовская, Г.К. Кабдолова, Ш.Ш. Камзина, С.А. Соловьев

Применение полиязычия на экскурсионных занятиях по биологии (на примере оранжереи Детско-юношеского центра экологии и туризма)

Образование — это область социокультурной жизни человека, в которой осуществляется становление духовно зрелой, высоконравственной личности, способной отстаивать общечеловеческие, общекультурные ценности. Образование невозможно без достижений, а успехи должны быть целенаправленными. Поликультурная составляющая в системе образования любого учебного заведения на данный момент является жизненно важной, особенно в нашей многонациональной стране. Особое место в образовании детей и подростков занимают гуманитарные и естественные науки и, в частности, изучение детьми иностранных языков. На современном этапе в условиях межкультурной коммуникации все более распространенной становится модель полиязычного образования. В связи с этим основополагающей целью образования должно стать обучение людей новой модели развития мирового сообщества, основанной на общечеловеческих, глобальных ценностях, формирование у детей и подростков навыков общения и взаимодействия с представителями соседних культур и в пространстве. Образовательные учреждения не только обеспечивают необходимыми общими и профессиональными знаниями, но и транслируют социокультурные ценности, формируют образцы поведения и навыки межкультурного общения, способствуют формированию интернационального, поликультурного самосознания личности.

Ключевые слова: полиязычие, экскурсионные занятия, уроки биологии, оранжерея, детско-юношеский центр, коммуникативно-деятельностные операции, региональный компонент, межпредметные связи.

References

- 1 Temirgazina, Z., & Abildinova, J. (2015). Navstrechu poliiazychnomu obrazovaniiu [Towards multilingual education] *«Ustazdar» hazeta — Teachers' Newspaper*, 3 [in Russian].
- 2 Askapova, R.R., Syzdykova, A.M. (2014). Poliiazychie kak jedno iz prioritnykh napravlenii razvitiia pedahohicheskoho obrazovaniia [Multilingualism as one of the priority directions of development of pedagogical education] *Pedahohicheskii vestnik Kazakhstana — Pedagogical Bulletin of Kazakhstan*, 2, 25–31 [in Russian].
- 3 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbaeva «Sotsialno-ekonomicheskaiia modernizatsiia — glavnyi vektor razvitiia Kazakhstana» [Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev «Socio-economic modernization — the main vector of development of Kazakhstan»]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/> [in Russian].
- 4 Kontsepsiia razvitiia obrazovaniia Respubliki Kazakhstan na 2011–2020 hh. [Concept of Education development of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/> [in Russian].
- 5 Poslanie Hlavy hosudarstva «Stratehiia Kazakhstan – 2050: novyi politicheskii kurs sostoiavshehosia hosudarstva» [Address of the Head of State «Strategy Kazakhstan-2050: a new political course of the established state»]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/> [in Russian].
- 6 Zhetpisbaeva, B.A. (2008). Poliiazychnoe obrazovanie: teoriia i metodolohiia [Multilanguage education: theory and methodology] *Bilim — Knowledge, Almaty*, 343 [in Russian].
- 7 Aleksandrova, E.V. (2010). Virtualnaia ekskursiia kak odna iz effektivnykh form orhanizatsii uchebnoho protsessa na uroke literatury [Virtual excursion as one of the effective forms of organization of the educational process at the literature lesson] *Literatura v shkole — Literature at school*, 10, 22–24 [in Russian].
- 8 Bajenova, N.A. (2015). Virtualnaia ekskursiia kak odna iz effektivnykh form orhanizatsii obrazovatelnoho protsessa na osnove EOR [Virtual excursion as one of the most effective forms of organizing the educational process based on EOR] *Otkrytyi urok — Open lesson* [in Russian].
- 9 Dashkova, E.V. (2014). Osobennosti orhanizatsii ekskursii dlia sovremennykh shkolnikov [Features of organizing excursions for modern schoolchildren] *Pedahohika i sovremennost — Pedagogy and modernity*, 1, 60 [in Russian].

10 Semenov, A.A., & Makarova, E.A. (2009). Teoriia i metodika orhanizatsii uchebno-vospitatelnoho protsessa v shkole pri izuzhenii biolohii na osnove elektronnykh resursov [Theory and methodology of the organization of the educational process at school in the study of biology on the basis of electronic resources] *Izvestiia Samarskoho nauchnoho tsentra Rossiiskoi akademii nauk — Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences*, 4 (2), 362–366 [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Abeldina, Zh.K.** — Associate professor of the department of physics and chemistry, candidate of physical and mathematical sciences, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University.
- Abildina, G.Sh.** — Lecturer of the department of physics and chemistry, candidate of chemical sciences, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University.
- Abildina, S.K.** — Doctor of pedagogical sciences, professor, Head of the Department of pedagogy and methods of primary education, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Adilkhan, G.** — Master's student 2 years of study, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Akbayeva, G.N.** — Candidate of Pedagogical Sciences. Associate Professor of the Department of theory and practice of foreign language training, Karagandy University named after academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Assakayeva, D.S.** — Candidate of pedagogical sciences, head of the department of «Pedagogy and psychology», Kazakhstan.
- Bazarbayev, K.K.** — PhD Doctor, Associate Professor Department «History» of the International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkestan, Kazakhstan.
- Beisenbayeva, A.** — Senior lecturer of Chair of Pedagogy and methods of primary education, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Butenova, K.S.** — Master of pedagogical sciences, senior lecturer, Innovative Eurasian University, Kazakhstan.
- Chekaleva, N.V.** — Doctor of pedagogical sciences, professor, corresponding member of RAS, Head of the Department «Pedagogy», Director of the Omsk Scientific Center of RAS of the «OmGPU», Omsk, Russia.
- Daniyarov T.A.** — Candidate of Pedagogy, Professor Department of Pedagogy International Kazakh-Turkish University named after Khoja Akhmet Yasawi, Turkestan, Kazakhstan.
- Diana Pak** — MA TESOL, Senior Researcher, Senior Instructor, College of Humanities and Education, KIMEP University, Almaty, Kazakhstan.
- Dzholdanova, D.K.** — Master of Education (foreign languages), doctoral student of the Department of Theory and Methods of Foreign Language Training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Jantassova, D.D.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, the head of Foreign Languages Department, Karaganda Technical University, Kazakhstan.
- Kabdolova, G.K.** — Master of education, doctoral student of the educational program «Biology» NJSC «Pavlodar Pedagogical University», Kazakhstan.
- Kazimova, D.A.** — Candidate of pedagogical Sciences, associate Professor, Professor of the Department of applied mathematics and computer science, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Khamzina, Sh.Sh.** — Candidate of pedagogical sciences, professor, head of the department «Environment and chemical technologies» of the Innovative Eurasian University, Kazakhstan.

-
- Kitibayeva, A.K.** — PhD, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Foreign Language Training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Kopbalina, K.** — Senior lecturer of Chair of Pedagogy and methods of primary education, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Kostina, E.A.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Novosibirsk State Pedagogical University, Russia.
- Kulsharipova, Z.K.** — Ph.D. in Pedagogy, c.p.s., Associate Professor of the higher school of pedagogical Sciences, Pavlodar Pedagogical University, Kazakhstan.
- Matayev, B.A.** — Doctor PhD, Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Moldumarova, Zh.E.** — Lecturer of the Department of Cadastre and Evaluation, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University.
- Morosh, A.M.** — 2nd — year magistrant of educational program «Biology» NJSC «Pavlodar pedagogical University», teacher of additional education of children and youth centre of ecology and tourism.
- Muratova, L.M.** — 3-rd year PhD student, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Musina, V.** — Senior lecturer of Chair of Pedagogy and methods of primary education, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Omarova, D.E.** — Master's degree student of «Pedagogy and psychology», Pavlodar State Pedagogical University Pavlodar, Kazakhstan.
- Rakhimgaliev, P.S.** — 3rd year PhD student, Department of pedagogy and psychology, Kazakh Humanitarian Law Innovative University, Semey, Kazakhstan.
- Ramashov, N.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Initial Military training and Martial Arts, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Ramashov, O.N.** — Master of law, lecturer, Kazakhstan MIA B. Beisenov Karaganda Academy, Kazakhstan.
- Ramashova, A.N.** — PhD, Senior Lecturer of the Department of International Tourism and Service, M.O. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.
- Rungsh, N.A.** — Candidate of Pedagogics, Associate Professor of the Department of Romano-Germanic Philology, I.Ya. Yakovlev Chuvash State Pedagogical University, Cheboksary, Russia.
- Sembyev, K.Z.** — Candidate of Philology, Professor of the Academy «Bolashak», Karaganda, Kazakhstan.
- Sergeeva, V.V.** — Candidate of pedagogical sciences, associate professor, Innovative Eurasian University, Pavlodar, Kazakhstan.
- Serikbayeva, N.B.** — 3rd year PhD student, Department of pedagogy and psychology, Kazakh Humanitarian Law Innovative University, Semey, Kazakhstan.
- Sidorova, L.A.** — Candidate of Pedagogics, Associate Professor of the Department of English Philology and Translation, I. Yakovlev Chuvash State Pedagogical University, Cheboksary, Russia.
- Solovyev, S.A.** — Doctor of Biological Sciences, Professor of the Department of Inorganic Chemistry Omsu named after F.M. Dostoevskii.
- Su Jin Lee** — PhD in English Education, Leading Researcher, Assistant Professor, College of Humanities and Education, KIMEP University, Almaty, Kazakhstan.
- Suinkhan, A.** — Master's student 2 years of study, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Suleimenova, Zh.T.** — 1rd year PhD student, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge Psychology, L.N. Gumilyov National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
- Syrymbetova, L.S.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Administrative Department, Pavlodar Pedagogical University, Kazakhstan.
- Tarasovskaya, N.E.** — Doctor of Biological Sciences, Professor of the educational program «Biology» NJSC «Pavlodar Pedagogical University», Kazakhstan.

-
- Tileukhabyl, E.** — Master's student 2 years of study, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Tleuzhanova, G.K.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Tussipkhan, A.** — Master of science, lecturer at the Department of applied mathematics and computer science, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Zhankuatova, S.M.** — Post-graduate student of the department of theory and methods of foreign language training, Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan.
- Zhdanova, E.A.** — Master of philological sciences, teacher of the Department of Foreign Languages, Karaganda Technical University, Kazakhstan.